ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ

XVIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ОСВІТИ

9-10 травня 2026 року

ЛЬВІВСЬКИЙ НАУКОВИЙ ФОРУМ

МАТЕРІАЛИ
XVIII МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОЇ
КОНФЕРЕНЦІЇ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ОСВІТИ

9-10 травня 2026 року

Львів
2026

УДК 005
ББК 94.3(0)

Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти: матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 9-10 травня 2026 року. – Львів: Львівський науковий форум, 2026. – 146 с.

У даному збірнику представлені тези доповідей учасників XVIII Міжнародної науково-практичної конференції «Теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти», організованої Львівським науковим форумом. В збірнику висвітлюються теоретичні та практичні аспекти розвитку науки та освіти, розглядаються сучасні наукові дискусії різних наукових напрямів.

Збірник призначений для студентів, здобувачів наукових ступенів, науковців та практиків.

Всі матеріали представлені в авторській редакції. Автори несуть безпосередню відповідальність за повноту, їх цілісність та дотримання норм академічної доброчесності.

Львівський науковий форум, 2026

ЗМІСТ

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ 7

Вдовиченко А.І., Ремезова О.О., Єрмаков П.П., Єрмаков М.П. СУЧАСНІ НАУКОВІ ДОКАЗИ РОЛІ РОЗУМОВОГО ЗАДУМУ У ВИНИКНЕННІ І РОЗВИТКУ ЖИТТЯ **7**

Герман Н.В. ЕКОЛОГІЧНА ВРАЗЛИВІСТЬ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА **12**

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ 15

Борисенко Ю.В., Павлова О.О. ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДГОТОВКОЮ КЕРІВНИХ КАДРІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ **15**

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ 19

Гандзюк В.О. ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РІШЕНЬ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ СТАТИСТИЧНОГО МЕТОДУ **19**

Гаркуша В.П. МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА **23**

Західна О.Р., Гавриляк А.І. ОРГАНІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ **25**

Західна О.Р., Галун В.І. ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ У СИСТЕМІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ **30**

МЕДИЧНІ НАУКИ 34

Сливич М.М. МЕХАНІЗМ ДІЇ КОФЕЇНУ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ **34**

Чопик О.В. ОСОБЛИВОСТІ МЕТАБОЛІЗМУ РАКОВИХ КЛІТИН **35**

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА 37

Плазова Т.І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ З БОКУ РФ **37**

Радченко А.О. ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ: РОЛЬ ЗНАНЬ ПРО ОХОРОНУ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ **41**

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ 43

Бідюк Д.Є. ДОМІНАНТИ ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА-ХОРЕОГРАФА.....**43**

Брілліантов А.О. ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ЦИФРОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....**47**

Гаврик С.О. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЦИФРОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ **49**

Гиндрюк В.В., Юрченко В.А., Юрченко Н.В. КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ФУНКЦІЙ ТА ПОБУДОВИ ЇХ ГРАФІКІВ **51**

Костюк І.В., Музичка Д. АНГЛІЙСЬКА МОВА ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО ЕЛЕКТРОМЕХАНІКА: СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ.....**56**

Мамиченко С.А. ВПЛИВ СУЧАСНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЇ В ПЕДАГОГІЦІ ВИЩОЇ ШКОЛИ.....**58**

Мкртічян О.А. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ РІЗНОГО РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ..**60**

Оссаса О.Я. ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....**64**

Пузир Ю.В. ДІАЛЕКТИ, СУРЖИК ТА ЛІТЕРАТУРНА МОВА У МОВЛЕННЄВОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ТА НОРМАЛІЗАЦІЇ В ЗДО.....**70**

Пузир Ю.В. ЛОГОРИТМІКА ЯК ЕФЕКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ.....**72**

Скоропада М.С. ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ДИСЛАЛІЇ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ **74**

Скоропада М.С. ФОРМУВАННЯ ПРАВИЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ВИМОВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО **76**

Троян А.А. ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СТРЕСУ.....**79**

Цабак Н. ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ **83**

Шиян С. КІНЕСТЕТИЧНИЙ МЕТОД (TPR) ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ЛЕКСИЧНОГО ЗАПАСУ УЧНІВ 1-ГО КЛАСУ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ **85**

Якименко М.О. ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЦЕНІЧНОГО РУХУ **90**

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ 92

Yaremchyshyn M.M. SOCIAL RESPONSIBILITY OF LEADERS OF ORGANIZATIONS AND SOCIOCULTURAL GROUPS **92**

Костюченко М.Я. ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЛІДЕРСТВА У ЧЛЕНІВ ГРОМАДСЬКИХ СКАУТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ..... **94**

Кочеткова К.Є. ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ **97**

ТЕХНІЧНІ НАУКИ..... 100

Тодавчич М.І., Афанасенко Т.М., Панько Д.І. ЗАСТОСУВАННЯ МОВИ ПРОГРАМУВАННЯ R В КЛАСТЕРНОМУ АНАЛІЗІ **100**

Тодавчич М.І., Афанасенко Т.М., Панько Д.І. МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА СПЕКТРАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОРТОГОНАЛЬНИХ СТРУКТУР НА ОСНОВІ МАТРИЦЬ АДАМАРА **103**

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ 105

Волвенко Н.М., Лиманська С.С. ПОСТІМПЕРСЬКИЙ СИНДРОМ: ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПЕРЕДБАЧЕННЯ АБДУЛ-ХАМІДА II ТА ЙОГО АКТУАЛЬНІСТЬ В СУЧАСНОМУ СВІТІ..... **105**

Гудзь С. ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ..... **109**

Дацюк Ю. ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ПЕРЕДВИЩОЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ..... **111**

ЮРИДИЧНІ НАУКИ..... 117

Гайванюк І.І. ТАКТИКА ПРОТИДІЇ МАНІПУЛЯТИВНІЙ ПОВЕДІНЦІ ПІДОЗРЮВАНОГО ПІД ЧАС ДОПИТУ..... **117**

Демчук М.В. ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПОРУШЕННЯ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ..... **120**

Іващенко С., Боложинський Д. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ «ЛЮДИНА-МАШИНА» У ПІДРОЗДІЛАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ РОБОТИЗОВАНИХ ВОГНЕВИХ ТОЧОК..... **124**

Казанчук Д.В. ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**.....129**

Казанчук Д.В. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**.....131**

Каклюгіна П.Г. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ**..133**

Кончаківський Р.С. КАСАЦІЙНА СКАРГА У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ**.139**

Свинцицька Б.Р. ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ АДВОКАТСЬКОЇ МОНОПОЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ**.....142**

Судома Д.В. ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ ПРАВОСУДДЯ **.....145**

БІОЛОГІЧНІ НАУКИ

Вдовиченко Анатолій Іванович,
академік Академії технологічних наук України,
почесний професор
НУ «Полтавська політехніка ім. Юрія Кондратюка»,
м. Київ, м. Полтава.
Ремезова Олена Олександрівна,
доктор геологічних наук,
завідувачка відділу геології
Інституту геологічних наук НАН України,
м. Київ.
Єрмаков Петро Петрович,
доктор технічних наук, професор
Українського державного хіміко-технологічного університету,
м. Дніпро.
Єрмаков Микола Петрович,
голова правління науково-виробничого об'єднання «НІКОС»,
кандидат технічних наук,
м. Самар.

СУЧАСНІ НАУКОВІ ДОКАЗИ РОЛІ РОЗУМОВОГО ЗАДУМУ У ВИНИКНЕННІ І РОЗВИТКУ ЖИТТЯ

Група українських науковців здійснивши глибокий аналіз думки відомих вчених світового рівня з урахуванням сучасних досягнень встановили, що широко визнанні та розповсюджені концепції виникнення живого із неживого (Опаріна - Холдейна) та еволюційного розвитку (по Дарвіну) є антинауковими і підлягають спростуванню [1,2].

Головним переконливим аргументом для спростування вказаних концепцій є відсутність в роботах Опаріна і Дарвіна навіть згадувань про головне - закономірності і механізми процесу виникнення життя та його еволюційного розвитку, не описано як відбувається видоутворення в результаті випадковості. Є лише домисли позбавлені елементарної логіки, а інколи навіть здорового глузду.

В роботах Опаріна в центрі уваги перебуває не наука, а антирелігійна і антиімперіалістична пропаганда. Науку і релігію він вважав непримиренними і ворожими один до одного. За його висновками життя виникло в результаті тривалої еволюції в процесі історичного розвитку матерії. На жодне питання стосовно виникнення життя роботами Опаріна не отримано. Жодної закономірності виникнення життя поки що до нинішнього часу наука не розкрила.

Найбільшу плутанину у поглядах на розвиток життя створює некоректне застосування терміну «еволюція». Узагальнивши широкий перелік сучасного використання цього терміну запропоновано найбільш вивірене і однозначне його формулювання:

Еволюція це процес безперервного, поступового, спрямованого та незворотного удосконалення всього живого і неживого, матеріального і духовного світу [Ред. авторів].

Так звана «теорія» еволюції по Дарвіну не відповідає таким вимогам, тому що передбачає революційний процес видоутворення, механізм і закономірності якого, ні сам Дарвін, ні його послідовники і прихильники більш ніж за 160 років так і не змогли описати та науково обґрунтовано пояснити. Є лише не підтвердженні домисли про те, що так може відбутись. Характерними прикладами, про які розповідають викладачі школярам і студентам, є подовження шиї жирафа та чарівний хвіст пави внаслідок еволюції.

Словосполучення «Еволюція Землі», яке широко вживається в наукових публікаціях та підручниках, також не має ознак еволюції, по-скільки у розвитку Землі не спостерігаються спрямованні, послідовні та незворотні удосконалення. Земля розвивається циклічно і наступне не є більш досконалим ніж попереднє. Жодного нового елементу, кристалу, мінералу, гірської породи і геологічної структури за мільярди років не утворено. Все періодично повторюється.

Аналіз останніх наукових досліджень переконливо доводить існування розумового задуму в роботах таких видатних вчених:

Стівен Маєр, доктор з філософії науки, керівник Центру науки і культури в Інституті відкриття в Сіетлі, штат Вашінгтона у своїй книзі «Повернення гіпотези про Бога: три наукові відкриття, які виявляють розум, що стоїть за Всесвітом» (2021), виявляє нові наукові докази існування Бога на основі сучасних досягненнях у фізиці, космології та біології. Він дійшов приголомшливого висновку, що наукові докази підтверджують не просто існування якогось розумного задуму, а і існування особистого Бога [3]. Серед відгуків стосовно цієї книги необхідно відзначити таких видатних науковців [4]:

Майкл Джон Дентон, англо-австралійський біохімік, генетик, доктор медицини: «…Маєр невпинно будує свою незаперечну «аргументацію про Бога», логіка у всьому переконлива, текст книги доступний для найширшої аудиторії, вражаюча глибина знань у кожній галузі. Найкращий найяскравіший, вичерпний захист «гіпотези про Бога» у друкованому вигляді»;

Девід Геловей, професор Коледжу медицини, ветеринарії і наук про життя Університету Глазго, доктор медицини, доктор наук: «Це чудовий аналіз доречних доказів, які переконливо демонструють, що «гіпотеза про Бога» це не просто адекватне пояснення тонко настроєного Всесвіту: це найкраще пояснення»;

Ентоні Футерман, професор біохімії Інституту наук Ізраїля, доктор наук: «Маєр майстерно підсумовує наукові докази показуючи, що чим ми більше дізнаємось про Всесвіт, то актуальнішою стає «гіпотеза про Бога»;

Дін Рей Кунц, американський письменник: «Ніхто з мого досвіду не може пояснити такий складний матеріал з витонченістю та ясністю, що вдається Стівенові Маєру так легко. За допомогою холодної логіки та прискіпливого раціонального аналізу, Маєр підтверджує істину, яку ідеологи вважають занадто страшною, щоб навіть її розглядати, За характером нападок на його блискучу роботу вони підтверджують її важливість і наводять на думку про остаточний кінець науковості, що деформує нашу культуру».

Французькі математики ***Олів'є Боннассі та Мішель-Ів Боллор*** у своїй новій книзі «Бог. Наука. Докази» (2021) зібрали думки 62 лауреатів Нобелівської премії та понад 100 провідних вчених світового рівня, які переконливо стверджують, що сучасні наукові відкриття (великий вибух, ДНК, тонке налаштування Всесвіту) доводять існування Бога, перетворюючи науку із супротивника на союзника віри [5]. Вчені надали такі переконливі аргументи:

- докази існування Бога є «численними, чіткими та раціональними», а їхні аргументи ґрунтуються на розумі та ретельному аналізі;
- теорія відносності *Альберта Ейнштейна* інтерпретована як доказ існування Бога, порівнюючи світло й Бога — обидва незмінні константи;
- Біблія каже: «Бог є світло» та неодноразово використовує слово «світло» для опису все присутнього Бога, наприклад, «Я — світло світу» та «Господь — моє світло і моє спасіння»;
- неймовірність величезного стрибка від інертної матерії до життя запаморочлива, і сама лише випадковість не може пояснити появу життя;
- життя на Землі існує лише завдяки точному поєднанню і стійкому дотриманню таких факторів: температура, захисне магнітне, гравітаційне і електричне поле, частка кисню та інших складових атмосфери, ідеальний нахил осі обертання, товщину озонового шару та багатьох інших параметрів;
- незначне відхилення хоча би одного із цих параметрів призвело б до невпізнанного Всесвіту. Такі точно налаштовані числа можуть походити лише зі складних розрахунків високо інтелектуального Творця і не можуть бути випадковими;
- теоретично Земля могла існувати і без того дивовижно різноманітного спектру рослин і тварин, яке вона має сьогодні;
- близько чотирьох мільярдів років тому інертна матерія стала найдавнішою примітивною формою життя, і таємничим чином виникла ДНК;
- життя виникло завдяки природним законам, встановленим Богом на самому початку, або як результат спеціального втручання того ж Творця [6].

Джеррі Бергман, доктор наук з біології, біохімії і психології, професор Медичного університету Огайо у своїй статті «Дарвін і плагіат: хто справжній автор теорії еволюції?» (2021) на підставі досліджень багатьох відомих вчених доводить таке: «Сьогодні існують вагомі докази того, що Дарвін «запозичив» – а в деяких випадках і сплагіатив – все або більшу частину свого «дорогого дітища» у інших дослідників, особливо у свого рідного діда Еразма Дарвіна Це було не «його власне дітище», не його

дитина, а дітище інших, яке Дарвін присвоїв, очевидно, часто не віддаючи їм належного». Деякі критики навіть дійшли висновку, що Дарвін не зробив жодного значного нового внеску в теорію еволюції шляхом природного добору. Навіть більше, в деяких аспектах висновки Еразма Дарвіна були більш просунутими, ніж висновки Чарльза Дарвіна [7].

У своїй роботі «Дарвінізм як основа комунізму» *Джеррі Бергман* на підставі вивчення робіт основоположників комунізму показує, що теорія еволюції зіграла значної роль у формуванні комунізму у його сучасному вигляді. Багато теоретиків комунізму дотримувалися картини світу, викладеної у Книзі Буття, але знайомство з роботами Дарвіна зрештою перевернуло їх світогляд та зіграли вирішальну роль їх наверненню в комуністичну віру і атеїстичне мислення. Фундаментальна ідея комунізму насильницької революції, в ході якої сильні скидають слабких, – природний та неминучий наслідок погляду на історію крізь призму дарвінівських ідей. [8].

Дон Баттен, доктор філософії з фізіології рослин, експерт з вирощувань тропічних рослин Університету Сіднея в Австралія в процесі тривалих експериментальних і практичних досліджень адаптації рослин та екофізіології дійшов висновку, що природній добір не є еволюцією, а просто фільтр, який нічого не створює, а лише прибирає зайве. Не поява нових генів, а відбір тих, які вже мають потрібні механізми виживання. Це підтверджено дослідженнями мікроб, виявлених на залишках кісток стародавніх захоронень. Бактерії без захисних функцій гинуть, а з ними – виживають. Ось це і є природній добір [9].

Наведені доводи не є вичерпними, їх можна розвивати нескінченно, проте поки що не знайдено жодного переконливого наукового доказу на підтримку антинаукових домислів Опаріна і Дарвіна.

Головною причиною системного гальмування процесу визнання ідей Дарвіна антинауковими є те, що дарвінізм став основою ідеології комунізму, яка у свій час заполонила майже весь світ. Апологети комунізму не стали поглиблюватись в суть теорії, а відразу її визнали, тому що вона була проста, доступна і зрозуміла для широких мас трудящих, а також співпадала з комуністичними ідеями.

Опарін був непримиримим атеїстом і комуністом і тому свою «теорію» він побудував на основі діалектичного матеріалізму та ідей марксизму-ленінізму в угоду радянської влади в період переслідування релігії і репресій і тому критика подібних ідей розглядалась, як посягання на основи влади.

Багато авторитетних і впливових вчених, які побудували свою наукову кар'єру на основі вчення Дарвіна і Опаріна, не зможуть так просто визнати їх антинауковими.

В результаті опитування широкого кола представників освіти і науки (вчителів, викладачів коледжів і університетів, академіків НАН України) не встановлено жодного, який ознайомився хоча би із однією роботою Дарвіна і Опаріна.

Таке надважливе питання розвитку науки і суспільства залишається поза увагою науковими установами НАН України, що свідчить про потурання псевдонауки.

Особливе занепокоєння викликає відношення до піднятої проблеми представників богослов'я, які з 2010 року визнані науковою спеціальністю прирівняною до державних стандартів. Проте їхня наукова діяльність не зосереджується на глибокому науковому обґрунтуванню розумового задуму. Такі обґрунтування повинні бути доступними для

розуміння широким колом фахівців, науковців та громадскості з метою навернення їх до справжньої віри.

Головним завданням богослов'я, як науки в сучасних умовах, є глибоке наукове обґрунтування теорії розумового задуму у виникненні і розвитку життя, матеріального і духовного світу із залученням широкого кола фахівців точних і природничих наук.

Широко розповсюджені антинаукові концепції украй негативно впливають на формування світогляду суспільства та виводять його на хибний шлях розвитку, який може привести до тяжких наслідків.

Враховуючи важливість піднятої проблеми пропонується розпочати широке її обговорення, створення групи науковців для ретельної перевірки робіт Дарвіна та Опаріна та розробки відповідної програми досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вдовиченко А.І., Корчагін І.М., Єрмаков П.П. Про спростування антинаукових концепцій виникнення живого із неживого // Актуальні проблеми сучасної науки та освіти: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції. м. Львів, 29-30 липня 2025 року. – Львів : Львівський науковий форум, 2025. – С. 8-13.
2. Вдовиченко А.І., Корчагін І.М., Єрмаков П.П., Чернієнко Н.М. Про спростування антинаукової теорії еволюції по Дарвіну // Практичні та теоретичні питання розвитку науки та освіти: матеріали XV Міжнародної науково-практичної конференції. м. Львів, 29-30 серпня 2025 року. – Львів : Львівський науковий форум, 2025. – С. 9 -15.
3. Stephen C. Meyer. Return of the God Hypothesis: Three Scientific Discoveries That Reveal the Mind Behind Universe, HarperOne. 2021. 576 pages.
4. Стівен Маєр. Повернення гіпотези про Бога: три наукові відкриття, які виявляють розум, що стоїть за Всесвітом. Відгуки на книгу. - 2022. Електронний ресурс: https://r2u.org.ua/forum/viewtopic.php?t=8899
5. Michel-Yves Bolloré, Olivier Bonnassies. God, the Science, the Evidence. Abrams. 2025. 562 pages.
6. Бережанський Ігор. Бог дійсно існує: французські математики перелічили докази. 21.10.2025. Електронний ресурс: https: //tsn.ua/tsikavinki/boh-diysno-isnuye-frantsuzki-matematyky-perelichyly-dokazy-2939801.htm
7. Джеррі Бергман Дарвінізм як основа комунізму. 13.05.2016. Електронний ресурс:
8. Дон Баттен. Резистентність до антибіотиків. Як мікроби спростовують еволюцію // Наука і апологетика. 27.02.2026. Електронний ресурс:

Герман Наталія Володимирівна,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри природничих наук,
Рівненський державний гуманітарний університет,
м. Рівне

ЕКОЛОГІЧНА ВРАЗЛИВІСТЬ ЗАХІДНОГО ПОЛІССЯ В УМОВАХ ІНТЕНСИВНОГО АГРОВИРОБНИЦТВА

Західне Полісся – унікальний природний регіон України, що характеризується високим рівнем заліснення, розгалуженою гідрографічною сіткою та специфічною структурою ґрунтів. Проте саме ці природні особливості роблять його надзвичайно вразливим до антропогенного впливу, зокрема з боку сучасного сільського господарства.

Хімічне забруднення природних ресурсів відбувається через особливості місцевих ґрунтів, зокрема їх високу фільтраційну здатність. Так, домінування саме дерново-підзолистих піщаних ґрунтів у цьому регіоні сприяє миттєвій міграції розчинних форм азоту, фосфору та пестицидів у глибинні шари. На відміну від чорноземів, піски не здатні адсорбувати (утримувати) хімікати, що робить підземні води незахищеними. Водночас негативний ефект для довкілля краю має надмірне застосування мінеральних добрив. Як відомо, для отримання високих врожаїв на бідних поліських ґрунтах агровиробники використовують підвищені норми хімікатів, значна частина яких не засвоюється рослинами, а вимивається опадами. Так, за результатами проведеного моніторингу екологічної оцінки якості поверхневих вод р. Луга (Волинська область), одними із найбільших потенційних забруднювачів цієї водойми є як очисні споруди міста Володимира (колишня назва – Володимир-Волинський), так і тамтешні сільськогосподарські господарства, що посилено використовують засоби захисту рослин (пестициди) і мінеральні добрива на своїх угіддях [1, с. 104]. Це актуалізує, в свою чергу, питання екологізації аграрного сектора вітчизняної економіки [4, с. 138-140], зокрема запровадження «зелених технологій» у тваринництві задля збереження родючості ґрунтів [3, с. 108-110].

Ще одним чинником поступової руйнації екосистеми Західного Полісся є меліоративні системи, що розповсюджують токсини. Величезна мережа осушувальних каналів відіграє роль «швидкісних магістралей» для забруднювачів. Хімічні сполуки з полів не затримуються в ґрунті, а через систему каналів швидко потрапляють у малі річки (Прип'ять, Стир, Горинь) та озера Полісся. Зокрема, здійснюючи моніторинг агроекологічного стану сільськогосподарських земель басейну річки Горинь, фахівці дійшли висновку, що головну потенційну загрозу її забруднення складають дренажні води осушувально-зволожувальних систем. Станом на 2018 р. лише на території Рівненської області налічувалося 282 меліоративні системи, що охоплювали площу осушення понад 391 тис. га. Води їх дренажних колекторів і магістральних каналів, надходячи до Горині, приносять до неї аніони SO_4^{2-}, Cl^- та катіони Mg^{2+}, Na^+, K^+.

Збільшення кількості вказаних аніонів і катіонів у воді безпосередньо пов'язано із застосуванням на осушуваних землях мінеральних добрив, зокрема калійних [5, с. 108]. Важливо наголосити й на тому, що меліоративні системи нерідко здійснюють й вторинне забруднення природного довкілля, оскільки під час очищення каналів накопичені в мулі пестициди та важкі метали часто викидаються на береги, звідки знову потрапляють у колообіг води.

Крім того, екологічну вразливість Західного Полісся посилює тваринництво, а також відходи агрохолдингів. Зокрема, великі свинокомплекси та птахофабрики регіону накопичують колосальні об'єми рідких відходів, негерметичність сховищ або переповнення яких призводить до потрапляння в ґрунт аміаку, нітратів та патогенної мікрофлори. Органічні відходи ферм стають джерелом бактеріального зараження водоносних горизонтів, що робить воду в радіусі кількох кілометрів непридатною для споживання.

Одним із негативних наслідків інтенсивного агровиробництва на біорізноманіття та водні екосистеми Західного Полісся є антропогенна евтрофікація водойм. Це явище зумовлене зростанням надходження у водойми біогенних речовин, зокрема, фосфатів і нітратів, що провокує стрибкоподібне підвищення їх біопродуктивності, а саме, бурхливе «цвітіння» води в озерах та річках краю. Це спричиняє повільну деградацію унікальних екосистем, зокрема Шацького поозер'я [2, с. 128]. Одним із результатів цього впливу для людини є поступове перетворення підземних вод із питного ресурсу на токсичний розчин, що провокує хронічні захворювання нирок, порушення обміну речовин та алергізацію місцевого населення.

Отже, сільськогосподарська діяльність на теренах Західного Полісся має специфічний характер впливу, зумовлений поєднанням інтенсивного агровиробництва та вразливості поліських ландшафтів.

Однією з найгостріших екологічних загроз для регіону є транскордонне та локальне забруднення підземних вод. Через домінування легких піщаних ґрунтів із високою фільтраційною здатністю, природні екосистеми Полісся фактично позбавлені захисного бар'єра, який би міг утримувати хімічні сполуки на поверхні. Як наслідок, значні дози азотних добрив та пестицидів, що використовуються в агропромисловому секторі, безперешкодно проникають у водоносні горизонти.

Проблема екологічної вразливості Західного Полісся в умовах інтенсивного агровиробництва виходить далеко за межі суто екологічного дискурсу, оскільки безпосередньо торкається питання національної безпеки та здоров'я нації. У сільській місцевості Західного Полісся колодязна вода залишається основним, а часто і єдиним джерелом питного постачання. Перетворення життєво необхідного ресурсу на джерело накопичення токсичних речовин створює приховану, але масштабну загрозу для здоров'я тисяч людей, вимагаючи негайного перегляду підходів до природокористування у регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Громик В.В., Джам О.А. Гідрохімічні особливості р. Луга у Волинській області. Природа Західного Полісся та прилеглих територій: збірник наукових праць / за заг. ред.

Ф.В. Зузука. Луцька: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018. № 15. С. 103-106.

2. Ільїн Л.В. Техногенні трансформаційні процеси у озерах Полісся: результати й перспективи дослідження. Шацьке поозер'я в контексті змін клімату: Збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 70-річчю від дня народження професора Петліна В.М. (1–3 жовтня 2021 р.) / за заг. ред. В. О. Фесюка. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2021. С. 128-130.

3. Кравчук О. Економічне обґрунтування запровадження «зелених технологій» кормовиробництва для збереження родючості ґрунтів. Актуальні проблеми сучасного землеробства, рослинництва і тваринництва. Оброшине: Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН, 2025. С. 108-110.

4. Наконечний Р., Копитко А. До питання про розвиток екологічно орієнтованого сільськогосподарського виробництва в Україні. Актуальні проблеми сучасного землеробства, рослинництва і тваринництва. Оброшине: Інститут сільського господарства Карпатського регіону НААН, 2025. С. 138-140.

5. Нахамець Л.М., Джам О.А. Екологічний стан вод р. Горинь в межах очисних споруд санаторію матері і дитини «Пролісок». Природа Західного Полісся та прилеглих територій: збірник наукових праць / за заг. ред. Ф.В. Зузука. Луцька: Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, 2018. № 15. С. 107-111.

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ

Борисенко Юрій Васильович,
канд.наук з держ.управління
Павлова Оксана Олександрівна,
магістрант
Західнодонбаський інститут
ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія управління персоналом»

ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІДГОТОВКОЮ КЕРІВНИХ КАДРІВ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

Сучасний етап реформування системи охорони здоров'я в Україні характеризується активним впровадженням процесів децентралізації, що передбачає передачу значної частини повноважень на рівень територіальних громад. У таких умовах особливої актуальності набуває питання формування ефективної системи підготовки керівних кадрів, здатних забезпечити якісне управління медичними закладами.

Проблема полягає в тому, що традиційні підходи до підготовки управлінців у сфері охорони здоров'я не повною мірою відповідають новим вимогам децентралізованої системи управління, яка потребує підвищеної автономії, відповідальності та управлінської компетентності керівників[1].

Децентралізація у сфері охорони здоров'я суттєво змінює роль керівників медичних закладів. Вони переходять від функцій адміністративного управління до стратегічного менеджменту, що включає планування розвитку закладу, управління фінансовими ресурсами, забезпечення якості медичних послуг та взаємодію з громадою.

У сучасних умовах трансформації системи охорони здоров'я, зумовлених процесами децентралізації, значно підвищуються вимоги до професійної підготовки керівних кадрів. Управлінці медичних закладів повинні володіти комплексом компетентностей, які забезпечують ефективне функціонування установи, її адаптацію до змін зовнішнього середовища та орієнтацію на потреби населення.

Передусім важливе значення має стратегічна компетентність**,** яка передбачає здатність керівника формувати довгострокові цілі розвитку закладу, визначати пріоритетні напрями діяльності, здійснювати стратегічне планування та прогнозування. У контексті децентралізації ця компетентність набуває особливої ваги, оскільки керівники отримують більшу автономію у прийнятті управлінських рішень і несуть підвищену відповідальність за результати діяльності.

Не менш важливою є фінансово-економічна компетентність**,** яка включає знання основ бюджетування, фінансового планування, аналізу витрат та доходів, а також уміння ефективно використовувати ресурси. У нових умовах господарювання керівники медичних закладів повинні самостійно управляти фінансовими потоками, забезпечувати фінансову стабільність установи та оптимізувати витрати.

Важливе місце посідає управлінсько-організаційна компетентність**,** що охоплює здатність організовувати роботу колективу, розподіляти функції та повноваження, забезпечувати координацію діяльності структурних підрозділів. Ефективне управління персоналом передбачає також формування сприятливого організаційного клімату та підтримку корпоративної культури[2].

Особливу роль відіграє лідерська компетентність**,** яка проявляється у здатності мотивувати працівників, формувати команду, забезпечувати підтримку змін та сприяти розвитку персоналу. Лідерство в умовах реформ є ключовим чинником успішного впровадження інновацій та підвищення якості медичних послуг.

У сучасному інформаційному суспільстві значної ваги набуває цифрова компетентність**,** яка передбачає володіння сучасними інформаційними технологіями, здатність використовувати електронні системи управління, аналізувати дані та застосовувати цифрові інструменти для підвищення ефективності діяльності закладу.

Важливою складовою є також комунікаційна компетентність**,** яка включає здатність ефективно взаємодіяти з персоналом, пацієнтами, органами влади та громадськістю. Умови децентралізації вимагають від керівників відкритості, прозорості та вміння вести діалог із зацікавленими сторонами.

Крім того, суттєвого значення набуває адаптаційна компетентність**,** яка характеризує здатність керівника швидко реагувати на зміни зовнішнього середовища, впроваджувати нові підходи до управління та забезпечувати гнучкість організації. Це особливо важливо в умовах реформування системи охорони здоров'я та нестабільності соціально-економічного середовища.

Формування зазначених компетентностей є необхідною умовою підвищення ефективності державного управління підготовкою керівних кадрів у сфері охорони здоров'я. Комплексний розвиток професійних якостей управлінців сприятиме забезпеченню сталого розвитку медичних закладів, підвищенню якості медичних послуг та задоволенню потреб населення.

У процесі реформування системи охорони здоров'я в Україні, що супроводжується активною реалізацією політики децентралізації, питання підготовки керівних кадрів набуває особливої актуальності. Водночас існуюча система державного управління у цій сфері характеризується низкою суттєвих проблем, які стримують підвищення ефективності управлінської діяльності медичних закладів[3].

Однією з ключових проблем є невідповідність змісту підготовки керівних кадрів сучасним вимогам управління**.** Більшість освітніх програм досі орієнтована на традиційні адміністративні підходи, що не враховують необхідності розвитку стратегічного мислення, управління змінами та фінансової автономії закладів охорони здоров'я. У результаті керівники часто не готові до виконання нових функцій, які виникають у зв'язку з розширенням їх повноважень.

Суттєвою проблемою залишається недостатня практична спрямованість підготовки**.** Теоретичні знання, отримані в процесі навчання, не завжди трансформуються у практичні навички, необхідні для ефективного управління. Відсутність системних механізмів стажування, наставництва та обміну досвідом обмежує можливості професійного зростання керівників.

В умовах децентралізації загострюється проблема фрагментарності та недостатньої координації державної політики у сфері підготовки кадрів**.** Взаємодія між центральними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та закладами освіти часто є несистемною, що призводить до дублювання функцій або, навпаки, до виникнення прогалин у підготовці управлінського персоналу[5].

Окремої уваги потребує недостатній рівень фінансового забезпечення системи підготовки керівних кадрів**.** Обмежені ресурси не дозволяють впроваджувати сучасні освітні технології, організовувати якісні програми підвищення кваліфікації та забезпечувати доступ до міжнародного досвіду. Це негативно впливає на якість професійної підготовки та конкурентоспроможність управлінців.

Значною проблемою є також низький рівень впровадження цифрових технологій у процес підготовки та управління персоналом**.** Попри розвиток електронних систем у сфері охорони здоров'я, навчальні програми не завжди враховують потребу формування цифрових компетентностей, що обмежує можливості ефективного використання сучасних інформаційних ресурсів.

Важливим викликом є недостатній розвиток системи безперервного професійного розвитку керівників. Після призначення на посаду керівники не завжди мають можливість систематично підвищувати кваліфікацію, що призводить до поступового зниження рівня їх професійної компетентності та невідповідності сучасним вимогам.

Крім того, спостерігається обмежене використання компетентнісного підходу в оцінюванні діяльності керівних кадрів**.** Відсутність чітких критеріїв оцінки професійних компетентностей ускладнює визначення рівня підготовки управлінців та планування їх подальшого розвитку.

Не менш важливою проблемою є низький рівень мотивації до професійного розвитку**,** що зумовлений як матеріальними, так і нематеріальними чинниками. Недостатнє стимулювання до навчання та самовдосконалення знижує зацікавленість керівників у підвищенні власної кваліфікації[4].

Ннаявні проблеми свідчать про необхідність комплексного перегляду підходів до державного управління підготовкою керівних кадрів у сфері охорони здоров'я. Їх вирішення потребує системного підходу, який передбачає узгодження освітньої політики з потребами практики, посилення ролі органів місцевого самоврядування, впровадження сучасних технологій навчання та створення умов для безперервного професійного розвитку управлінців.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Панов І. В. Вплив децентралізації на організацію роботи закладів системи охорони здоров'я України // Право і суспільство. 2024. № 8. С. 164–170.

2. Воронов О. В. Підготовка керівних кадрів у системі охорони здоров'я: проблеми та напрями розвитку // Аспекти публічного управління. 2022. № 3. С. 45–52.

3. Рачинський А. П. Забезпечення безперервного професійного розвитку персоналу у сфері охорони здоров'я України: публічно-управлінський аспект // Наукові перспективи. 2023. № 2(32). С. 143–156.

4. Стаматін Г. В. Методичний підхід до аналізу розвитку управлінського персоналу у сфері охорони здоров'я // Економіка та суспільство. 2026. № 50. с.36-44

5. Кіян О. С. Системні трансформації механізмів державного управління охороною здоров'я в умовах реформування // Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України. 2025. с.58-67

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Гандзюк Вікторія Олександрівна,
здобувачка вищої освіти факультету управління та економіки
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
g20v05o@gmail.com
Науковий керівник: ***Іжевський Павло Григорович,***
доктор економічних наук, професор, професор кафедри
менеджменту, економіки, статистики та цифрових технологій
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова
p_izhevskyi@univer.km.ua

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РІШЕНЬ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ СТАТИСТИЧНОГО МЕТОДУ

У сучасних умовах економічної нестабільності та підвищеного рівня невизначеності особливого значення набуває обґрунтоване прийняття інвестиційних рішень. Ефективність функціонування підприємств значною мірою залежить від здатності оцінювати не лише потенційну дохідність інвестицій, але й рівень ризику, що їх супроводжує. У цьому контексті важливого значення набуває використання науково обґрунтованих підходів до оцінки інвестиційних альтернатив.

Інвестиційні рішення завжди пов’язані з варіативністю можливих результатів, що обумовлено впливом зовнішніх і внутрішніх факторів. Невизначеність майбутніх фінансових результатів зумовлює необхідність застосування кількісних методів аналізу, які дозволяють формалізувати процес вибору між альтернативними варіантами інвестування. Одним із найбільш поширених підходів є використання статистичного методу, який ґрунтується на аналізі попередніх результатів діяльності, визначенні частоти отримання прибутків і збитків та використанні цих даних для прогнозування найбільш імовірних фінансових результатів у майбутньому [1, с. 59].

Для кількісної оцінки ефективності та ризику інвестиційних альтернатив використовуються такі показники, як математичне очікування, середньоквадратичне відхилення та коефіцієнт варіації. Математичне очікування відображає середній рівень прибутку, на який може розраховувати інвестор з урахуванням усіх можливих сценаріїв

розвитку подій. Даний показник дозволяє узагальнити різні варіанти результатів в одне інтегральне значення та використовується як базова характеристика ефективності інвестиційних рішень. Математичне очікування визначається як [2, с. 57]:

$$M = \sum_{i=1}^{n} p_i * P_i \quad (1)$$

де M – математичне очікування прибутку;
P_i – можливе значення прибутку в і-му варіанті;
p_i – ймовірність отримання відповідного результату;
n – кількість можливих варіантів.

Водночас для прийняття обґрунтованого рішення недостатньо оцінити лише середній результат, оскільки він не відображає рівень коливань можливих значень. Для цього використовується середньоквадратичне відхилення, яке характеризує ступінь варіації результатів інвестування відносно їх середнього значення. Цей показник дозволяє оцінити стабільність інвестиції: чим більшим є його значення, тим більш ризиковим вважається вкладення. Він розраховується за формулою [3]:

$$\sigma = \sqrt{\sum_{i=1}^{n} p_i * (P_i - M)^2} \quad (2)$$

де σ – середньоквадратичне відхилення прибутку;
P_i– можливе значення прибутку в і-му варіанті;
M – математичне очікування прибутку;
p_i – ймовірність відповідного варіанту.

Для порівняння альтернативних інвестиційних рішень доцільно використовувати коефіцієнт варіації, який є відносною мірою ризику та дозволяє оцінити співвідношення між рівнем ризику та очікуваною дохідністю. Особливістю цього показника є можливість порівняння варіантів інвестування навіть у випадку, коли вони мають різний рівень середнього прибутку. Чим меншим є значення коефіцієнта варіації, тим більш привабливою є інвестиція з точки зору співвідношення «дохідність-ризик». Він розраховується за формулою [4]:

$$V = \frac{\sigma}{M} \quad (3)$$

де V – коефіцієнт варіації;
σ – середньоквадратичне відхилення прибутку;
M – математичне очікування прибутку.

З метою практичного застосування розглянутих теоретичних підходів проведемо порівняльний аналіз двох альтернативних варіантів інвестування. Для цього сформуємо вихідні дані, які відображають можливі значення прибутку та відповідні ймовірності їх отримання для кожного варіанта (табл. 1).

Таблиця 1.

Вихідні дані для оцінки інвестиційних альтернатив

№	1 варіант інвестування		2 варіант інвестування	
	Можливий прибуток, тис. грн	Ймовірність	Можливий прибуток, тис. грн	Ймовірність
1	50	0,3	40	0,4
2	70	0,5	80	0,4
3	90	0,2	100	0,2

Джерело: Складено авторкою.

На основі наведених даних послідовно визначимо основні статистичні показники для кожного варіанта інвестування. На першому етапі розрахуємо математичне очікування прибутку, яке дозволяє визначити середній очікуваний результат інвестування.

Для 1 варіанта інвестування:

$$M_1 = 50 * 0{,}3 + 70 * 0{,}5 + 90 * 0{,}2 = 68 \text{ тис. грн}$$

Для 2 варіанта інвестування:

$$M_2 = 40 * 0{,}4 + 80 * 0{,}4 + 100 * 0{,}2 = 68 \text{ тис. грн}$$

Отже, обидва варіанти забезпечують однаковий рівень очікуваного прибутку, що ускладнює вибір лише за критерієм дохідності.

На другому етапі здійснимо оцінку ризику за допомогою середньоквадратичного відхилення, яке характеризує ступінь відхилення можливих значень прибутку від середнього рівня.

Для 1 варіанта інвестування:

$$\sigma_1 = \sqrt{0{,}3 * (50 - 68)^2 + 0{,}5 * (70 - 68)^2 + 0{,}2 * (90 - 68)^2} = 14$$

Для 2 варіанта інвестування:

$$\sigma_2 = \sqrt{0{,}4 * (40 - 68)^2 + 0{,}4 * (80 - 68)^2 + 0{,}2 * (100 - 68)^2} = 24$$

Отримані результати свідчать про те, що другий варіант характеризується значно більшим розсіюванням можливих результатів, тобто вищим рівнем ризику.

На третьому етапі розрахуємо коефіцієнт варіації, який дозволяє порівняти варіанти інвестування з урахуванням співвідношення ризику та очікуваного прибутку.

Для 1 варіанта інвестування:

$$\sigma_1 = \frac{14}{68} \approx 0{,}21$$

Для 2 варіанта інвестування:

$$\sigma_2 = \frac{24}{68} \approx 0{,}35$$

Порівняння отриманих значень коефіцієнта варіації показує, що перший варіант інвестування є менш ризиковим, оскільки на одиницю очікуваного прибутку припадає менший рівень ризику. Незважаючи на однаковий рівень очікуваного прибутку, більш доцільним є вибір першого варіанта інвестування, який характеризується більшою стабільністю та передбачуваністю результатів.

Отримані результати дослідження свідчать про доцільність використання статистичного методу у процесі оцінки альтернативних інвестиційних рішень. Практичне значення такого підходу полягає у можливості його застосування підприємствами, інвесторами та фінансовими установами для вибору найбільш ефективних напрямів вкладення капіталу з урахуванням рівня ризику. Використання математичного очікування, середньоквадратичного відхилення та коефіцієнта варіації дозволяє підвищити обґрунтованість управлінських рішень, мінімізувати ймовірність фінансових втрат та забезпечити більш стабільні результати інвестування. Перспективи подальшого розвитку даного підходу пов'язані з розширенням використання цифрових технологій, автоматизованих систем аналізу даних та сучасних методів прогнозування ризиків у процесі оцінки інвестиційної діяльності.

Таким чином, застосування статистичного методу дозволяє здійснити обґрунтований вибір між альтернативними інвестиційними рішеннями в умовах невизначеності. Проведений аналіз підтверджує доцільність обрання варіанту 1, який забезпечує нижчий рівень ризику при однаковому рівні очікуваного прибутку. Використання такого методу сприяє підвищенню ефективності інвестиційної діяльності та якості прийняття управлінських рішень у сучасних економічних умовах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Сорокіна Л.В., Гойко А.Ф. Аналіз методів оцінки ризиків інвестиційних проектів в аспекті відновлення національної економіки. Шляхи підвищення ефективності будівництва. 2023. Вип. 51(1). С. 52-73.
2. Долінський Л.Б. Фінансовий ризик-менеджмент: навч.-метод. посібник. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2022. 132 с.
3. Урахування ризику і невизначеності інвестиційних проектів. StudFiles. URL: https://studfile.net/preview/9957159/page:12/ (дата звернення: 29.04.2026).
4. Кількісна оцінка економічного ризику: методи визначення та обліку. Освіта.UA. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_theory/21715/ (дата звернення: 01.05.2026).

Гаркуша Вероніка Петрівна
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Західнодонбаського інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом
Науковий керівник: ***Ченцова Юлія Петрівна***
доцент кафедри економіки та менеджменту
Західнодонбаського інституту
Міжрегіональної академії управління персоналом

МАРКЕТИНГОВІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

У сучасних умовах високої конкуренції те, як на підприємстві сформована система контактів зі споживачами і наскільки маркетингова діяльність приваблива для аудиторії, має високий вплив на ефективність роботи компанії. Серед великої кількості підприємств зі схожою спеціалізацією конкретне підприємство, не приділяючи увагу маркетинговим комунікаціям, може втратити свою впізнаваність та імідж. Щоби підвищувати свою ефективність, підприємство повинно належним чином застосовувати маркетингову діяльність.

Маркетингові комунікації представляють собою один із елементів маркетинг-міксу, і є тим засобом, за допомогою якого підприємство налагоджує зв'язки зі споживачами.

Основними цілями маркетингових комунікацій є:

1. Інформування: забезпечення обізнаності; підкреслення унікальних переваг; навчання споживачів.
2. Переконання: формування позитивного ставлення до бренду; акцент на вигодах і цінностях для клієнта; заклики до дії.
3. Нагадування: підтримка постійної присутності бренду; покращення лояльності споживачів; стимулювання повторних покупок.
4. Побудова лояльності: формування емоційного зв'язку з брендом; залучення до програми лояльності; підтримка відносин з клієнтами після продажу [1].

Ефективно вибудована система маркетингових комунікацій забезпечує підприємство тісними відносинами з клієнтами, що грає велику роль у розвитку компанії. Імідж та репутація підприємства напряму залежать від його взаємин зі споживачами, оскільки це завжди позитивно сприймається аудиторією і формує високе позиціонування продукції компанії у свідомості споживачів.

Маркетингові комунікації насамперед спрямовані на реалізацію однієї мети — донесення до споживачів інформації про продукт. Однак маркетингові комунікації мають різні форми в залежності від каналів комунікації та способу впливу на клієнта. Видами маркетингових комунікацій є реклама, PR, прямий маркетинг, програма лояльності,

брендинг, презентація продукції, стимулювання продажів. Кожний із цих видів доцільно застосовувати в окремій ситуації.

Найефективнішим способом застосування маркетингових комунікацій є їхня інтеграція в одну систему. Впровадження інтегрованих маркетингових комунікацій на підприємстві дозволить забезпечити ефект синергії від застосування декількох видів маркетингових комунікацій одночасно [2].

Перевагами інтегрованих маркетингових комунікацій є:

- поліпшення сприйняття бренду;
- підвищення ефективності від зусиль організації;
- формування структурованого образу компанії;
- залучення більшої кількості клієнтів;
- підвищення узгодженості внаслідок єдиного повідомлення через усі канали комунікації [3].

Отже, маркетингові комунікації є важливим інструментом підвищення ефективності діяльності підприємства. Вони спрямовані на формування тісних зв'язків зі споживачами, що, в свою чергу, формує позитивний імідж підприємства, сприяє донесенню переваг та особливостей продукції до аудиторії, і забезпечує підвищення лояльності споживачів.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА:

1. Вовк В. А., Гаврильченко О. В. Маркетингові комунікації в системі стратегічного управління маркетингово-збутовою діяльністю підприємства. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2024. Том 9. № 3. С. 327-330.

2. Бутко Н.В. Комунікативні елементи в системі маркетингу суб'єктів підприємництва. Економіка та суспільство. 2017. № 12. С. 203-207.

3. IDMarketing. Концепція інтегрованих маркетингових комунікацій, що це? URL: https://idmarketing.com.ua/slovnyk-marketyngu/integrovanyj-marketyng/ (дата звернення: 06.05.2026)

Західна О.Р.
доцент, к.е.н. кафедри фінансового менеджменту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Гавриляк А.І.
здобувачка першого(бакалаврського) рівня вищої освіти,
освітньої програми: Фінанси, митна та податкова справа
Львівський національний університет імені Івана Франка

ОРГАНІЗАЦІЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

В умовах тривалої воєнної агресії з боку росії та масштабних деструктивних процесів в економіці, організація бюджетного процесу на місцевому рівні набула стратегічного значення для підтримання життєдіяльності територіальних громад. Децентралізація, яка тривалий час була рушієм розвитку регіонів, наразі проходить випробування на стійкість, трансформуючи управління місцевими фінансами в інструмент швидкого реагування на гуманітарні та безпекові виклики. Необхідність фінансування заходів територіальної оборони, підтримки внутрішньо переміщених осіб та відновлення пошкодженої критичної інфраструктури, на тлі обмеженості ресурсного забезпечення, зумовлює перегляд традиційних підходів до формування та виконання місцевих бюджетів.

Специфіка функціонування фінансової системи в межах правового режиму воєнного стану вимагає від органів місцевого самоврядування особливої гнучкості, прозорості та жорсткої пріоритезації видатків. У цьому контексті залишається актуальною потреба в дослідженні механізмів адаптації бюджетного регламенту до умов високої невизначеності, пошуку резервів наповнення дохідної частини та оптимізації міжбюджетних відносин. Аналіз організації бюджетного процесу на місцях є критично важливим для забезпечення фінансової спроможності громад як фундаменту загальнодержавної стабільності та майбутньої післявоєнної відбудови в межах європейського вектору розвитку.

В основі сучасного розуміння бюджетного процесу на місцевому рівні лежить його трактування як складної інституційної архітектоніки, що забезпечує взаємодію органів влади та громади в процесі розподілу суспільних благ. Сам бюджетний процес є динамічною системою, яка в умовах фінансової децентралізації трансформувалася з суто технічного механізму розподілу коштів у стратегічний інструмент управління регіональним розвитком [1, с. 38].

Історичний шлях організації бюджетного процесу в Україні відображає поступовий перехід від радянської моделі «жорсткої централізації» до сучасної моделі фінансової автономії громад. На початкових етапах розвитку незалежної фінансової системи місцеві бюджети виконували роль технічних кас, де адміністративне планування зводилося до

виконання директив центру, а органи місцевого самоврядування мали мінімальний вплив на формування доходів [1, с. 38]. Проте системні реформи та впровадження принципів децентралізації докорінно змінили цю парадигму. Місцевий бюджет перетворився з інструменту простого утримання установ на фундамент реалізації повноважень територіальних громад, надаючи їм реальну можливість самостійно визначати вектори свого розвитку [1, с. 41].

Функціональне призначення бюджетного процесу на місцях виходить за межі суто фіскальної ролі. Він виконує критично важливі функції: соціально-економічну, що полягає у забезпеченні життєдіяльності території, та функцію забезпечення фінансової стійкості, яка є ключовою для мінімізації диспропорцій у бюджетній системі [1, с. 86-87]. Особливого значення набуває адаптивна функція, яка дозволяє бюджетному механізму гнучко реагувати на зовнішні загрози та ризики. Ефективність бюджетного процесу безпосередньо залежить від якості інституційного забезпечення та здатності учасників процесу узгоджувати суперечливі інтереси в умовах обмеженості ресурсів [1, с. 112].

Бюджетний процес на місцевому рівні являє собою чітко регламентовану процедуру, що забезпечує економічний розвиток адміністративно-територіальних одиниць на засадах узгодженості дій усіх його учасників. Повний бюджетний цикл охоплює часовий простір тривалістю понад два роки та включає п'ять ключових етапів:

Рис. 1. **Стадії бюджетного процесу**

Джерело: складено авторами за даними [2].

Перший етап передбачає складання та розгляд Бюджетної декларації, що включає прогноз місцевого бюджету на середньострокову перспективу та прийняття відповідних рішень щодо них. На другій стадії відбувається безпосереднє складання проєктів

бюджетів, під час якого встановлюються граничні обсяги бюджетних асигнувань, розробляються інструкції та готуються бюджетні запити розпорядників коштів. Цей етап завершується підготовкою проєкту рішення про місцевий бюджет та документів, що до нього додаються. [2].

Третя стадія охоплює розгляд проєкту та прийняття рішення про місцевий бюджет, що синхронізується із прийняттям закону про Державний бюджет України. Відповідній місцевій раді разом із проєктом обов'язково подаються пояснювальна записка, прогнозні показники на наступні два періоди, перелік інвестиційних програм та інформація про стан виконання поточного бюджету [2].

Четверта, найбільш тривала стадія – це виконання бюджету, включаючи процедуру внесення змін до нього. Основними процесами тут є мобілізація надходжень, здійснення видатків, покриття тимчасових касових розривів та постійний моніторинг ефективності використання коштів. Завершальний етап циклу присвячений підготовці та розгляду звіту про виконання бюджету. На цій стадії територіальні органи Державної казначейської служби формують звіти, які після аналізу Міністерством фінансів представляються на сесії місцевої ради та оприлюднюються згідно з принципом публічності та прозорості [2].

У сучасних умовах організація бюджетного процесу також стикається з низкою дестабілізуючих факторів, які потребують переосмислення методичних підходів до його планування та виконання. Висока невизначеність та безпекові ризики стали визначальним фактором, що трансформував класичне бюджетне планування на місцевому рівні у режим «екстреного бюджетування». Постійна загроза руйнування критичної інфраструктури та мінливість воєнної обстановки роблять традиційні довгострокові прогнози неможливими, оскільки пріоритети можуть зміститися з розвитку на виживання протягом однієї доби. У таких умовах громади змушені відмовлятися від капітальних інвестицій на користь формування значних резервних фондів для швидкого реагування на надзвичайні ситуації, що вимагає особливої гнучкості бюджетного регламенту та здатності до швидкого перерозподілу ресурсів [3].

Водночас поглибилася територіальна асиметрія, яка розділила громади за характером викликів та джерелами фінансової стійкості. Тилові громади, як-от Львів, хоч і мають стабільнішу податкову базу, стикаються з колосальним навантаженням на соціальну інфраструктуру через необхідність адаптації та підтримки великої кількості внутрішньо переміщених осіб. На противагу їм –прифронтові міста, як-от Харків, потерпають від фактичного знищення бізнес-активності та релокації підприємств, що призводить до ерозії власних доходів і повної залежності від державних трансфертів та міжнародної допомоги. Вихід із цієї ситуації вбачається у запровадженні диференційованого підходу до міжбюджетних відносин, де механізми вирівнювання враховували б не лише статистичні показники, а й реальні безпекові ризики та демографічні зміни в межах кожної окремої території [4].

Тому для подолання кризових явищ та підвищення стійкості місцевих фінансів стратегічне значення має впровадження середньострокового планування, що базується на створенні «гнучких» бюджетів із трирічним горизонтом прогнозування. Замість традиційного річного плану, такий підхід дозволяє громадам бачити перспективу розвитку

навіть за умов значних коливань, забезпечуючи безперервність фінансування стратегічних проєктів, які неможливо реалізувати протягом одного бюджетного періоду. Орієнтуючись на досвід Європейського Союзу, де застосовуються багаторічні фінансові рамки (MFF) для підтримки таких пріоритетів, як цифровізація та кліматична стійкість, українські громади можуть використовувати середньострокове планування як інструмент для стабілізації видатків та залучення інвестицій навіть у нестабільному середовищі [5].

Паралельно з цим, ефективним інструментом легітимізації складних бюджетних рішень є розвиток бюджету участі (партисипації), який передбачає пряме залучення громадян до розподілу частини місцевих коштів. У ситуаціях, коли органи влади змушені робити жорсткий вибір – наприклад, відмовлятися від благоустрою територій на користь будівництва укритів чи підтримки Збройних Сил України – саме залучення мешканців до процесу прийняття рішень підвищує рівень довіри до влади та знижує соціальну напругу. Використання цифрових інструментів для голосування та публічних обговорень дозволяє зробити цей процес прозорим і доступним, перетворюючи бюджетний процес із бюрократичної процедури на спільну стратегію розвитку громади, де кожен мешканець відчуває відповідальність за фінансову стійкість своєї території[4].

Підсумовуючи викладене, можна стверджувати, що організація бюджетного процесу на місцевому рівні пройшла складну еволюцію і сучасний бюджетний цикл, регламентований законодавством, є не лише механізмом розподілу ресурсів, а й інструментом забезпечення життєдіяльності територій через реалізацію соціально-економічної та адаптивної функцій. Чітке дотримання стадій планування, затвердження, виконання та звітності дозволяє громадам зберігати керованість фінансами навіть у періоди високої турбулентності.

Водночас, критичні виклики воєнного стану, такі як територіальна асиметрія та безпекова невизначеність, вимагають пошуку інноваційних шляхів зміцнення місцевих бюджетів. Впровадження середньострокового прогнозування за прикладом досвіду ЄС та активізація бюджету участі дозволяють не лише підвищити фінансову стійкість, а й забезпечити легітимність складних управлінських рішень через пряму взаємодію з громадою. Таким чином, ефективний бюджетний процес стає фундаментом для виживання громад у кризовий період та ключовим чинником майбутньої післявоєнної відбудови України на засадах європейської інтеграції.

Maksym Khodan and Ivan Burtnyak (2025). Local budgets in Ukraine during wartime: Challenges, adaptation strategies, and the role of participatory budgeting. Public and Municipal Finance, 14(4), 77-93. doi:10.21511/pmf.14(4).2025.06

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Савастєєва О. М. Організація бюджетного процесу на місцевому рівні в умовах фінансової децентралізації: теорія, методологія, практика : монографія. – Чернігів: ЧНТУ, 2019. – 360 с.

2. БЮДЖЕТНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ : ВРУ від 08.07.2010, № 2456-VI : станом на 01.01.2026. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text (дата звернення: 01.05.2026).

3. Гетманцев Д. Воєнний бюджет, версія 5.0: виклики та ризики. *Glavcom.ua*. 23.09.2025. URL: https://glavcom.ua/publications/vojennij-bjudzhet-versija-50-vikliki-ta-riziki-1079908.html (дата звернення: 01.05.2026).

4. Maksym Khodan and Ivan Burtnyak (2025). Local budgets in Ukraine duringwartime: Challenges, adaptation strategies, and the role of participatorybudgeting. Public and Municipal Finance, 14(4), 77-93.doi:10.21511/pmf.14(4).2025.06 (дата звернення: 01.05.2026).

5. Bogdan T. Ukraine's fiscal developments and needs for economic recovery, reconstruction and European integration. *Policy Notes and Reports*. 19.12.2025. URL: https://wiiw.ac.at/ukraine-s-fiscal-developments-and-needs-for-economic-recovery-reconstruction-and-european-integration-dlp-7090.pdf (дата звернення: 01.05.2026).

6. Maksym Khodan and Ivan Burtnyak (2025). Local budgets in Ukraine during

7. wartime: Challenges, adaptation strategies, and the role of participatory

8. budgeting. Public and Municipal Finance, 14(4), 77-93.

9. doi:10.21511/pmf.14(4).2025.Maksym Khodan and Ivan Burtnyak (2025). Local budgets in Ukraine duringwartime: Challenges, adaptation strategies, and the role of participatorybudgeting. Public and Municipal Finance, 14(4), 77-93.doi:10.21511/pmf.14(4).2025.0

10. Maksym Khodan and Ivan Burtnyak (2025). Local budgets in Ukraine during

11. wartime: Challenges, adaptation strategies, and the role of participatory

12. budgeting. Public and Municipal Finance, 14(4), 77-93.

13. doi:10.21511/pmf.14(4).2025.06

14. Maksym Khodan and Ivan Burtnyak (2025). Local budgets in Ukraine during

15. wartime: Challenges, adaptation strategies, and the role of participatory

16. budgeting. Public and Municipal Finance, 14(4), 77-93.

17. doi:10.21511/pmf.14(4).2025.0

Західна О.Р.
доцент, , к.е.н. кафедри фінансового менеджменту,
Львівський національний університет імені Івана Франка
Галун В.І.
здобувачка першого(бакалаврського) рівня вищої освіти,
освітньої програми: Фінанси, митна та податкова справа
Львівський національний університет імені Івана Франка

ПОДАТКОВІ НАДХОДЖЕННЯ У СИСТЕМІ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

Повномасштабна збройна агресія проти України спричинила безпрецедентні виклики для стійкості публічних фінансів, висунувши податкові надходження на рівень ключового фактора національної безпеки. В умовах воєнного стану податкова система трансформувалася з суто фіскального інструменту в фундамент оборонної спроможності, забезпечуючи фінансування критичних потреб держави на тлі значного дефіциту ресурсів. Динамічні зміни у законодавстві, релокація бізнесу та адаптація адміністрування податків до умов високої невизначеності зумовили перегляд структури бюджетних доходів та пошук балансу між стимулюванням економічної активності й мобілізацією внутрішніх резервів. У цьому контексті виникає гостра необхідність комплексного аналізу ролі податкових платежів у забезпеченні фінансової автономії держави та визначення стратегічних пріоритетів реформування податкової політики в межах євроінтеграційних процесів.

Податкові надходження є базовим елементом системи доходів Державного бюджету України, що представляють собою обов'язкові, безвідплатні платежі, які стягуються з юридичних і фізичних осіб для фінансового забезпечення функцій держави. Вони виступають не лише головним джерелом наповнення бюджету, але й дієвим інструментом фінансового регулювання соціально-економічного розвитку країни. У сучасних умовах саме податки формують фундамент фінансової автономії держави, дозволяючи мобілізувати внутрішні ресурси для покриття оборонних та соціальних потреб[1, с. 18].

Податкові надходження становлять 55,87% доходів бюджету(див. рис.1) і є визначальним індикатором фінансової стійкості країни та головним об'єктом бюджетного прогнозування. Ефективність наповнення цієї частини критично залежить від точності аналізу макроекономічних показників країни, рівня тінізації економіки та стабільності законодавства. Оскільки податки є «активним» об'єктом прогнозування, вони безпосередньо впливають на прийняття стратегічних державних рішень та формування видаткової частини, що особливо важливо в умовах високої невизначеності.

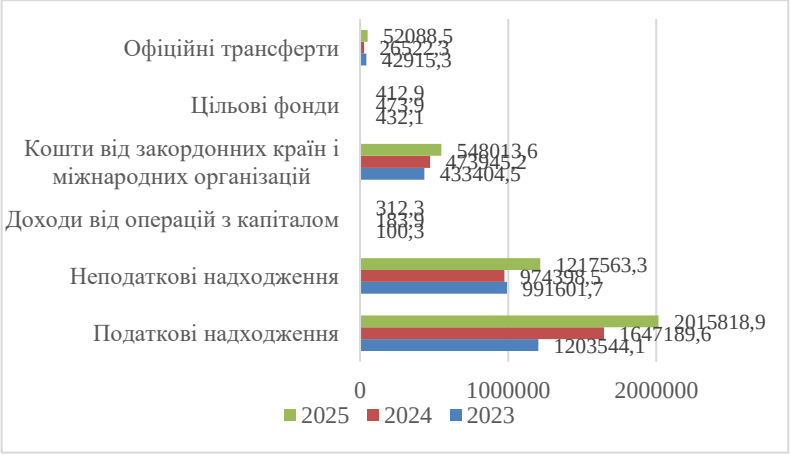

Рис. 1. **Зміна структури доходів державного бюджету України протягом 2023-2025 рр., млн грн**

Джерело: складено авторами за даними Мінфін [2].

Найбільшою є сукупна питома вага трьох основних податків — ПДВ, ПДФО та податку на прибуток, у доходах загального фонду зведеного бюджету. У період 2002-2012 рр. вона сягала приблизно 76,4%, що підтверджує їх роль як фінансової основи країни, проте їхня частка може коливалася залежно від інституційних змін та економічних викликів.

Детальне вивчення основних бюджетоутворюючих податків за період 2023–2025 років виявляє стійку тенденцію до зростання, де лідируючу позицію незмінно займає податок на додану вартість:

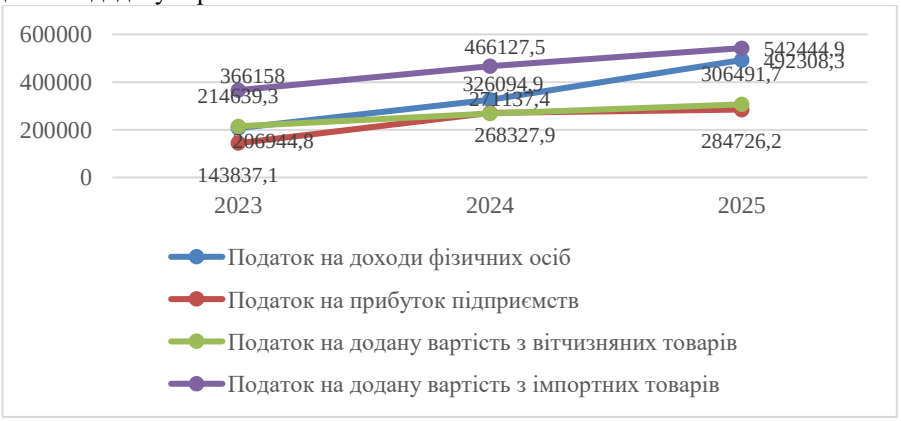

Рис. 2. **Динаміка зміни надходжень від ПДФО, ПДВ з вітчизняних та імпортних товарів та податку на прибуток протягом 2023-2025рр., млн.грн**

Джерело: складено авторами за даними Мінфін [2].

Надходження ПДВ з імпортних товарів зросли з 366,1 млрд грн у 2023 році до 542,4 млрд грн у 2025 році, продемонструвавши приріст на 48%. Паралельно з цим, ПДВ з вітчизняних товарів продемонстрував ріст на 42% (з 214,6 млрд грн до 306,5 млрд грн), що вказує на поступове відновлення внутрішнього виробництва та споживчого попиту. Сукупна частка ПДВ залишається найбільшою у структурі доходів, підтверджуючи його роль як найбільш стабільного джерела ліквідності, здатного адаптуватися до економічних коливань.

Водночас найбільш стрімку динаміку демонструє податок на доходи фізичних осіб, показники якого практично подвоїлися за три роки — з 206,9 млрд грн у 2023 році до 492,3 млрд грн у 2025 році. Такий стрибок є наслідком змін у структурі виплат грошового забезпечення та мобілізації трудових ресурсів, що, згідно з методологією О. В. Зварич, робить ПДФО критично важливим об'єктом для фінансово-економічного аналізу та прогнозування. Податок на прибуток підприємств також продемонстрував значний ріст, майже подвоївшись у 2024 році порівняно з 2023 роком (з 143,8 млрд грн до 271,1 млрд грн), що свідчить про адаптацію бізнесу до нових умов господарювання. Таким чином, сучасна податкова система України трансформується у бік посилення ролі непрямого оподаткування та податків, пов'язаних із доходами населення, що потребує високої точності аналізу для забезпечення стійкості усього державного бюджету.

Важливість податкових надходжень як стабільного фундаменту країни підтверджується не лише вітчизняною практикою, а й успішними кейсами міжнародної мобілізації доходів (DRM), зокрема на прикладі Руанди та Сенегалу. Ці країни продемонстрували, що глибокі реформи адміністрування ПДВ та ПДФО дозволяють значно підвищити відношення податків до ВВП, перетворюючи фіскальну систему на потужний інструмент соціального розвитку. Зокрема, у Руанді приріст податкових надходжень з 10% до 15% ВВП дозволив забезпечити загальне медичне страхування для 90% населення, а в Сенегалі модернізація бази ПДФО заклала основу для стабільного зростання економіки на рівні 5–6% на рік. Такий досвід доводить, що стрімке зростання ПДФО та ПДВ, яке ми спостерігаємо в Україні за 2023–2025 роки, за умови прозорого адміністрування, здатне стати базою для швидкого відновлення людського капіталу та фінансування критичних секторів безпеки й охорони здоров'я [3, с. 24–25].

Представлена динаміка зростання ПДФО з 206,9 млрд грн до 492,3 млрд грн безпосередньо корелює з фактом, що податок на доходи є основним джерелом фінансової автономії держави. Висока питома вага ПДВ та ПДФО у загальній структурі доходів України, що складають разом близько 56%, свідчить про концентрацію бюджету навколо найбільш стійких інструментів, які найменше піддаються негативним зовнішнім шокам. Як зазначається у звітах МВФ, саме така структура дозволяє країнам, що розвиваються, ефективно фінансувати цілі сталого розвитку навіть у періоди високої невизначеності [3, с. 24–25].

Відтак, зафіксоване майже дворазове зростання податкових показників в Україні не є випадковим, а відображає глобальну тенденцію переходу від мобілізаційної до стимулюючої моделі оподаткування, де внутрішні ресурси стають головним запобіжником дефіциту бюджету.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що після початку повномасштабного вторгнення структура публічних фінансів України зазнала суттєвої трансформації, яку ми чітко бачимо через зміну бюджетних пропорцій. Якщо у ретроспективному періоді (2002–2012 рр.) сукупна частка трьох основних податків сягала близько 76,4% доходів, то сьогодні ми спостерігаємо зовсім іншу картину: загальні податкові надходження становлять приблизно 56% від усіх ресурсів держави. Це свідчить про те, що бюджет перестав бути виключно податковим — він став змішаним, де внутрішні податки працюють у синергії з безпрецедентною міжнародною допомогою та неподатковими доходами.

Проте, навіть за меншої загальної частки, роль "трійки" основних податків залишається фундаментальною, хоча їхній внутрішній баланс змінився. Ми бачимо, що податкова система адаптувалася до умов війни і таким чином відбулась від стабільної моделі мирного часу до гнучкої моделі воєнного стану, де податки, попри зменшення їхньої питомої ваги у загальному пирозі доходів, залишаються єдиним надійним внутрішнім запобіжником фінансового колапсу та основою для фінансування національної оборони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Зварич О.В. Податкові надходження: методологія прогнозування : монографія. Київ : КНТЕУ, 2013. 444 с

2. 1. Доходи держбюджету України. Мінфін. Державний бюджет. 30.04.2026. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/2026/ (дата звернення: 01.05.2026).

3. Case Studies in Tax Revenue Mobilization in Low-Income Countries . B. Akitoby та ін. IMF Working Paper. 2019. С. 32. URL: https://www.imf.org/-/media/files/publications/wp/2019/wpiea2019104.pdf (дата звернення: 01.05.2026).

МЕДИЧНІ НАУКИ

Сливич М.М.
Здобувача освіти спеціальності І2 Медицина
Освітньої програми: Лікувальна справа
ІІ курсу медичного факультету
Ужгородського національного університету
Науковий керівник: доц. ***Ростока Лариса Михайлівна,***
к.мед.н.

МЕХАНІЗМ ДІЇ КОФЕЇНУ НА ОРГАНІЗМ ЛЮДИНИ

Кофеїн відноситься до пуринових алкалоїдів, входить до складу кавових, чайних напоїв, енергетиків, какао-бобів, гуарану. Цей психостимулятор є помірно розчинним у воді та легкорозчинним у гарячій, має характерний гіркий смак. Він викликає стимулюючий ефект центральної нервової системи, а саме: відчуття бадьорості, підвищення уваги, підвищує розумову та фізичну працездатність, а також сприяє зростанню частоти серцевих скорочень. Також цей алкалоїд послаблює дію снодійних засобів. Тому є важливим розуміння механізму дії на наш організм з біохімічної точки зору.

Кофеїн є конкурентним антагоністом аденозинових рецепторів в мозку A1, A2a, A2b таA3. Також триметилксантин сприяє пригніченню фосфодіестераз, вивільненню внутрішньоклітинного кальцію і призводить до блокади регуляторних ділянок ГАМК рецепторів Через те, що він є одночасно і водорозчинною і жиророзчинною речовиною це дозволяє йому легко проходити через гематоенцефалічний бар'єр.

За допомогою дослідження із застосуванням антагоністів ксантинового ряду та селектиних агоністів аденозивнових рецепторів було встановлено, що психостимулюючий ефет кофеїну та інших похідних ксантину спричинене блокадою аденозинових рецепторів A1 та A2a. Проте, систематичне вживання кофеїну може ініціювати зміну щільності аденозинових, холінергічних, серотонінергічних, ГАМК-ергічних та адренергічних рецепторів. Зазнають змін поведінкові реакції на агенти, які діють через холінергічні та дофамінерігчні шляхи. На сьогоднішній день поки що не знайдено пояснення гострого та хронічного впливів кофеїну на блокаду аденозинових рецепторів.

Процес метаболізму триметилксантину проходить головним чином в печінці за допомогою системи цитохром P450 оксидази з участю фермента CYP1A. В результаті деметилювання, з участю вище згаданого фермента, уворюються диметилксантини: теобромін, теофілін і параксантин, в подальшому ці речовини виводяться організмом разом з сечею.

Період напіввиведення кофеїну у середньостатистичної дорослої людини становить близько 5 годин, але на його тривалість можуть впивати різні чинники, на приклад, у вагітних час дії може збільшитися навіть до 15 годин, а у курців, навпаки, зменшується на 50% .

Таким чином, кофеїн є психостимулятором, який модифікує нейромедіаторні системи, є антагоністом аденозинових рецепторів, впливає на фосфодіестерази та регуляцію кальцію.

Чопик О.В.
Здобувачуа освіти спеціальності І2 Медицина
Освітньої програми: Лікувальна справа
ІІ курсу медичного факультету
Ужгородський національного університету
Науковий керівник: доц. ***Ростока Лариса Михайлівна,***
к.мед.н.

ОСОБЛИВОСТІ МЕТАБОЛІЗМУ РАКОВИХ КЛІТИН

На сьогоднішній день кількість людей з онкологічними захворюваннями щорічно зростає. За даними ВООЗ до 2050 року кількість випадків виникнення злоякісних новоутворень зросте на 77% порівняно з 2022 роком. Класичні методи лікування спрямовані на знищення клітин, але вони не враховують особливості обміну речовин у ракових клітинах, проте саме ці дані є важливими у розробці нових методів діагностики та лікування. На теперішній час розуміння канцерогенезу та перебігу захворювання зміщується в бік розгляду раку як складного метаболічного захворювання що зумовлює перетворення всіх біохімічних процесів в організмі. Раніше рак сприймали як генетичний дефект, але це не давало змогу повністю зрозуміти всі механізми захворювання.

Ключовим елементом у метаболізмі раку є ефект Варбурга, він полягає у використанні клітинами анаеробного окиснення глюкози навіть в умовах достатньої кількості кисню. Він є менш енергетично вигідним (виробляється 2 АТФ замість 38 АТФ), але це забезпечує швидше вироблення енергії і синтезу проміжних продуктів необхідних для швидкого поділу ракових клітин (білки, ліпіди, нуклеотиди)

Проте метаболізм раку не обмежений цим ефектом. Важливу роль відіграє глутаміноліз, сенс якого полягає у використанні глутаміну як донору азоту і підтримує функціонування ЦТК. Особливістю є також те, що серин має велику роль в канцерогенезі, саме з серину, за участю фермента серингідроксилметилтрансфераза синтезується гліцин, який приймає участь в синтезі нуклеотидів. Амінокислоти лейцин, ізолейцин та валін беруть участь в утворенні альфа-кетоглутарату, з якого утворюється глутамат, що є важливими джерелом атомів азоту. На відміну від нормальних клітин, пухлинні клітини демонструють значно більшу інтенсивність синтезу ліпідів de novo та змінене окиснення жирних кислот. Дані особливості ліпідного обміну забезпечують швидку проліферацію та оновлення біомембран клітин злоякісних новоутворень. При злоякісних новоутвореннях у молочній залозі інтенсивність ліпогенезц залежить від підтипу: базальні типи отримують жирні кислоти переважно ззовні, а люмінальні форми частіше синтезують власні жирні кислоти. Ліпіди відіграють важливу роль не тільки в будівництві мембран та енергетичну функцію, але ще й регулюють міграцію та інвазію клітин, а також інгібування апоптозу. Особливістю обміну ракових пухлин є їхня

здатність залучати сусідні тканини, і цим самим жирова тканина стає донором жирних кислот для пухлин.

Проте метаболічне перепрограмування ракових клітин це не просто процес, це рушійна сила для утворення пухлинного мікрооточення. Посилений синтез ліпідів та анаеробний гліколіз зумовлюють накопичення лактату та водню, що зумовлює ацидоз і гіпоксію. Особливе місце в цих процесах асоційовані з пухлинною макрофаги, які під впливом високої концентрації молочної кислоти змінюються з протипухлинного фенотипу М1 на фенотип М2, у якому відбувається активне лакталювання лізину у гістонах. Ці зміни в регуляції синтезу генів зумовлюють активацію гена ARG1, що приводить до посиленого утворення орнітину, який перетворюється на поліаміни путресцин та спермідин, які є важливими факторами для росту клітин злоякісних новоутворень. При плоскоклітинному раку стравоходу клітини здатні прискорювати розщеплення триптофану, цим самим позбавляючи клітини імунітету необхідних їм речовин.

Дана інформація відіграє важливу роль у розумінні раку та нових методів його лікування. Основними напрямками є використання цільової терапії з препаратами що будуть інгібувати основні ферменти обміну (інгібітори глутамінази, лактатдегідрогенази) (Telaglenastat) вони блокують перетворення глутаміну у глутамат позбавляючи клітину ресурсів для ЦТК і клітина залишається без енергії. Інгібітори синтази жирних кислот зупиняють утворення біомембран і спричинюють загибель клітини. Препарати які підвищують рівень кисню в пухлині та можуть подолати гіпоксію роблять радіотерапію та хіміотерапію більш ефективною. Блокатори ПФШ позбавляють клітину від утворення НАДФ2Н і вона стає нестійкою до оксидативного стресу.

Інтенсивне накопичення глюкози та її участь у анаеробному гліколізі відкриває нові можливості для діагностики новоутворень з використанням ПЕТ-КТ та ОФЕКТ

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА

Плазова Тетяна Іванівна,
кандидат історичних наук, доцент
Національна академія сухопутних військ
імені гетьмана Петра Сагайдачного

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ТА МЕТОДИ СУЧАСНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ З БОКУ РФ.

Інформаційна війна немає лінії фронту. Часто доволі важко визначити, який інформаційний вплив застосовують на даний момент та, якими будуть його наслідки. Так само на початках важко виявити об'єм розпочатих інформаційних операцій [1].

Вперше термін «інформаційна війна» було вжито у 1976 році американцем Томасом Роном в праці «Системи зброї та інформаційна війна». Саме там автор вказав, що інформаційна система стає важливим елементом американської економіки, однак вона одразу перетворюється у вразливу ціль, як у воєнний, так і в мирний час [2].

Інформаційна війна передбачає певні дії, при застосуванні яких і досягається поставлена мета. Найпершим завданням стоїть питання забезпечення національної стратегії через вплив на інформаційні системи противника. Метою сучасної гібридної війни є масова психологічна обробка населення задля дестабілізації політичної ситуації в країні. В сучасному світі перевагою інформаційних війн є можливість досягати мети без жодного пострілу, лише шляхом проведення певної інформаційної кампанії. Головною метою тут постає – змінювати погляди людей так, як вигідно противнику [2].

Інформаційна війна – це війна ідей та цінностей. Вона є частиною психологічної війни, яка спрямована на не фізичне знищення людини, а на зміну поглядів та переорієнтацію свідомості.

В відповідних дослідженнях прийнято розрізняти три рівні інформаційного протистояння. Найпростіший – емпіричний. Тут іде мова про перекручування конкретних фактів, маніпуляція цифрами, вкидання недостовірних даних, які працюють як «фейкові новини» Саме вони розраховані на емоційну, а не раціональну реакцію пересічного громадянина. Людина бачить заголовок, картинку, відео – і вже підсвідомо формує думку, інколи навіть далі не читаючи. Власне в цей моменті відбувається підміна раціонального сприйняття на емоційне, а значить і людина стає доступною для маніпуляцій [3].

Наступний рівень – концептуальний, де вже йдеться не про окремі факти, а про те, як організовано подачу інформація загалом. Дуже часто інтерпретація подій залежить від світогляду тих, хто їх оцінює, і саме цей рівень або формує самостійне мислення, або робить людину залежною від нав'язаної інформації.

Ще одним рівнем виступає – смисловий. Тут під удар потрапляють базові цінності, притаманні для людини. А саме – це уявлення про добро і зло, про «своїх» і «чужих», про те, заради чого варто жити й боротися. Коли ворогу вдається замінити ціннісну систему більшості суспільства на вигідну йому – от тут настає найнебезпечніший результат інформаційної війни.

Аналізуючи сутність інформаційної війни, слід вказати й те, що будь-які інформаційні війни спрямовані як на цивільне населення, так і на військових. Оскільки інформаційні технології присутні в повсякденному житті кожного з нас, то так чи інакше вони пробують нав'язати певні ідеї, при тому нівелюють іншу інформацію з метою байдужого ставлення до неї як до менш важливої. В тому й полягає суть – при вдалому застосування певної інформації отримати потрібну думку в суспільстві та спровокувати певні дії зсередини країні, насамперед вигідні для ворога.

Ведення інформаційної війни переслідує три основні мети:

– захоплення контролю над інформаційним полем задля використання його в власних цілях;

– контроль за інформаційним простором з метою проведення інформаційних атак на противника;

– використання інформаційних інструментів для посилення бойових можливостей власних збройних сил [4].

У ході дослідження ми виокремили вісім моделей, якими РФ послуговується в інформаційній війні. Кожна з них має свою логіку, свою аудиторію і свій механізм впливу. Деякі працюють на короткострокову дестабілізацію, інші – на тривале розмивання ідентичності та державності країни-цілі. Нижче розглянемо їх послідовно.

Почнемо з моделі, яку ми спостерігаємо найчастіше, – «створення альтернативної реальності». Приклад: російські ЗМК роками подавали анексію Криму не як порушення міжнародного права, а як «відновлення історичної справедливості». Факти і події при цьому вибудовуються так, щоб аудиторія сприйняла викривлену картину як єдино правильну. Агресор не намагається спростувати реальність – він підміняє її цілком, конструюючи паралельний світ із власними «фактами» та «доказами» [3].

Варто підкреслити: психологічний ефект цієї моделі накопичувальний. Людина, яка місяцями отримує інформацію з одного джерела, поступово втрачає здатність оцінювати її критично та починає відкидати будь-які альтернативні версії як «ворожу пропаганду». Так формується ідеологічна система, яка фактично відтворюється без жодного зовнішнього примусу.

Наступною цікавою моделлю в інформаційній війні з боку ворога є «відвертання уваги». Суть проста: коли агресору невигідна увага до конкретної теми (скажімо, до втрат на фронті або міжнародних санкцій), у медіапростір вкидається яскрава емоційна новина, яка перетягує увагу аудиторії. Особливо це працює під час кризових періодів, коли люди масово залежать від соцмереж і новинних стрічок. Наприклад, у медіапросторі може раптово з'явитися сенсаційна новина про кримінальні розслідування, інциденти з відомими особами або соціальні проблеми, яка захоплює увагу аудиторії й знижує увагу до реальних дій агресора.

Принципово іншу логіку має модель «внутрішнього розколу». Якщо попередні моделі працюють із зовнішнім сприйняттям, то ця б'є зсередини. Мета – знайти найболючіші тріщини в суспільстві (мовне питання, релігійні відмінності, регіональна ідентичність) і розширити їх до розломів. В Україні це спостерігається роками: тема «Схід проти Заходу», штучне загострення мовних протиріч, маніпуляції з церковним питанням. Коли суспільство ворогує саме з собою, йому не до спротиву зовнішньому агресору.

Інструментарій тут класичний: фейкові «дослідження» про утиск тієї чи іншої групи, вкиди в соцмережі, підроблені соціологічні опитування. Результат – атмосфера взаємної підозри, де кожна група бачить загрозу в сусідній [5].

На нашу думку, одна з найпідступніших моделей – «інформаційне виснаження». Тут агресор не намагається переконати аудиторію в чомусь конкретному. Натомість він засипає інформаційний простір такою кількістю суперечливих повідомлень, фейків і напівправди, що люди просто втомлюються розбиратися. Настає момент, коли пересічний громадянин махає рукою: «все одно правди не дізнаєшся». Власне, з цією метою агресор й створює багато різних, часто суперечливих версій однієї і тієї ж події, щоб було важко спростовувати факти. Це не дозволяє аудиторії зосередитися на реальних питаннях і створює атмосферу інформаційного шуму, де важко відокремити правду від вигадки. Крім того, такий інформаційний фон робить будь-яку тему менш значущою, оскільки постійні скандали та події швидко забуваються та поступаються місцем новим.

«Репутаційна дискредитація» працює інакше – вона б'є не по фактах, а по людях. Ціль – конкретні лідери, політики, громадські діячі, державні інституції. Компромат (реальний або сфабрикований), скандальні звинувачення, плітки – все це знижує рівень довіри до об'єкта атаки. Цей метод, варто зауважити, дозволяє послабити опонента взагалі без фізичної сили: достатньо посіяти сумнів.

Базовий інструмент – компромат, причому не обов'язково правдивий. Агресор використовує скандальні звинувачення, плітки або часткову правду для того, щоб створити враження про ненадійність або корумпованість особи чи інституції. Наприклад, інформаційні кампанії можуть включати повідомлення про особисті скандали, звинувачення у фінансових зловживаннях або моральних проступках. Такі повідомлення викликають у аудиторії сильні емоційні реакції, знижуючи рівень підтримки для об'єкта атаки.

Також дискредитація активно використовується й проти громадських та опозиційних лідерів, які виступають проти агресора. Це часто призводить до зниження рівня їх підтримки серед прибічників та сіє сумніви щодо них. Наприклад, якщо певний громадський діяч активно виступає проти агресивної політики, його можуть звинуватити у зв'язках із «ворожими державами» або у фінансуванні з-за кордону, що дискредитує його в очах патріотично налаштованої частини суспільства.

Цікавою для вивчення є наступна модель – «підтримка паралельних інституцій». Тут йде мова про створення мережі «незалежних» аналітичних центрів, медіа, експертних груп, які насправді фінансуються або контролюються агресором. Такі структури виглядають абсолютно респектабельно – як от офіційні назви, «наукові» публікації, чи коментарі «експертів». Аудиторія сприймає їх як об'єктивні джерела, не підозрюючи про справжню мету те реальне джерело фінансування. В цей же час офіційні державні інституції подаються як «заангажовані» або «корумповані» [5]. Для прикладу –

створюється «аналітичний центр» з патріотичною назвою, який регулярно публікує «звіти» і «дослідження». Науковий стиль, графіки, посилання – все це додає враження достовірності. При цьому зміст цих публікацій зводиться до одного: країна-ціль – джерело проблем, а агресор – гарант стабільності.

Окремо слід згадати модель «економічного тиску через інформацію» – коли дезінформація і чутки використовуються для того, щоб розхитати фінансові ринки, налякати інвесторів і створити серед населення панічні настрої щодо економічного майбутнього країни. Фактично, агресор підриває економіку без жодного пострілу, лише через контроль над інформаційними потоками.

Ну і, найрадикальніша з усіх моделей – це модель «інформаційної окупації». На окупованих територіях Донбасу та Криму це вже діє – блокуються українські канали, глушать сигнал, домінують лише російські ЗМК. Мета тут дуже проста – позбавити людей доступу до будь-якої альтернативної інформації. Адже, коли весь інформаційний простір контролюється агресором, – це забезпечує ефективну маніпуляцію свідомістю, підвищує лояльність до режиму агресора та знижує критичне мислення населення.

Висновки. Слід зазначити, що жодна з вище описаних моделей на сьогодні не існує окремо. Як бачимо на практиці РФ комбінує їх, створюючи багатошаровий інформаційний тиск, де кожна з моделей підсилює ефект іншої. І для України тут постає не розв'язування якоїсь логічної вправи. Тут чітко проглядається питання виживання в інформаційному просторі. Звідси й цілком логічний висновок – інформація має велике значення в ході боротьби з противником.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Почепцов Г. Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2020. 312 с.

2. Стандик А.Г. Інформаційна війна як комунікативна технологія впливу на масову свідомість та громадську думку. Науково-теоретичний альманах Грані, 2016. 19(1), 111-115.

3. StopFake. Дезінформація РФ: аналітика та кейси 2022-2024 рр. Київ, 2024. 150 с.

4. Європейська інтеграція: пріоритети стратегічного розвитку національного господарства України: колект. монографія / [О. І. Авраменко та ін.; за заг. ред. А. Б. Почтовюк]; Кременчуц. нац. ун-т ім. Михайла Остроградського. Кременчук: Олексієнко В. В. [вид.], 2020. 356 с.

5. Литвиненко О. В. Гібридна війна: сутність, особливості, виклики та загрози. Київ: НІСД, 2020. 256 с.

Радченко Анастасія Олександрівна
студентка НА СБ України

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦІВ У СФЕРІ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ: РОЛЬ ЗНАНЬ ПРО ОХОРОНУ ДЕРЖАВНОЇ ТАЄМНИЦІ

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та цифровізації суспільних і державних процесів інформація набуває значення одного зі стратегічних ресурсів держави. Її використання безпосередньо впливає на ефективність державного управління, розвиток економіки та рівень обороноздатності. Водночас розвиток інформаційного середовища супроводжується зростанням кількості загроз, пов'язаних із несанкціонованим доступом до даних, кібератаками, інформаційними операціями та спробами отримання відомостей з обмеженим доступом.

В умовах збройної агресії російської федерації проти України інформаційна сфера стала одним із напрямів протистояння. Значну небезпеку становлять розвідувально-підривна діяльність, спроби отримання стратегічно важливих відомостей, а також витоки інформації через технічні канали або людський фактор. За таких умов особливої актуальності набуває забезпечення належного рівня захисту інформації, зокрема відомостей, що становлять державну таємницю.

Охорона державної таємниці є важливою складовою системи забезпечення національної безпеки. Її призначення полягає у збереженні відомостей, від яких залежить стабільність державного управління, обороноздатність і ефективність функціонування державних інституцій. Дотримання режиму секретності дозволяє запобігати неправомірному отриманню та використанню стратегічно важливої інформації та знижує рівень загроз для держави.

За таких умов особливого значення набуває професійна підготовка фахівців у сфері інформаційної безпеки. Сучасні спеціалісти повинні поєднувати технічні навички захисту інформаційних систем із знаннями нормативно-правових засад роботи з інформацією з обмеженим доступом, принципів організації режиму секретності та відповідальності за його порушення.

Актуальність такої підготовки зумовлена характером сучасних загроз інформаційній безпеці, серед яких ключовими є фішингові атаки, кібершпигунство та інформаційно-психологічні операції. Фішингові атаки, що реалізуються через механізми соціальної інженерії, спрямовані передусім на державних службовців і представників сектору безпеки і оборони. Значна частина інцидентів пов'язана з використанням підроблених повідомлень і шкідливих посилань [1, с. 133].

Кібершпигунство передбачає прихований доступ до інформаційних мереж з метою збору розвідувальних даних, зокрема відомостей, що становлять державну таємницю. Такі дії спрямовані на отримання інформації стратегічного значення, яка може

використовуватися противником для планування подальших дій [1, с. 133].

Поряд із технічними методами впливу активно застосовуються інформаційно-психологічні операції, спрямовані на поширення дезінформації та підрив довіри до державних інституцій. У цьому контексті однією з найбільш уразливих ланок системи інформаційної безпеки залишається людський фактор, оскільки витік інформації часто пов'язаний із соціальною інженерією або недотриманням правил роботи з інформацією [2, с. 226–227]**.**

У таких умовах ефективна протидія загрозам безпосередньо залежить від рівня підготовки фахівців, які працюють з інформаційними системами та відомостями з обмеженим доступом. У зв'язку з цим одним із напрямів удосконалення системи підготовки фахівців є формування комплексу правових, організаційних та безпекових компетентностей.

Формування правових компетентностей передбачає знання законодавства, порядку надання допуску та доступу до секретної інформації та усвідомлення відповідальності за порушення режиму секретності. З метою підвищення рівня правової обізнаності доцільним є впровадження системи перевірки знань кандидатів і працівників, які працюють з інформацією з обмеженим доступом, зокрема шляхом проведення спеціалізованого тестування та оцінювання рівня їх підготовки у сфері нормативно-правового регулювання.

Формування організаційних компетентностей, пов'язаних із практичним забезпеченням режиму секретності, охоплює навички організації секретної роботи, ведення обліку та зберігання носіїв інформації, контролю доступу до секретних матеріалів і дотримання встановлених правил їх використання. Для цього доцільним є впровадження систематичного професійного навчання та підвищення кваліфікації фахівців, що працюють із секретною інформацією.

Підготовка фахівців повинна передбачати формування культури інформаційної безпеки, розвиток навичок розпізнавання методів соціальної інженерії, а також відпрацювання алгоритмів реагування на інциденти, пов'язані з можливим витоком секретної інформації. Практичні тренування та моделювання відповідних ситуацій дозволяють підвищити готовність персоналу до протидії сучасним інформаційним загрозам.

Отже, сучасне безпекове середовище потребує підготовки фахівців, здатних ефективно працювати з інформацією з обмеженим доступом. Формування системних знань про охорону державної таємниці та розвиток відповідних компетентностей у поєднанні з практико-орієнтованим навчанням сприяють підвищенню готовності спеціалістів до протидії загрозам та зміцненню інформаційної безпеки держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Горун О. Ю. Кіберзагрози України в умовах агресії РФ. Інформація і право. 2025. № 3(54). С. 131-138. URL: https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.3(54).340520 (дата звернення: 02.05.2026).

2. Шмаленко Ю. І. Використання інформаційно-психологічних операцій (ІПсО) у сучасній війні в Україні. Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали міжнар. наук.- практ. конф., м. Одеса, 19 травня 2023 р. / за загальною редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. – Т. 1. – 790 с.

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 378.011.3-051:793.3:615.851.8(477)

Бідюк Дмитро Євгенійович,
старший викладач
кафедри психології та педагогіки,
Хмельницький національний університет
м. Хмельницький
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-3086-5411

ДОМІНАНТИ ПРАКТИКО-ОРІЄНТОВАНОЇ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГА-ХОРЕОГРАФА

Сучасна хореографічно-педагогічна освіта України розвивається в умовах глибоких суспільних, культурних і освітніх трансформацій, що посилюють вимоги до професійної підготовки педагога-хореографа. У центрі наукового осмислення постає фахівець, здатний поєднувати мистецьку майстерність, педагогічну методику, культурну відповідальність, етичну чутливість і готовність до роботи з різними категоріями здобувачів освіти. Відповідно до цього, практико-орієнтована підготовка педагога-хореографа має розглядатися як цілісна система професійного становлення, у якій ціннісні, культурно-терапевтичні та професійні домінанти взаємодоповнюють одна одну.

Як було зазначено в Законі України «Про освіту», освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного й культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, а також запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою [1]. Окреслена норма має особливе значення для хореографічно-педагогічної освіти, оскільки танець як освітній феномен поєднує тілесну культуру, художнє мислення, емоційне самовираження, дисципліну, комунікацію та досвід співтворчості. Саме тому підготовка педагога-хореографа повинна виходити за межі суто виконавського тренування й охоплювати формування професійної позиції, методичної культури та здатності бачити в хореографії інструмент розвитку особистості.

У цьому контексті, першою домінантою практико-орієнтованої підготовки є ціннісний вимір. У нашому дослідженні аксіологічні орієнтири професійної підготовки педагогів-хореографів пов'язуються з формуванням гуманістичної спрямованості, творчої самореалізації, професійної відповідальності та здатності майбутнього фахівця працювати в культурно насиченому освітньому середовищі [2]. Зазначений підхід важливий тим, що професійна підготовка педагога-хореографа осмислюється крізь призму системи цінностей, які визначають характер педагогічної дії, стиль взаємодії зі здобувачами освіти та зміст мистецько-освітнього процесу.

Разом із тим, ціннісна домінанта потребує практичного втілення у змісті навчальних дисциплін, педагогічної практики, репетиційної роботи, проєктної діяльності та рефлексивного аналізу професійних ситуацій. Якщо цінності залишаються лише декларацією, освітній процес втрачає внутрішню переконливість. Натомість методично продумана підготовка дає змогу майбутньому педагогові-хореографу засвоювати цінності через дію, зокрема через створення хореографічної композиції, аналіз художнього образу, організацію групової взаємодії, роботу з індивідуальними можливостями учня, обговорення педагогічних дилем і відповідальне ставлення до тілесності здобувача освіти.

Другою домінантою є культурно-терапевтичний вимір хореографічної освіти. У праці, присвяченій освітньому потенціалу хореографії в контексті танцювально-рухової терапії, акцентовано значення танцю як засобу емоційного розвантаження, творчого самовираження, тілесного усвідомлення та підтримки психоемоційного стану [3]. Зазначена позиція не перетворює педагога-хореографа на терапевта, проте розширює педагогічний інструментарій фахівця. Йдеться про здатність використовувати рух, ритм, простір, контакт, імпровізацію та групову взаємодію як ресурси безпечного освітнього середовища.

Порівняльний аналіз сучасних підходів до ролі мистецтва в розвитку людини засвідчує, що культурні та мистецькі практики можуть позитивно впливати на здоров'я, добробут, емоційну регуляцію, соціальну взаємодію та якість життя. У звіті Всесвітньої організації охорони здоров'я узагальнено дані про значення мистецтва для підтримки здоров'я і благополуччя, зокрема через участь у творчих активностях, комунікацію та залучення людини до культурного життя [4]. Тому хореографічна освіта має особливий потенціал, оскільки танець працює одночасно з тілесним, емоційним, когнітивним і соціальним досвідом особистості.

За таких обставин культурно-терапевтична домінанта має бути впроваджена в підготовку педагога-хореографа методично виважено. Доцільними є навчальні завдання, що розвивають уміння майбутніх фахівців створювати атмосферу психологічної безпеки, враховувати вікові та індивідуальні особливості учасників, використовувати імпровізацію як засіб самовираження, добирати рухові вправи з урахуванням фізичного стану й емоційного фону групи, а також рефлексувати межі власної педагогічної компетентності. Такий підхід сприяє формуванню відповідальної професійної поведінки, де мистецька свобода поєднується з педагогічною делікатністю.

Третьою домінантою є професійний вимір підготовки педагога-хореографа. Практико-орієнтована модель передбачає послідовне зближення теоретичного навчання з реальними умовами професійної діяльності. В окресленій логіці важливими стають педагогічна практика, наставництво, участь у творчих проєктах, розроблення авторських занять, аналіз відеоматеріалів, моделювання фрагментів уроку, робота з різними віковими групами, організація концертно-виконавської діяльності та проєктування індивідуальних освітніх маршрутів. Шляхом реалізації такої практики майбутній фахівець набуває професійної впевненості й поступово формує власний педагогічний стиль.

Водночас професійна підготовка педагога-хореографа має охоплювати здатність до міждисциплінарної взаємодії. Сучасний фахівець працює на перетині мистецтва, педагогіки, психології, культурології, менеджменту, цифрових технологій і комунікації. Тому практико-орієнтована підготовка повинна включати не тільки методику викладання

хореографічних дисциплін, а й елементи проєктної діяльності, культурного менеджменту, цифрової презентації творчого продукту, інклюзивної комунікації, роботи з батьками, партнерства із закладами культури та освітніми інституціями. Тому професійна компетентність фахівця набуває ширшого змісту й інтегрується з готовністю діяти в реальному культурно-освітньому середовищі.

На наш погляд, практико-орієнтована підготовка педагога-хореографа має вибудовуватися за логікою поступового професійного ускладнення. На початковому етапі важливо сформувати тілесну культуру, виконавську дисципліну, базові педагогічні уявлення та розуміння ціннісної природи хореографічної освіти. На наступному етапі доцільно посилювати методичну самостійність, уміння аналізувати освітню ситуацію, добирати вправи, вибудовувати структуру заняття, адаптувати завдання до групи та рефлексувати результат. На завершальному етапі особливого значення набуває авторська педагогічна позиція, здатність до проєктування освітнього процесу, створення творчого продукту, організації взаємодії й оцінювання власного професійного розвитку.

Разом із тим, практико-орієнтованість не повинна зводитися до збільшення кількості репетиційних або виконавських завдань. Методична якість підготовки визначається зв'язком між дією, поясненням, аналізом, рефлексією та перенесенням набутого досвіду в нову педагогічну ситуацію. Майбутній педагог-хореограф має не лише виконати рух або поставити композицію, а й зрозуміти педагогічну мету завдання, вікову доцільність вправи, емоційний вплив рухової активності, можливі труднощі учнів і способи методичної підтримки. Саме такий зв'язок забезпечує перехід від тренувальної практики до професійної педагогічної дії.

Особливе значення має рефлексивний аспект. У підготовці педагога-хореографа рефлексія дозволяє осмислювати не тільки технічний результат, а й характер взаємодії, етичність педагогічного впливу, рівень залученості учасників, зміни в груповій динаміці та власні професійні рішення. Відповідно до цього, доцільним є використання рефлексивних щоденників, самоаналізу проведених занять, групових обговорень, педагогічних кейсів, портфоліо творчого розвитку та відеорефлексії. Зазначені методи сприяють формуванню професійної зрілості, оскільки майбутній фахівець навчається бачити за хореографічною формою педагогічний зміст.

Узагальнюючи викладене, можна стверджувати, що ціннісна, культурно-терапевтична та професійна домінанти створюють цілісну основу практико-орієнтованої підготовки педагога-хореографа. Ціннісна домінанта визначає смислове ядро професії, культурно-терапевтична домінанта розширює гуманітарний потенціал хореографічної освіти, а професійна домінанта забезпечує методичну, організаційну й практичну готовність до педагогічної діяльності. У взаємозв'язку зазначені домінанти дозволяють підготувати фахівця, здатного діяти компетентно, творчо, етично й відповідально.

Отже, практико-орієнтована підготовка педагога-хореографа в Україні потребує системного поєднання ціннісних, культурно-терапевтичних і професійних домінант. Вважаємо, що така модель підготовки сприяє формуванню фахівця нового типу, який володіє хореографічною технікою, методикою навчання, культурною чутливістю, рефлексивною здатністю та готовністю до педагогічної творчості. Подальший розвиток хореографічно-педагогічної освіти доцільно пов'язувати з посиленням практичної

складової, методичним осмисленням культурно-терапевтичного потенціалу танцю, розвитком наставництва, проєктної діяльності та рефлексивних технологій професійного становлення майбутнього педагога-хореографа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2145-19 (дата звернення: 10.05.2026).
2. Бідюк Д. Аксіологічні орієнтири професійної підготовки педагогів-хореографів. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2024. № 215. С. 110–113. URL: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2024-1-215-110-113 (дата звернення: 10.05.2026).
3. Бідюк Д. Освітній потенціал хореографії в контексті танцювально-рухової терапії: досвід США. Порівняльна професійна педагогіка. 2025. Т. 15, № 1. С. 75–84. URL: https://doi.org/10.31891/2308-4081/2025-15(1)-9 (дата звернення: 10.05.2026).
4. Fancourt D., Finn S. What is the evidence on the role of the arts in improving health and well-being? A scoping review. Copenhagen : WHO Regional Office for Europe, 2019. URL: https://www.who.int/publications/i/item/what-is-the-evidence-on-the-role-of-the-arts-in-improving-health-and-well-being-a-scoping-review (date of access: 10.05.2026).

Брілліантов Антон Олександрович,
аспірант кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
https://orcid.org/0000-0002-1606-7192

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗПЕЧНОЇ ЦИФРОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ФАХОВИХ МОЛОДШИХ БАКАЛАВРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнний стан та активне поширення цифрових технологій суттєво змінили характер освітньої взаємодії, професійної комунікації та організації навчального процесу. Значна частина освітньої діяльності фахових молодших бакалаврів реалізується в онлайн-середовищі, що актуалізує проблему формування навичок безпечної цифрової взаємодії, інформаційної відповідальності та культури поведінки в цифровому просторі. В умовах інформаційної нестабільності, кіберзагроз і масового поширення цифрового контенту особливого значення набуває підготовка здобувачів освіти до безпечного використання цифрових ресурсів і відповідальної онлайн-комунікації.

Упровадження цифрових технологій у професійну підготовку сприяє розширенню можливостей освітнього процесу, забезпечує доступність навчання та створює умови для індивідуалізації освітньої діяльності, тому як зазначає А. Прокопенко «використання інноваційних підходів дозволяє підвищити якість навчання, зробити його більш доступним і персоналізованим» [2, с. 102]. Цифрові технології забезпечують оперативну взаємодію учасників освітнього процесу, доступ до електронних освітніх ресурсів, онлайн-платформ та інструментів дистанційної комунікації, що є особливо важливим у період воєнного стану.

Разом із розширенням цифрового освітнього простору зростає потреба у формуванні навичок безпечної роботи в мережі, розвитку критичного мислення, дотриманні цифрової етики та академічної доброчесності. У процесі професійної підготовки фахових молодших бакалаврів важливого значення набуває формування цифрової та інфомедійної грамотності, здатності оцінювати достовірність інформації, протидіяти інформаційним маніпуляціям та безпечно використовувати цифрові ресурси.

Важливу роль у формуванні навичок безпечної цифрової взаємодії відіграє цифрове освітнє середовище закладу освіти. А. Харківська, А. Прокопенко, Т. Бакуменко зазначають, що «результативне формування цифрової та інфомедійної грамотності в умовах дистанційного навчання можливе лише за умови інституційної підтримки.

Йдеться про наявність чітких політика академічної доброчесності, рекомендацій щодо безпечного та етичного використання цифрових технологій, а також системної підготовки викладачів до впровадження відповідних педагогічних інструментів» [3]. Створення безпечного цифрового освітнього середовища забезпечує розвиток відповідального ставлення до використання цифрових технологій, формування навичок інформаційної безпеки та культури цифрової взаємодії.

Суттєвого значення у процесі професійної підготовки набуває формування діджитал-культури здобувачів освіти. Так, Р. Гуревич, Л. Коношевський та інші наголошують, що «цифрова культура це система особистісних якостей, що включає компоненти: знання, вміння та навички роботи з інформацією в ЦОС; здатність і готовність до ефективної навчальної та професійної інформаційної діяльності; цифровий світогляд, що відповідає сучасному етапу розвитку суспільства» [1, с. 18]. Формування діджитал-культури фахових молодших бакалаврів передбачає розвиток навичок безпечної онлайн-комунікації, відповідального використання цифрового контенту, дотримання правил цифрової етики та інформаційної безпеки.

Використання онлайн-платформ, інтерактивних сервісів, електронних освітніх ресурсів і цифрових засобів комунікації створює умови для розвитку цифрової грамотності та безпечної поведінки в інформаційному просторі. Участь здобувачів освіти в онлайн-взаємодії сприяє розвитку навичок цифрової комунікації, командної роботи, відповідального використання інформації та готовності до професійної діяльності в умовах цифровізації суспільства.

Отже, формування навичок безпечної цифрової взаємодії у фахових молодших бакалаврів є важливим складником професійної підготовки в умовах воєнного стану. Розвиток цифрової та інфомедійної грамотності, діджитал-культури, навичок інформаційної безпеки та відповідального використання цифрових ресурсів забезпечує підготовку конкурентоспроможного фахівця, здатного ефективно діяти в сучасному цифровому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуревич Р., Коношевський Л., Коношевський О., Кобися В., Люльчак С. Роль цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти у формуванні диджитальної культури студентів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2024. Вип. 71. С. 5–21.

2. Прокопенко А. Інтеграція цифрових технологій під час викладання фізико-математичних дисциплін у закладах вищої освіти: можливості та виклики. Сучасні цифрові технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи : матеріали XV Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, м. Тернопіль, 10 квітня 2025 р. Тернопіль : ТНПУ ім. Володимира Гнатюка, 2025. С. 100–102.

3. Харківська А. А., Прокопенко А. О., Бакуменко Т. К. Формування цифрової та інфомедійної грамотності здобувачів вищої освіти в умовах дистанційного навчання: міжнародний вимір. Академічні візії. 2026. № 53. URL: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/2932

Гаврик Сергій Олександрович,
аспірант кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
https://orcid.org/0009-0002-8113-722X

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЦИФРОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ У КОНТЕКСТІ ГРОМАДЯНСЬКОЇ АКТИВНОСТІ

Цифровізація сучасного суспільства суттєво трансформувала форми соціальної взаємодії, громадянської активності та освітньої комунікації. Соціальні мережі, цифрові платформи, онлайн-сервіси та електронні ресурси стали важливими засобами суспільної комунікації, реалізації громадянських ініціатив і взаємодії учасників освітнього процесу. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема формування культури цифрової взаємодії здобувачів вищої освіти, яка охоплює дотримання норм цифрового етикету, інформаційної відповідальності, цифрової етики та безпечної поведінки в онлайн-середовищі.

Розвиток громадянської активності студентської молоді значною мірою пов'язаний із використанням цифрових технологій та участю в інформаційно-комунікаційних процесах. Онлайн-простір створює умови для реалізації соціальних ініціатив, участі в громадських проєктах, волонтерській діяльності та формування активної громадянської позиції. Водночас ефективна цифрова взаємодія потребує сформованої цифрової культури, відповідального ставлення до інформації та дотримання етичних норм комунікації.

Важливим складником культури цифрової взаємодії є цифровий етикет, який визначає правила поведінки особистості в інформаційному просторі. І. Козубцов зазначає, що «цифровий етикет майбутнього викладача – важлива складова інформаційної культури та інформаційної компетентності… Вимоги суспільства до контенту в соціальних мережах викладачів, з даними, розміщеними ними в мережі набагато вище, ніж до представників інших професій, оскільки вони формують у здобувачів освіти основи етикету» [2, с. 95]. Формування культури цифрової взаємодії здобувачів вищої освіти передбачає розвиток навичок відповідального використання цифрового контенту, дотримання принципів академічної доброчесності, поваги до співрозмовників та етичної поведінки в онлайн-комунікації.

У сучасному цифровому суспільстві цифрова культура стає важливим чинником розвитку особистості та її громадянської активності. Р. Гуревич, Л. Коношевський та інші підкреслюють, що «цифрова культура, що формується, вимагає перевірки технологій на їх культурну спроможність і цінність в аспекті аналізу фундаментальних

проблем трансформації культури та суспільства» [1, с. 15]. Використання цифрових технологій у громадянській діяльності потребує розвитку критичного мислення, інформаційної грамотності та здатності оцінювати достовірність інформації.

Формування культури цифрової взаємодії у здобувачів вищої освіти сприяє розвитку комунікативної культури, навичок соціальної взаємодії та відповідального ставлення до участі в цифровому суспільстві. Участь студентської молоді в онлайн-ініціативах, громадських проєктах, волонтерській діяльності та соціальних кампаніях забезпечує розвиток громадянської свідомості, активної соціальної позиції та готовності до конструктивної взаємодії в інформаційному просторі.

Особливого значення набуває формування навичок безпечної цифрової взаємодії, здатності протидіяти інформаційним маніпуляціям, дезінформації та порушенням цифрової етики. Використання цифрових платформ у професійній та громадянській діяльності потребує від здобувачів освіти дотримання принципів інформаційної безпеки, відповідальності за поширення інформації та культури онлайн-спілкування.

Отже, формування культури цифрової взаємодії здобувачів вищої освіти є важливим складником розвитку громадянської активності в умовах цифровізації суспільства. Розвиток цифрового етикету, інформаційної культури, навичок безпечної комунікації та відповідального використання цифрових ресурсів сприяє формуванню активної, свідомої та соціально відповідальної особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гуревич Р. С., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л., Кобися В. М., Люльчак С.М. Роль цифрового освітнього середовища закладу вищої освіти у формуванні диджитальної культури студентів. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. 2024. Вип. 71. С. 5–21.

2. Козубцов І. Напрями формування культури цифрового етикету здобувачів педагогічних закладів вищої освіти. Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. 2023. Т. 24, № 2. С. 89–99.

Гиндрюк В.В.
магістр за спеціальністю
«Технології в ресторанному господарстві»,
викладач математики, вищої математики,
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист,
завідувач відділення харчових технологій ВСП
«Ужгородський торговельно-економічний фаховий коледж ДТЕУ»
Юрченко В.А.
студентка 1 курсу,
спеціальність Прикладна математика
факультет математики та цифрових технологій
Ужгородський університет
Юрченко Н.В.
кандидат фізико-математичних наук, доцент
Ужгородський університет

КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ФУНКЦІЙ ТА ПОБУДОВИ ЇХ ГРАФІКІВ

Ключові слова: компетентність, компетентнісно орієнтоване навчання, функція, графік функції, Microsoft Excel.

Вступ. Сучасна роль школи – компетентнісне навчання, що переосмислило чимало звичних підходів, зокрема увагу до учня, навчання за очікуваними результатами та спрямованість на оцінювання. Компетентнісно орієнтоване навчання ставить у центр учня як особистість. Воно дає змогу кожному розвивати вміння у власному темпі, взаємодіючи з іншими. Орієнтація на результат спрощує визначення короткострокових і перспективних цілей. У курсі алгебри й початків аналізу розглядаються функції та їх графіки. Ці теми об'єднують важливі компетентнісні дослідження довкола ключових математичних ідей і належать до програми зовнішнього незалежного оцінювання з математики.

Мета. Метою даної роботи є окреслити переваги компетентнісного та особистісно-орієнтованого навчання. Важливою ознакою такого навчання є створення інструментів навчання, які допомагають посилювати ефективність освітнього процесу на прикладі можливостей цифрового інструменту Microsoft Excel при вивчення математики. Microsoft Excel найчастіше застосовується в бізнес-середовищі. Зокрема, його використовують для бізнес-аналізу, управління персоналом, операційного менеджменту

та підготовки звітів про ефективність. Навички роботи з Microsoft Excel сприятиме підвищенню мотивації учнів до навчання та закладатиме міцний фундамент для їх професійного зростання в майбутньому.

Уміння й навички, яких учні набувають під час вивчення функцій, мають практичне та прикладне спрямування. Матеріал, пов'язаний із темою функцій, займає вагоме місце у шкільному курсі математики. Це пояснюється тим, що функції широко застосовуються в різних математичних розділах і під час розв'язування різноманітних прикладних завдань. Графік функції є головним опорним образом у формуванні низки понять: зростання і спадання функції, парності й непарності, оборотності функцій, поняття екстремуму.

Компетентнісний підхід до навчально-виховного процесу є вагомою освітньою концепцією, спрямованою не тільки на засвоєння знань, а й на розвиток умінь, навичок і компетентностей учнів. Він передбачає зміну організації всього навчання з акцентом на активну участь школярів у практичній діяльності, самостійне виконання завдань, аналіз проблем, формування критичного мислення та інших ключових компетентностей. Такий підхід допомагає результативніше готувати учнів до життя в сучасному суспільстві, надає їм потрібні навички для самореалізації в різних сферах праці й особистого розвитку. Державні стандарти базової та повної загальної середньої освіти, відповідно, прагнуть ураховувати ці потреби через освітні програми, методики й оцінювання, що підтримують формування компетентностей учнів. школярів у навчанні

Уміння діяти в команді є важливою складовою успішної комунікації, передусім у професійному середовищі, однак воно має значення і в особистому житті. Команда зорієнтована на досягнення єдиного результату і здатна отримувати значно вищі результати, ніж під час індивідуальної діяльності. Поєднання особистостей з різним досвідом, знаннями та поглядами посилює творчість і новаторство. Розмаїття думок сприяє більш ефективному розв'язанню проблем і забезпечує якісніші результати. Також під час командної роботи можна розподіляти обов'язки відповідно до навичок і можливостей кожного учасника, що дає змогу продуктивніше виконувати роботу та досягати спільних цілей. Працюючи в команді, люди вчаться слухати один одного, врегульовувати конфлікти та разом ухвалювати рішення, що є важливим у будь-якій життєвій сфері, а також у реальних навчальних ситуаціях.

Ключовим є розвиток математичних компетентностей, таких як оперувати числовою інформацією, геометричними об'єктами на площині та в просторі; визначати просторові відношення між реальними об'єктами довколишньої дійсності (природа, культура, техніка тощо); розв'язувати задачі, насамперед практичного змісту; встановлювати й досліджувати реальні об'єкти, найпростіші математичні моделі процесів і явищ, тлумачити та оцінювати результати, прогнозувати в межах навчальних і практичних завдань, застосовувати математичні методи у життєвих ситуаціях.

Одним із провідних завдань навчання математики є також формування графічної культури учнів, що зумовлено практичними потребами: робота з графіками, діаграмами та рисунками посідає важливе місце в діяльності фахівців технічного й природничого профілю. Тому під час вивчення функцій особливу увагу потрібно приділяти формуванню в учнів умінь визначати властивості функцій за їх графіками та будувати графіки функцій, заданих аналітичними виразами, таблицями або табличними даними,

спираючись на експериментально отримані відомості й виконуючи геометричні перетворення графіків. У повсякденному житті ми часто спостерігаємо процеси, у яких зміна однієї величини (незалежної змінної) викликає зміну іншої величини (залежної змінної). Дослідження таких процесів потребує створення математичних моделей. Однією з найважливіших моделей такого типу є функція. Таким чином, актуальним є пошук ефективних цифрових інструментів для побудови графіків функцій, одним з яких може бути Microsoft Excel. Це дасть змогу учням здійснити дослідницьку діяльність, що поєднує алгоритмічний підхід із творчим розв'язанням та аналізом, тому розвиває всі типи мислення учнів.

Microsoft Excel відома як одна з найпоширеніших програм для роботи з електронними таблицями, яка вже тривалий час відіграє значну роль у бізнесі. Упорядковуючи дані за допомогою програмного забезпечення на зразок Excel, аналітики даних та інші користувачі можуть простіше переглядати інформацію під час додавання або зміни даних.

Microsoft Excel використовує велику сукупність клітинок, відформатованих для впорядкування й оброблення даних та виконання математичних функцій. Користувачі можуть організовувати дані в електронній таблиці завдяки інструментам побудови графіків, зведеним таблицям і формулам. Розглянемо побудову графіка функції $y = cos^2(\pi x),\ x \in [0,1]$. Для побудови графіка функції необхідно спочатку побудувати таблицю її значень за різних значень аргументу з фіксованим кроком. Виберемо крок рівним 0,1. Необхідно знайти $y(0), y(0,1), y(0,2), \ldots, y(1)$. З цією метою в діапазон осередків A1:A11 введемо наступні значення змінної x: 0, 0.1, 0.2, … , 1. Вибрані Значення утворюють арифметичну прогресію.

Формули до комірки можна вводити з клавіатури або через діалогове вікно Майстер функцій, яке відкривається командою Вставка / Функція чи натисканням кнопки панелі інструментів Стандартна. Майстер функцій містить перелік усіх вбудованих функцій Excel, а також довідку щодо синтаксису функцій і приклади їх використання.

Виділимо клітинку B1 і натиснемо кнопку . На екрані відкриється перше діалогове вікно Майстер функцій. У цьому вікні подано два списки: Категорія - перелік, що містить 11 категорій функцій, і Функція - список назв функцій, які належать до вибраної категорії.

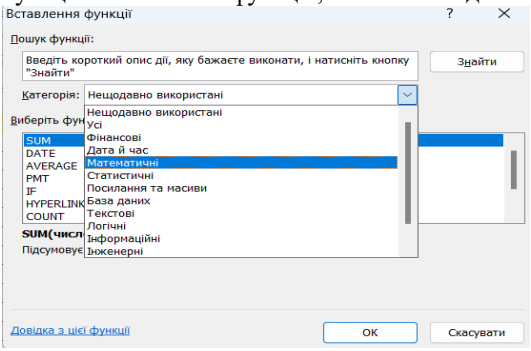

Рисунок 1. - **Категорії функцій**

Функція COS належить до категорії Математичні. Оберемо цю функцію та натиснемо кнопку ОК. На екрані відкриється друге діалогове вікно Майстер функцій. У полі Кількість введемо аргумент функції. У даному випадку це ПІ()*А1. Після натискання кнопки ОК у клітинку В1 буде внесено формулу =COS(ПІ()*А1).

Тепер за допомогою клавіатури додамо до цієї формули операцію піднесення до квадрата. Після виконання всіх описаних дій у клітинці В1 буде введена формула

=COS(ПІ()*А1)^2.

На другому кроці на вкладці Діапазон даних необхідно вказати діапазон даних, яким будується графік.

На третьому кроці задаються параметри діаграми, зокрема Підписи даних, Таблиця даних, Заголовки, Осі, Лінії сітки,

На четвертому кроці визначається місце розміщення діаграми: на окремому аркуші або на наявному.

Побудова графіка функції завершується натисканням кнопки Готово.

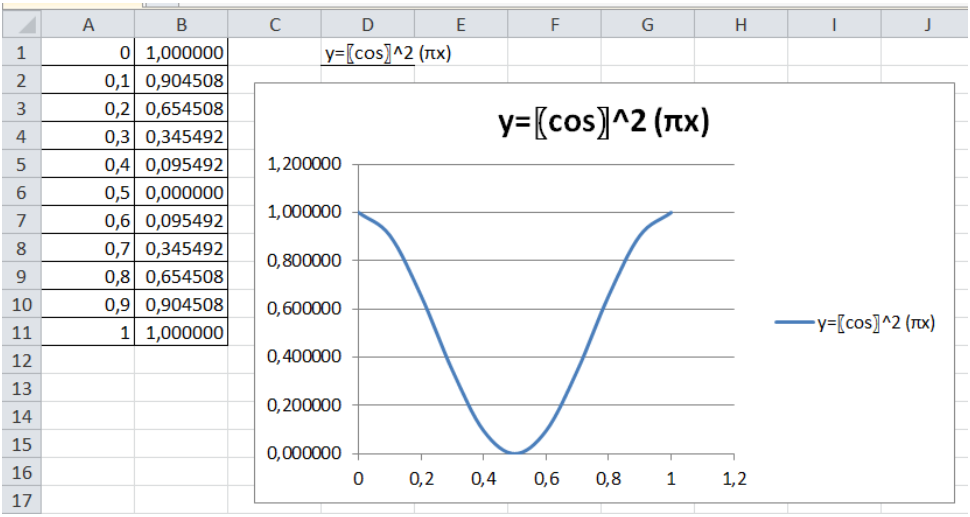

	A	B
1	0	1,000000
2	0,1	0,904508
3	0,2	0,654508
4	0,3	0,345492
5	0,4	0,095492
6	0,5	0,000000
7	0,6	0,095492
8	0,7	0,345492
9	0,8	0,654508
10	0,9	0,904508
11	1	1,000000

Рисунок 2. - **Графік функції** $y = cos^2(\pi x)$

Отже, учні можуть при вивчення функцій використовувати сучасні технології під час розв'язування задач і демонструвати їх розв'язання на екрані. Це може бути як командна робота учнів так і індивідуальні проєкти. Таким чином, учні, будуючи графіки функцій, зможуть спостерігаючи візуальні зміни в залежностях функції, досліджувати її поведінку на окремих проміжках. Разом з тим, вчитель буде мотивувати учнів до опанування математики, розвивати їх математичні здібності, формувати компетенції учнів у застосуванні комп'ютерних технологій, командній роботі для досягнення спільних цілей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алгебра і початки аналізу: проф. рівень: підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти / А. Г. Мерзляк, Д. А. Номіровський, В. Б. Полонський, М. С. Якір. Харків: 2018. 400 с.

2. Руденко В. Д. Інформатика (профільний рівень): підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти / В. Д. Руденко, Н.В. Речич, В. О. Потієнко. — Харків : Вид-во «Ранок», 2019. — 256 с. : іл.

3. Руденко В. Д. Інформатика (профільний рівень): підруч. для 11 кл. загал. серед. освіти. Харків. 2019. 256 с.

4. Васильєва Д. В., Вашуленко О. П., Волошена В. В. Методика компетентнісно орієнтованого навчання математики в ліцеї на рівні стандарту : методичний посібник. Київ : КОНВІ ПРІНТ, 2021. 175 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/729066/ (дата звернення: 05.05.2026).

5. Істер О. С. Модельна навчальна програма «Алгебра. 7-9 класи» для закладів загальної середньої освіти. Рекомендовано Міністерством освіти і науки України, наказ від 24.07.2023 № 883. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Matem.osv.galuz-2023/Alhebra.7-9.klas.Ister.26.07.2023.pdf (дата звернення: 04.04.2026).

6. Істер О. С. Модельна навчальна програма «Математика. 7-9 класи» (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти. 2023. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2023/Model.navch.prohr.5-9.klas/Matem.osv.galuz-2023/Matematyka.7-9.kl.intehrovanyy.kurs-Ister-12.09.2023.pdf (дата звернення: 05.04.2026).

7. Математика в закладі загальної середньої освіти: виклики сучасності : збірник наукових та науково-методичних праць / ред. кол.: В. І. Очеретянко (гол.) та ін. Хмельницький : ХОІППО, 2022. 126 с. URL: https://hoippo.km.ua/wp-content/uploads/2023/04/ЗБІРНИК-Математика-в-ЗЗСО_виклики-сучасності.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

8. Гончаренко Я. В., Бондаренко О. І. Інтерактивні математичні моделі в навчанні математичного програмування // Матеріали наукової конференції. Київ : Український державний університет імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 49-51. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/43108 (дата звернення: 05.05.2026).

9. STEM-школа - 2022 : збірник матеріалів / за заг. ред. І. Василашко, О. Коршунової, Н. Гущиної. Київ, 2022. 211 с. URL: https://yakistosviti.com.ua/userfiles/image/2022_Zbirnyk_STEM-school.pdf (дата звернення: 08.05.2026).

Костюк І.В.
Музичка Д.
Вінницький технічний фаховий коледж

АНГЛІЙСЬКА МОВА ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО ЕЛЕКТРОМЕХАНІКА: СФЕРА ЗАСТОСУВАННЯ

У сучасному світі англійська мова стала не просто засобом міжнародного спілкування, а й необхідним інструментом професійного розвитку. Особливо це стосується технічних спеціальностей, зокрема електромеханіки. Майбутній електромеханік, який володіє англійською мовою, має значно ширші можливості для навчання, працевлаштування та кар'єрного розвитку. У даній статті ми розглянемо основні сфери застосування англійської мови в професійній діяльності електромеханіка.

Перш за все, англійська мова є основною мовою технічної документації. Більшість сучасного обладнання, електронних пристроїв та автоматизованих систем виробляються міжнародними компаніями, які надають інструкції, технічні описи та схеми саме англійською мовою. Без знання мови спеціаліст може зіткнутися з труднощами при встановленні, налаштуванні або ремонті. Розуміння технічних термінів, специфікацій та інструкцій дозволяє виконувати роботу більш точно, безпечно, незалежно та швидко

Іншою важливою сферою є робота з програмним забезпеченням. У сучасній електромеханіці широко використовуються різноманітні програми для моделювання, діагностики та керування системами. Інтерфейси таких програм, як правило, англомовні. Крім того, документація, довідники та навчальні матеріали до цих програм також здебільшого написані англійською. Знання мови дозволяє швидко опанувати нові технології та ефективно використовувати їх у роботі.

Ще однією сферою застосування англійської мови є професійне навчання та саморозвиток. Більшість сучасних наукових статей, підручників, онлайн-курсів та відеоінструкцій у сфері механіки доступні саме англійською мовою. Тобто, спеціаліст, який володіє англійською, має доступ до найактуальнішої інформації та новітніх розробок. Наприклад, участь у міжнародних онлайн-курсах або перегляд навчальних відео допомагає постійно підвищувати свою кваліфікацію.

Не менш важливою є можливість працевлаштування за кордоном або в міжнародних компаніях. Багато підприємств шукають фахівців, які можуть спілкуватися з іноземними партнерами, читати документацію та працювати у міжнародному середовищі. Англійська мова відкриває доступ до вакансій із вищою заробітною платою та кращими умовами праці. Крім того, вона дає змогу брати участь у міжнародних проєктах, обмінюватися досвідом з колегами з інших країн та розширювати професійні контакти.

У сфері виробництва та обслуговування обладнання англійська також відіграє важливу роль. Електромеханіки часто працюють із імпортним устаткуванням, співпрацюють із іноземними інженерами або представниками компаній-виробників. У таких випадках

необхідно вміти вести професійне спілкування англійською мовою: ставити запитання, пояснювати технічні проблеми, обговорювати шляхи їх вирішення. Навички комунікації допомагають уникнути помилок і забезпечують ефективну взаємодію.

Окремо варто згадати про роль англійської мови у сфері безпеки праці. Інструкції з техніки безпеки, попереджувальні написи та стандарти часто подаються англійською. Неправильне розуміння таких матеріалів може призвести до небезпечних ситуацій. Тому знання мови є важливим фактором забезпечення безпеки на робочому місці.

Також англійська мова необхідна для читання технічних стандартів і нормативів. Багато міжнародних стандартів, які регулюють виробництво та експлуатацію електромеханічного обладнання, публікуються англійською мовою. Ознайомлення з ними допомагає спеціалістам працювати відповідно до сучасних вимог і підвищувати якість своєї роботи.

Роль англійської мови у розвитку професійної кар'єри: електромеханік, який володіє мовою, має більше шансів отримати підвищення, зайняти керівну посаду або перейти до інженерної діяльності. Він може брати участь у міжнародних конференціях, виставках та семінарах, де обмінюються досвідом фахівці з усього світу.

Важливо також зазначити, що знання англійської мови сприяє розвитку логічного мислення та професійної культури. Вивчення технічної термінології, читання складних текстів та спілкування з колегами з інших країн допомагає розширити світогляд і краще розуміти свою професію.

Отже, англійська мова є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутнього електромеханіка. Знання англійської відкриває нові можливості, підвищує конкурентоспроможність на ринку праці та сприяє успішній кар'єрі. Саме тому її вивчення є важливим кроком для кожного, хто прагне стати висококваліфікованим спеціалістом у галузі електромеханіки.

Мамиченко Сергій Анатолійович
доктор філософії, доцент кафедри педагогіки
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка»

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ЧИННИКІВ НА РОЗВИТОК ТЕРМІНОЛОГІЇ В ПЕДАГОГІЦІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

З моменту здобуття незалежності України система вищої освіти зазнала значних трансформацій, що супроводжувалися реформуванням освітніх програм, методик навчання та підходів до підготовки педагогічних кадрів. Ці зміни створили активне поле для накопичення та поповнення педагогічної термінології, адже нові освітні стандарти, концепції виховання та інноваційні методики потребували точного та узгодженого визначення ключових понять. Сучасний етап розвитку вітчизняної педагогіки вищої школи характеризується посиленою увагою до стандартизації термінології, гармонізації наукових понять із міжнародними освітніми практиками та врахуванням соціокультурних і технологічних чинників, що безпосередньо впливають на формування її понятійно-термінологічної системи.

У наших попередніх дослідженнях ми вже окреслювали чинники, які на нашу думку впливають на розвиток термінології в педагогіці вищої школи.

1. Суспільно-політична реакція на російсько-українську війну суттєво впливає на розвиток педагогічної термінології вищої школи, стимулюючи її оновлення та адаптацію до нових умов. У сучасній українській педагогіці з'являються або набувають нового змісту терміни, що відображають специфіку війни та її наслідки для освітнього процесу. Серед них – «психологічна реабілітація здобувачів із числа учасників бойових дій», що позначає комплекс заходів із відновлення емоційного, когнітивного та соціального стану осіб, які пережили військові дії; «здобувачі вищої освіти з травмою війни» – це специфічний вид психотравми, пов'язаний із бойовими чи кризовими ситуаціями; «освіта в умовах воєнного стану» – організація навчального процесу з урахуванням особливих умов безпеки та психологічного стану учасників освітнього середовища; «патріотичне виховання в освітньому процесі» – це формування у здобувачів цінностей національної ідентичності; «кризовий менеджмент в освіті» – це організаційні та педагогічні підходи, спрямовані на забезпечення безперервності та ефективності освітнього процесу в умовах надзвичайних ситуацій.

2. Виключення Росії та Білорусі з Болонського процесу у квітні 2022 року зумовило необхідність переосмислення багатьох термінів і концепцій, пов'язаних із міжнародною інтеграцією освітніх систем, оцінюванням компетентностей, академічною мобільністю та стандартизацією освітніх програм. Зокрема, актуалізувалася потреба узгодження термінології з європейськими стандартами, що охоплює такі поняття, як «акредитація освітніх програм», «європейська кредитна трансферна система (ECTS)», «академічна

мобільність здобувачів освіти», «інтернаціоналізація вищої освіти», «гармонізація навчальних планів» та «міжнародна компетентність викладача». Вилучення цих двох країн із процесу посилило роль України у створенні власних адаптованих термінологічних стандартів та практик.

3. Підтримка України міжнародною освітньою спільнотою, хоча цей чинник ми розглядаємо останнім, саме він – є фундаментальним у розвитку педагогічної термінології вищої освіти.

Міжнародні організації, університетські мережі та програми обміну надають фінансову, методичну та академічну підтримку (гранти та стипендії для здобувачів вищої освіти та викладачів, участь у міжнародних конференціях, обмін досвідом через програми Erasmus+, співпраця з закордонними науково-освітніми центрами та консорціуми, доступ до сучасних навчальних платформ, ресурсів електронної бібліотеки та цифрових освітніх інструментів). Ця підтримка стимулює запровадження нових термінів і понять, що відображають міжнародні практики, таких як «інтернаціоналізація вищої освіти», «глобальні компетентності», «мультикультурна педагогіка», «транснаціональна академічна мобільність», «цифрова трансформація освіти», «акредитація освітніх програм на міжнародному рівні», «професійна мобільність», «наукова мобільність». Завдяки підтримці міжнародної спільноти українські університети можуть активно інтегрувати нові терміни та концепції у понятійно-термінологічну систему педагогіки, що підвищує її відповідність європейським стандартам та забезпечує конкурентоспроможність на світовому освітньому просторі.

Отже, сучасний розвиток педагогічної термінології вищої школи визначається комплексним впливом низки чинників. Суспільно-політичні трансформації, пов'язані з російсько-українською війною, сприяють появі нових термінів і концепцій, що відображають специфіку воєнного часу та потреби здобувачів освіти. Сприяє цьому підтримка міжнародної спільноти, яка забезпечує активну інтеграцію сучасних наукових та педагогічних практик, підвищуючи конкурентоспроможність української вищої освіти на світовому рівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мамиченко С. А. Соціально-історичний контекст формування понятійно-термінологічної системи української педагогіки вищої школи кінця XX – початку XXI ст. Педагогічні науки: зб. наук. праць / гол. ред. Л. А. Пермінова. Івано-Франківськ : ХДУ, 2025. Вип. 111. С. 7-15.

Мкртічян Оксана Альбертівна
доктор педагогічних наук, професор
Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ РІЗНОГО РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ

Сучасна система фізичного виховання у закладах вищої освіти перебуває в умовах трансформації, що зумовлено зміною освітніх пріоритетів, зростанням ролі здоров'язбережувальних технологій та необхідністю підвищення рівня фізичної активності студентської молоді. Однією з актуальних проблем є значна диференціація рівня фізичної підготовленості здобувачів вищої освіти, що ускладнює організацію ефективного освітнього процесу.

Традиційні підходи до фізичного виховання, орієнтовані на усередненого студента, не забезпечують належного рівня індивідуалізації навчання. Унаслідок цього студенти з низьким рівнем фізичної підготовленості не справляються з навантаженнями, тоді як фізично підготовлені студенти не отримують достатнього стимулу для розвитку [2].

У зв'язку з цим виникає необхідність обґрунтування педагогічних умов організації фізичного виховання, які враховують індивідуальні особливості здобувачів вищої освіти і забезпечують оптимальний розвиток їхніх фізичних якостей.

Проблема індивідуалізації фізичного виховання досліджувалася у працях вітчизняних і зарубіжних науковців. Дослідники підкреслюють необхідність диференційованого підходу до організації занять, врахування рівня фізичного розвитку, стану здоров'я та мотивації здобувачів вищої освіти.

Науковці зазначають, що ефективність фізичного виховання значною мірою залежить від правильного добору навантажень, застосування сучасних методів навчання та створення сприятливого освітнього середовища. Водночас питання комплексного визначення педагогічних умов організації фізичного виховання здобувачів вищої освіти різного рівня підготовленості потребує подальшого дослідження.

Організація фізичного виховання здобувачів вищої освіти повинна базуватися на принципах індивідуалізації, диференціації та адаптивності. У сучасних умовах важливо враховувати не лише фізичні можливості здобувачів вищої освіти, але й їхні інтереси, мотивацію та психоемоційний стан.

Однією з базових і системоутворювальних педагогічних умов ефективної організації фізичного виховання здобувачів вищої освіти є діагностика рівня їхньої фізичної підготовленості. Її значущість полягає у забезпеченні науково обґрунтованого підходу до планування та реалізації освітнього процесу. Діагностичний етап передбачає комплексне використання методів педагогічного тестування, функціональних проб та антропометричних

вимірювань. Зокрема, оцінюються показники розвитку основних фізичних якостей (сили, витривалості, швидкості, гнучкості, координації), функціональний стан серцево-судинної та дихальної систем, рівень соматичного здоров'я, а також індекси фізичного розвитку.

Систематичне проведення діагностики дозволяє не лише визначити вихідний рівень фізичної підготовленості здобувачів вищої освіти, але й здійснювати моніторинг динаміки змін у процесі навчання. На основі отриманих результатів формується диференційована структура навчальних груп або розробляються індивідуальні освітні траєкторії, що враховують фізичні можливості, стан здоров'я та адаптаційний потенціал кожного студента. Таким чином, діагностика виступає підґрунтям для індивідуалізації та оптимізації фізичного навантаження.

Наступною важливою педагогічною умовою є диференціація фізичних навантажень, яка забезпечує адекватність навчального впливу відповідно до індивідуальних можливостей здобувачів вищої освіти. Диференціація передбачає варіювання інтенсивності, тривалості, обсягу та спрямованості фізичних вправ, а також темпу їх виконання. Вона реалізується через поділ здобувачів вищої освіти на групи за рівнем підготовленості або через використання багаторівневих завдань у межах одного заняття.

Застосування диференційованого підходу сприяє досягненню оптимального фізіологічного ефекту, підвищенню працездатності та запобіганню перевантаженню організму. Крім того, це дозволяє забезпечити ситуацію успіху для кожного студента, що є важливим фактором підтримання мотивації до занять фізичною культурою.

Важливе значення має також індивідуалізація змісту фізичного виховання, яка передбачає врахування індивідуально-психологічних особливостей здобувачів вищої освіти, їхніх інтересів, потреб, рівня фізичного розвитку та стану здоров'я. Індивідуалізація реалізується шляхом розроблення варіативних навчальних програм, які включають різні види рухової активності (фітнес, ігрові види спорту, оздоровчі практики тощо).

Такий підхід забезпечує гнучкість освітнього процесу, підвищує його привабливість для здобувачів вищої освіти та сприяє формуванню стійкої мотивації до занять фізичною культурою. Крім того, індивідуалізація дозволяє враховувати не лише фізичні можливості, але й особистісні пріоритети здобувачів вищої освіти, що відповідає сучасним гуманістичним тенденціям в освіті [1].

Ще однією важливою педагогічною умовою є використання інноваційних методів навчання, які забезпечують модернізацію освітнього процесу та підвищення його ефективності. До таких методів належать інтерактивні технології, ігрові методики, функціональний тренінг, фітнес-програми, а також використання цифрових ресурсів (мобільних додатків, фітнес-трекерів, онлайн-платформ).

Інноваційні підходи дозволяють урізноманітнити навчальний процес, зробити його більш динамічним і наближеним до сучасних потреб студентської молоді. Вони сприяють розвитку самостійності, відповідальності за власний фізичний стан та формуванню навичок самоконтролю.

Не менш важливою педагогічною умовою є формування мотивації здобувачів вищої освіти до занять фізичною культурою. Мотиваційний компонент відіграє ключову роль у забезпеченні активної участі здобувачів вищої освіти у навчальному процесі. Формування мотивації досягається шляхом створення позитивного емоційного клімату

на заняттях, використання різноманітних форм заохочення, впровадження елементів змагання, а також демонстрації практичної значущості фізичної активності для здоров'я та якості життя.

Важливим напрямом є також залучення здобувачів вищої освіти до самостійної фізичної діяльності, що сприяє формуванню навичок саморозвитку та відповідальності за власний фізичний стан.

Суттєвим аспектом реалізації зазначених умов є підготовка викладача до роботи в умовах диференційованого та індивідуалізованого навчання. Сучасний викладач фізичного виховання повинен володіти широким спектром професійних компетентностей, включаючи методичні, організаційні, комунікативні та цифрові. Він має бути здатним до гнучкого управління освітнім процесом, адаптації змісту навчання та застосування інноваційних технологій.

Крім того, викладач виступає не лише як організатор навчального процесу, але й як мотиватор, наставник і консультант, що сприяє формуванню у здобувачів вищої освіти позитивного ставлення до фізичної культури.

Важливою педагогічною умовою є також створення безпечного та комфортного освітнього середовища, яке забезпечує збереження здоров'я здобувачів вищої освіти і сприяє їхньому гармонійному розвитку. Це передбачає дотримання санітарно-гігієнічних норм, раціональну організацію навчального простору, забезпечення належного рівня матеріально-технічної бази, а також урахування індивідуальних особливостей здобувачів вищої освіти.

Безпечне освітнє середовище створює передумови для ефективної навчальної діяльності, знижує ризик травматизму та сприяє формуванню позитивного ставлення до занять фізичною культурою. Також важливою педагогічною умовою є створення безпечного та комфортного освітнього середовища, що сприяє фізичному розвитку здобувачів вищої освіти та збереженню їхнього здоров'я.

Отже, проведений аналіз засвідчує, що ефективна організація фізичного виховання здобувачів вищої освіти у закладах вищої освіти в умовах значної диференціації рівня їхньої фізичної підготовленості потребує системного впровадження комплексу взаємопов'язаних педагогічних умов. Ключовими з них є: науково обґрунтована діагностика фізичного стану здобувачів вищої освіти, диференціація фізичних навантажень, індивідуалізація змісту занять, використання інноваційних методів навчання, формування стійкої мотивації до рухової активності, підготовка викладача до роботи в умовах варіативності освітнього процесу, а також створення безпечного та комфортного освітнього середовища.

Реалізація зазначених умов забезпечує адаптацію освітнього процесу до індивідуальних можливостей і потреб здобувачів вищої освіти, сприяє підвищенню ефективності фізичного виховання, оптимізації фізичних навантажень та запобіганню перевантаженням. Водночас це створює передумови для формування позитивного ставлення до занять фізичною культурою, розвитку самостійності, відповідальності за власне здоров'я та формування культури здорового способу життя.

Таким чином, перехід від традиційної уніфікованої моделі фізичного виховання до індивідуально орієнтованої та диференційованої системи є необхідною умовою

модернізації освітнього процесу у закладах вищої освіти та забезпечення гармонійного фізичного розвитку студентської молоді. Перспективи подальших досліджень вбачаються у розробленні та апробації конкретних технологій реалізації зазначених педагогічних умов у практиці фізичного виховання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барсукова Т.О., Антіпова Ж.І. Інноваційні аспекти організації фізичного виховання здобувачів закладів вищої освіти. Академічні студії. Серія «Педагогіка». 2021. Випуск 3. Частина 1. С. 15-22.

2. Бишевець Н. Вплив оздоровчо-рекреаційної рухової активності та поведінки на стрес-асоційовані стани здобувачів вищої освіти. Теорія і методика фізичного виховання і спорту. 2023. №1, С. 30-34.

3. Гавришко С.Г., Гармата О.М., Кириченко В.М., Яковлів В.Л.,Максимченко В.І. Організація та методика фізичного виховання здобувачів вищої освіти. Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. 2024. № 6 (179). С. 81-85.

Оссаса Олександра Ярославовича
студент
вчитель англійської мови
Бродівський фаховий педагогічний
коледж імені Маркіяна Шашкевича
7sasha333@gmail.com

ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИ РОЗВИТКУ ІНШОМОВНОГО МОВЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЦИФРОВОМУ ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

У статті розглядаються сучасні інноваційні технології розвитку іншомовної компетентності молодших школярів у цифровому освітньому середовищі. Акцентовано увагу на використанні цифрових технологій, іншомовних платформ та гейміфікації у процесі формування комунікативної компетентності. Проаналізовано педагогічні щодо впровадження цифрових інструментів у освітній процес та представлено практичні
рекомендації для вчителів початкової школи.
Ключові слова: іншомовне мовлення, цифрове середовище, інноваційні методи, молодші школярі, гейміфікація, цифрові технології.
The article examines modern technologies for forming foreign language speaking skills of primary school students in a digital educational environment. The focus is on the use of digital technologies, interactive platforms, and gamification in forming communicative competence. Pedagogical conditions for effective integration of digital tools into the educational process are analyzed, and practical recommendations for primary school teachers are presented.
Keywords: foreign language speaking, digital environment, innovative methods, primary school students, gamification, digital technologies

Сучасна освіта в умовах цифрової трансформації суспільства потребує оновлення змісту, форм і методів навчання. Перед педагогами постає завдання створити інноваційне освітнє середовище, яке сприятиме розвитку особистості учня, його пізнавальної активності та комунікативних умінь. Особливої уваги в цьому контексті набуває формування іншомовного мовлення в молодших школярів, адже саме у цьому віці закладаються основи подальшої мовної компетентності та мотивацію до вивчення іноземних мов. За Hammer, іншомовна компетентність - це здатність людини не лише володіти мовою на рівні слів і граматики, а й ефективно використовувати її для спілкування, розуміння та взаємодії в культурному й соціальному контексті [8].

Іншомовна компетентність у початковій школі формується не лише через традиційні форми навчання, а й за допомогою цифрових технологій, які значно розширюють можливості вчителя й роблять освітній процес більш динамічним, гнучким і мотивуючим для дітей.

Мета статті полягає у аналізі інноваційних методів формування комунікативних навичок молодших школярів у цифровому освітньому середовищі та визначенні педагогічних умов їх ефективного впровадження в освітню Практику.

Відповідно до Концепції «Нова українська школа», головною метою сучасної освіти є створення умов для розвитку особистості, здатної до самостійного пізнання, креативного мислення та ефективного спілкування в різних життєвих ситуаціях. Це передбачає перехід від репродуктивних форм навчання до діяльнісних і комунікативно орієнтованих, де учень виступає активним учасником навчального процесу.

Розвиток іншомовного мовлення є основним компонентом формування комунікативної компетентності молодших школярів. У процесі навчання іноземної мови в початковій школі особлива увага приділяється саме формуванню навичок усного мовлення, оскільки саме вони забезпечують можливість здійснення іншомовної комунікації.

Сучасна лінгводидактика розглядає іншомовне мовлення не лише як засіб комунікації, а й як важливий чинник розвитку мислення, пізнавальної активності та емоційно-вольової сфери молодших школярів. Засвоєння іноземної мови сприяє розширенню світогляду учнів, формуванню толерантності до культурних відмінностей, розвитку іншомовних навичок. З огляду на це, використання інноваційних методів навчання набуває особливого значення, оскільки дозволяє підвищити мотивацію дітей до вивчення мови та зробити навчальний процес більш цікавим і результативним [2].

До інноваційних підходів у навчанні іноземної мови належать різноманітні методи, які поєднують традиційні педагогічні принципи із сучасними освітніми технологіями.

Одним із таких методів є комунікативно-ігровий метод, що базується на створенні навчальних ситуацій, наближених до реальних умов спілкування.

Ігрова форма діяльності забезпечує природність мовленнєвих дій, активізує мовленнєву мотивацію, сприяє емоційному залученню учнів у процес навчання.

Через гру діти легше засвоюють нову лексику, інтонаційні моделі та структури, а також долають психологічний бар'єр у спілкуванні іноземною мовою.

Метод проєктів є ще одним ефективним засобом розвитку іншомовного мовлення. Його суть полягає в тому, що учні виконують практично орієнтовані завдання, які мають певний кінцевий продукт - презентацію, плакат, відео чи міні-дослідження іноземною мовою. Така діяльність сприяє розвитку критичного мислення, уміння планувати свою роботу, співпрацювати в групі, презентувати результати, а також активізує пізнавальну сферу, надаючи змогу застосувати мовні знання у творчому контексті [5, с.221-223].

Останніми роками широкого поширення набуває змішане навчання (blended learning), яке поєднує традиційні форми навчання з цифровими ресурсами. Такий підхід дозволяє індивідуалізувати навчальний процес, враховувати темп і рівень підготовки кожного учня.

Сьогодні цифрові технології стали звичним інструментом не лише в повсякденному житті, а й у сфері освіти. Цифрове освітнє середовище поступово перетворюється на важливу умову оновлення змісту й методів навчання, зокрема у викладанні іноземних мов. Воно створює простір для активної взаємодії між учителем та учнем, допомагає організовувати спільну діяльність, а також сприяє індивідуалізації освітнього процесу.

Ще одним сучасним підходом є CLIL (Content and Language Integrated Learning) - інтегроване навчання предметного змісту та іноземної мови. Завдання цього методу

полягає у вивченні навчальних предметів (наприклад, географії, мистецтва чи природознавства) іноземною мовою. Такий підхід сприяє одночасному розвитку предметних і мовних компетентностей, формує глибше розуміння іншомовного контексту, а також розвиває критичне мислення та пізнавальні стратегії школярів.

Завдяки цифровим засобам школяр отримує змогу навчатися у власному темпі, повторювати матеріал стільки разів, скільки потрібно, і відразу бачити результат своєї роботи. Такі можливості підвищують самостійність дітей і водночас стимулюють інтерес до вивчення мови [1, с. 481-489].

На практиці педагоги дедалі частіше поєднують навчання в класі з використанням онлайн-платформ. Наприклад, LearningApps, Quizlet і Wordwall допомагають закріпити лексику чи граматику в ігровій формі. Учні із задоволенням виконують інтерактивні вправи, проходять тести, змагаються між собою за найкращий результат.

Для спільних завдань добре підходить Padlet – онлайн-дошка, де діти можуть разом створювати проєкти, розміщувати малюнки, короткі тексти або презентації англійською мовою. Цей інструмент зручно використовувати під час групових занять, коли важливо, щоб кожен учасник мав можливість висловитися й побачити результати роботи своїх однокласників.

Платформи Duolingo for Schools, LinguaLeo чи British Council Kids орієнтовані на самостійне навчання. Вони дають змогу учням повторювати слова, виконувати вправи, слухати аудіо й дивитися короткі відео. Учень може навчатися навіть удома, що особливо зручно для підтримки мовної практики поза уроками.

Під час розвитку навичок говоріння ефективними є засоби онлайн-комунікації - Zoom, Google Meet, Microsoft Teams. Вони дозволяють проводити розмовні заняття, рольові ігри, мінідискусії, організовувати спілкування з учнями інших шкіл або навіть країн.

Одним із найпопулярніших інноваційних методів є гейміфікація, тобто використання ігрових елементів у навчальному процесі. Такий підхід перетворює навчання на цікаву діяльність, у якій учні не лише виконують завдання, а й змагаються, отримують бали, відкривають рівні чи досягають «перемог». Це створює атмосферу позитивних емоцій і підвищує внутрішню мотивацію до навчання. Гейміфікація - це особливий метод, який дає змогу виконувати прості процеси більш захопливо та інтерактивно, використовуючи елементи гри.

Під час уроків іноземної мови гейміфікація дає змогу організувати роботу в інтерактивній формі. Використання платформ Kahoot!, MES Games чи Baamboozle допомагає повторити та закріпити лексику, граматичні структури, тренувати аудіювання. Учні із задоволенням беруть участь у таких вікторинах, адже вони відчувають себе не пасивними слухачами, а активними учасниками процесу. Важливо й те, що під час гри діти спілкуються між собою англійською мовою, підтримують однокласників, реагують на завдання – тобто природно практикують мовлення в емоційно комфортних умовах.

Гейміфікація також сприяє формуванню навичок самоконтролю: діти бачать свої результати одразу після виконання вправи, аналізують помилки, прагнуть покращити показники. Це формує відповідальне ставлення до навчання й створює відчуття успіху, що особливо важливо у молодшому віці. Останніми роками великої популярності набувають технології доповненої (AR) та віртуальної реальності (VR), які відкривають

нові можливості для навчання іноземної мови. За їх допомогою можна створювати ефект занурення в іншомовне середовище - учні опиняються «всередині» ситуацій, де потрібно застосовувати мовні знання на практиці.

Наприклад, за допомогою застосунків із технологією AR школярі можуть «оживляти» об'єкти з підручника: наводячи камеру планшета, вони бачать тривимірні зображення предметів і чують їхню назву іноземною мовою. Це значно підвищує рівень запам'ятовування, адже працюють не лише слухові, а й зорові канали сприйняття.

Технології VR, своєю чергою, дозволяють учням відвідати віртуальні музеї, подорожувати англомовними країнами, виконувати інтерактивні завдання у вигаданому світі. Такий досвід не лише збагачує словниковий запас, а й розвиває уміння орієнтуватися в іншомовному середовищі, формує навички комунікації в автентичних ситуаціях. Крім того, використання AR і VR сприяє підвищенню інтересу до навчання, адже робить уроки яскравими та незвичайними [7, с. 227-231].

Ще одним дієвим засобом формування іншомовного мовлення є метод проєктів, який особливо ефективно реалізується з використанням цифрових інструментів. Проєктна діяльність допомагає поєднати знання з різних предметів, розвиває критичне мислення, уміння планувати, співпрацювати в команді та творчо презентувати результати своєї роботи.

У цифровому середовищі учні можуть створювати мультимедійні презентації, плакати, комікси, відеоролики англійською мовою за допомогою платформ Canva, Google Slides, Genially тощо. Така робота дозволяє дитині самостійно шукати інформації, добирати зображення, формулювати думки іноземною мовою, а головне - висловлювати себе у творчий спосіб.

Запровадження цифрових технологій у навчання іноземної мови вимагає від учителя не лише технічних навичок, а й глибокого розуміння педагогічних принципів, які забезпечують їх ефективне застосування. Для того, аби різного виду цифрові інструменти сприяли розвитку іншомовного мовлення, важливо врахувати педагогічні умови, які дають змогу зробити процес навчання цілісним, послідовним і результативним [4, с. 118-128].

Передусім необхідною є методична підготовка вчителя до роботи з цифровими ресурсами. Сучасний педагог має не просто вміти користуватися онлайн-платформами, а й розуміти, як саме вони впливають на формування мовленнєвих умінь, які дидактичні функції виконують і на якому етапі уроку доцільно їх застосовувати. Учитель виступає не технічним оператором, а організатором пізнавальної діяльності учнів, тому його здатність обирати оптимальні інструменти та методи визначає якість навчального процесу.

Другим важливим чинником є системність використання технологій, а не їх випадкове або епізодичне застосування. Інноваційні засоби мають органічно інтегруватися в структуру навчальної програми, підпорядковуючись її меті й завданням. Лише тоді вони забезпечують поступовий розвиток мовних навичок і підтримують логіку навчального процесу. Якщо на попередніх етапах учні засвоюють лексику через інтерактивні вправи, то далі ця лексика має використовуватися у спілкуванні під час рольових ігор або проєктної діяльності.

Не менш значущою є диференціація завдань відповідно до рівня мовної підготовки та індивідуальних можливостей школярів. Цифрове середовище дозволяє легко варіювати складність матеріалу, пропонувати адаптовані вправи, а також відстежувати прогрес

кожного учня. Це допомагає уникнути перевантаження учнів і водночас забезпечити розвиток сильніших, що створює ситуацію успіху для кожного.

Окремої уваги заслуговує інтеграція цифрових інструментів в усі етапи уроку - від мотиваційного до підсумкового. На початку заняття технології можуть використовуватися для створення позитивного настрою (наприклад, коротка вікторина у Kahoot! чи перегляд тематичного відео), у процесі пояснення нового матеріалу - для демонстрації візуального контенту або тренування мовленнєвих структур, а на завершальному етапі - для рефлексії, самооцінювання або тестування. Такий підхід робить урок логічно завершеним і динамічним.

Педагогічний досвід свідчить, що системне використання цифрових ресурсів у процесі навчання іноземної мови істотно підвищує ефективність уроків та якість навчальних результатів. Інтерактивні платформи створюють умови для активної участі кожного учня, розвивають пізнавальний інтерес і сприяють формуванню позитивної мотивації до вивчення мови. Вони допомагають зробити навчання більш різноманітним і доступним, а також забезпечують інтеграцію різних видів мовленнєвої діяльності - слухання, говоріння, читання та письма.

Досвід учителів англійської мови показує, що використання цифрових інструментів дає змогу охопити всі етапи освітнього процесу – від ознайомлення з новим матеріалом до контролю знань. Під час вивчення теми “My Family” ефективним є застосування кількох взаємодоповнювальних платформ. На початку уроку для формування лексичного тренування доцільно використовувати платформу Wordwall, який дозволяє у формі мовних ігор закріпити нові слова, утворювати словосполучення та речення. Для створення власного родинного дерева англійською мовою, учні можуть працювати на платформі Padlet, додаючи фотографії членів сім’ї, короткі описи чи аудіозаписи власного голосу. На завершальному етапі уроку в нагоді може стати вікторина у програмі Kahoot!, що дає змогу перевірити засвоєний матеріал у формі змагання, підтримуючи інтерес і позитивний емоційний настрій.

Такі форми роботи не лише активізують навчальну діяльність молодших школярів, а й формують у них практичні комунікативні навички. Учні не просто повторюють слова чи граматичні структури, а застосовують їх у реальних мовленнєвих ситуаціях, навчаються висловлювати думку, ставити запитання, співпрацювати з однокласниками. Це сприяє формуванню комунікативної компетентності, підвищенню впевненості у власних силах і створенню позитивного ставлення до вивчення англійської мови [3, с. 5-11].

ВИСНОВКИ

Інноваційні методи розвитку іншомовного мовлення молодших школярів у цифровому освітньому середовищі є важливим чинником підвищення якості сучасної мовної освіти. Їхнє впровадження сприяє формуванню ключових компетентностей XXI століття - комунікативної, цифрової, соціальної, креативної та інформаційної, що забезпечують готовність учнів до ефективної взаємодії у глобалізованому світі.

Результати аналізу теоретичних і практичних аспектів проблеми доводять, що ефективність навчання значною мірою залежить від системного поєднання цифрових технологій із традиційними методами педагогічної взаємодії. Саме така інтеграція дає змогу реалізувати особистісно орієнтований підхід, забезпечити індивідуалізацію

навчання та створити сприятливе освітнє середовище, у якому дитина є активним учасником освітнього процесу.

Цифрові інструменти - від інтерактивних платформ до засобів віртуальної та доповненої реальності - відкривають нові процеси для розвитку іншомовного мовлення, роблять уроки більш емоційними, творчими та практично спрямованими. Водночас вирішальну роль відіграє професійна компетентність учителя, його готовність використовувати технології не епізодично, а системно, відповідно до дидактичних цілей.

Отже, інтеграція цифрових засобів у процес навчання іноземної мови в початковій школі є одним із пріоритетних напрямів модернізації сучасної освіти. Такий підхід не лише підвищує ефективність формування іншомовної комунікативної компетентності, а й сприяє гармонійному розвитку особистості учня, його самореалізації та готовності до навчання впродовж життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко Я. Використання цифрових технологій у процесі навчання англійської мови в початковій школі. Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору. Київ: Гнозис, 2019. №4. Кн.1. Том I (83). С.481–489.
2. Гуменюк І. Б.Вивчення англійської мови в умовах Нової української школи.URL: https://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2018/08/20180813_statja_7.pdf
3. Дроздова В. Інноваційні технології викладання іноземних мов в умовах зростаючого впливу технологій штучного інтелекту на освітні процеси. Академічні візії. 2023. Випуск 26. С. 2-16.
4. Коломієць Н. Дидактичні засади ефективного застосування інтерактивних методів у навчанні молодших школярів. Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. 2018. № 1. С. 118–129.
5. Лінгводидактичні засади навчання іноземних мов у закладах вищої педагогічної та загальної середньої освіти: монографія; відп. за вип. М.М.Сідун, Т.К.Полонська. Мукачево: МДУ, 2018. 342 с.
6. Пипа А. Методичні особливості та цифрові інструменти інтерактивного навчання англомовного діалогічного мовлення учнів молодшої школи. Педагогічні науки: теорія та практика. 2023. № 7. С. 54–74.
7. Рудоман О. Інноваційні методи навчання англійської мови в цифрову епоху. Вісник науки та освіти. 2023. № 10. С. 225-241.
8. Hammer, K. (2016). Bilingual bonds: Acculturation, attachment, and being yourself in a new language. International Journal of Language and Culture, 3(2), 253-279. DOI: 10.1075/ijolc.3.2.05ham

Пузир Юлія Володимирівна
здобувач фахової передвищої освіти
juliapuz41@gmail.com
*Науковий керівник**: Галицька Руслана Романівна,***
кандидат філологічних наук, викладач вищої категорії
galruslana@ukr.net
КЗ ЛОР «Бродівського фахового педагогічного
коледжу імені Маркіяна Шашкевича»
м. Броди , Львівська обл

ДІАЛЕКТИ, СУРЖИК ТА ЛІТЕРАТУРНА МОВА У МОВЛЕННЄВОМУ РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ: ПРОБЛЕМИ ВЗАЄМОДІЇ ТА НОРМАЛІЗАЦІЇ В ЗДО

Анотація. *У статті розглядається вплив діалектів і суржику на мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку. Проаналізовано роль закладу дошкільної освіти у формуванні літературного мовлення, визначено основні труднощі та окреслено ефективні методи їх подолання. Особлива увага приділяється мовленнєвому середовищу та взаємодії з батьками.*
Ключові слова: *діалект, суржик, літературна мова, мовленнєвий розвиток, діти дошкільного віку, ЗДО, мовна культура, вихователь, логопед*

Мета статті. Дослідити вплив діалектів і суржику на мовлення дітей дошкільного віку та визначити шляхи формування літературної мови в умовах закладу дошкільної освіти.

Основний текст. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку є однією з ключових складових формування особистості. Саме в цей період закладаються основи мовленнєвої компетентності, що визначає подальший рівень навчання та соціалізації дитини. Важливим чинником є мовленнєве середовище, у якому зростає дитина.

У сучасних умовах значна частина дітей перебуває під впливом діалектного мовлення та суржику, що ускладнює процес засвоєння норм української літературної мови. Як зазначає І. Огієнко, «мова — це форма нашого життя» [1, с. 12], що підкреслює необхідність формування мовної культури змалку.

Діалекти є природною формою існування мови, однак їх систематичне використання у повсякденному спілкуванні дитини може призводити до формування стійких відхилень від літературних норм. Ще більш складним явищем є суржик, який поєднує елементи різних мов і негативно впливає на мовленнєву правильність, зокрема на граматику, лексику та фонетику [4].

В умовах закладу дошкільної освіти особлива роль належить вихователю як носію нормативного мовлення. За словами В. Сухомлинського, «слово — найтонший

інструмент виховання» [2, с. 45]. Це означає, що педагог повинен не лише навчати, а й демонструвати правильне мовлення у щоденному спілкуванні.

Ефективна робота з нормалізації мовлення дітей передбачає використання спеціальних педагогічних методів:

- мовленнєві вправи (повторення, уточнення, моделювання правильних конструкцій);
- читання художньої літератури;
- дидактичні ігри на розвиток мовлення;
- індивідуальна робота з дітьми, які мають мовленнєві труднощі.

Важливим є принцип ненасильницької корекції: вихователь не повинен прямо забороняти діалектні форми, а натомість коректно замінювати їх літературними відповідниками. Наприклад, якщо дитина використовує діалектне слово, педагог повторює висловлювання у правильній формі.

Т. Шевченко підкреслював значення слова у житті людини: «Слова та голос — більш нічого. А серце б'ється — ожива, як їх почує!..» [3, с. 78]. Це свідчить про тісний зв'язок мовлення та емоційного розвитку дитини.

Не менш важливою є співпраця з батьками. Саме сім'я формує первинні мовленнєві навички, тому педагог має проводити роз'яснювальну роботу, надавати рекомендації щодо використання літературної мови в домашньому середовищі. Узгоджені дії вихователя та батьків забезпечують ефективну нормалізацію мовлення дитини [5].

Висновок. Діалекти та суржик є невід'ємною частиною мовного середовища, проте їх вплив на мовлення дітей потребує педагогічної корекції. Заклад дошкільної освіти відіграє ключову роль у формуванні літературної мови. Ефективна робота вихователя та логопеда сприяє розвитку мовленнєвої культури дитини та підготовці її до подальшого навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Огієнко І. Українська культура. – Київ: Наша культура і наука, 2002.384 с. (с. 12) https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0001566
2. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. – Київ: Радянська школа, 1977. 382 с. (с. 45) http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/ua/elib.exe?Z21ID=&I21DBN=UKRLIB&P21DBN=UKRLIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=online_book&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=FF=&S21STR=ukr0004854
3. Шевченко Т. Кобзар. – Київ: Дніпро, 2011. 608 с. (с. 78) https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=3545
4. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку. – Київ: Видавничий дім «Слово», 2010.304 с.
5. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. – Київ: Академвидав, 2015. 464 с.

Пузир Юлія Володимирівна
здобувач фахової передвищої освіти
juliapuz41@gmail.com
Науковий керівник: ***Гром'як Людмила Тарасівна,***
спеціаліст gromakludmila4@gmail.com
КЗ ЛОР «Бродівського фахового педагогічного коледжу імені Маркіяна Шашкевича»
м. Броди , Львівська обл

ЛОГОРИТМІКА ЯК ЕФЕКТИВНА ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ

Анотація. *У статті розглянуто особливості використання логоритміки як сучасної логопедичної технології у розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Розкрито сутність поняття логоритміки, її основні завдання та значення у формуванні мовленнєвої компетентності. Проаналізовано вплив поєднання руху, музики та мовлення на розвиток зв'язного мовлення, фонетико-фонематичних процесів і загальної моторики дитини. Описано практичні аспекти використання логоритмічних вправ у роботі логопеда та вихователя.*
Ключові слова: *логоритміка, мовленнєвий розвиток, логопедичні технології, зв'язне мовлення, моторика, ритм, корекційна робота*

Мета статті. Метою статті є обґрунтування ефективності логоритміки як технології розвитку мовлення дітей дошкільного віку та визначення її ролі у логопедичній практиці.

Основний текст. Сучасна система дошкільної освіти передбачає активне впровадження інноваційних технологій, спрямованих на всебічний розвиток дитини. Особливе місце серед них займають логопедичні технології, що забезпечують формування правильного мовлення, попередження та подолання мовленнєвих порушень. Однією з найбільш ефективних і водночас природних для дитини технологій є логоритміка.

Логоритміка — це система вправ, що поєднує рух, музику і мовлення з метою розвитку мовленнєвих та психофізичних функцій дитини. Вона базується на взаємозв'язку моторної діяльності та мовлення, адже розвиток рухів безпосередньо впливає на розвиток мовленнєвих процесів.

Наукові дослідження доводять, що мовлення тісно пов'язане з розвитком загальної та дрібної моторики. Рухи стимулюють роботу мозку, активізують мовленнєві центри, що сприяє кращому засвоєнню мовленнєвого матеріалу. Саме тому поєднання слова, руху і музичного ритму є надзвичайно ефективним у роботі з дітьми.

Основними завданнями логоритміки є:

- розвиток мовленнєвого дихання;
- формування правильної звуковимови;
- розвиток фонематичного слуху;
- удосконалення ритмічності мовлення;
- розвиток координації рухів;

- стимуляція уваги, пам'яті та мислення.

Особливу роль логоритміка відіграє у розвитку зв'язного мовлення. Під час виконання вправ діти вчаться узгоджувати слова з рухами, будувати речення, передавати зміст через інтонацію та ритм. Це сприяє формуванню навичок послідовного і логічного висловлювання.

Логоритмічні заняття мають ігровий характер, що підвищує мотивацію дітей до навчання. Вони включають різноманітні види діяльності: ритмічні вправи, рухливі ігри, спів, декламацію віршів, вправи на координацію рухів. Такий комплексний підхід забезпечує гармонійний розвиток дитини.

Серед найбільш поширених логоритмічних вправ можна виділити:

* ходьбу і біг під музику з проговорюванням тексту;
* плескання в долоні у заданому ритмі;
* вправи з рухами під вірші;
* ігри на наслідування рухів і звуків;
* вправи на розвиток артикуляції.

Наприклад, під час вправи «Крокуємо і говоримо» діти крокують у такт і промовляють слова або короткі фрази. Це допомагає синхронізувати мовлення і рух, що позитивно впливає на темп і ритм мовлення.

Важливим аспектом є використання музичного супроводу. Музика задає темп, ритм і емоційний настрій заняття. Вона допомагає дітям краще відчувати ритм мовлення, що особливо важливо для дітей із порушеннями темпу та плавності мовлення.

Ефективність логоритміки значно зростає за умови систематичності занять та індивідуального підходу до кожної дитини. Важливо враховувати вік, рівень мовленнєвого розвитку та особливості психофізичного стану дітей.

Логоритміка широко використовується у роботі з дітьми, які мають різні мовленнєві порушення: загальне недорозвинення мовлення, фонетико-фонематичні порушення, затримку мовленнєвого розвитку. Вона сприяє не лише корекції мовлення, а й розвитку емоційної сфери, комунікативних навичок і впевненості у собі.

Таким чином, логоритміка є ефективною технологією, яка забезпечує комплексний вплив на розвиток дитини. Вона поєднує навчання і гру, що робить процес корекції мовлення природним і цікавим.

Висновки. Логоритміка є важливою складовою сучасної логопедичної практики. Вона забезпечує ефективний розвиток мовлення дітей завдяки поєднанню рухової, музичної та мовленнєвої діяльності. Використання логоритмічних вправ сприяє формуванню зв'язного мовлення, покращенню звуковимови та розвитку психічних процесів.Систематичне застосування логоритміки у роботі з дітьми дошкільного віку дозволяє досягти позитивних результатів у подоланні мовленнєвих порушень та формуванні мовленнєвої компетентності.

СПИСКИ ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Богуш А. М. Методика розвитку мовлення дітей дошкільного віку. — Київ: Вища школа, 2018.
2. Шеремет М. К. Логопедія. — Київ: Слово, 2019.
3. Жукова Н. С. Логоритміка в системі корекційної роботи. — Харків: Ранок, 2020.

Скоропада Марія Степанівна
здобувая фахової передвищої освіти
mariafedushun2006@gmail.com
Науковий керівник: ***Гром'як Людмила Тарасівна***
спеціаліст
gromakludmila4@gmail.com
КЗЛОР «Бродівський фаховий педагогічний коледж
ім. Маркіяна Шашкевича»
(м. Броди, Україна)

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЇ ДИСЛАЛІЇ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. *У статті розглянуто особливості корекції дислалії у дітей дошкільного віку. Визначено основні причини виникнення порушень звуковимови, охарактеризовано види дислалії та окреслено ефективні напрями логопедичної роботи. Проаналізовано роль закладу дошкільної освіти, логопеда та батьків у процесі подолання мовленнєвих порушень. Обґрунтовано значення комплексного підходу до корекції дислалії.*

Ключові слова: *дислалія, звуковимова, мовленнєві порушення, діти дошкільного віку, логопед, корекційна робота, артикуляційна гімнастика, фонематичний слух*

Мета статті. Дослідити особливості корекції дислалії у дітей дошкільного віку та визначити ефективні методи і прийоми логопедичної роботи.

Основний текст. Мовленнєвий розвиток є важливою складовою загального розвитку дитини дошкільного віку. Саме в цей період активно формується звукова сторона мовлення, засвоюються мовні норми, що забезпечують успішне спілкування та підготовку до навчання в школі. Одним із найпоширеніших порушень мовлення у дітей є дислалія — неправильна вимова звуків при збереженому слуху та нормальній іннервації мовленнєвого апарату [1, с. 67].

Причинами виникнення дислалії можуть бути як органічні, так і функціональні чинники. До органічних належать аномалії будови артикуляційного апарату (коротка вуздечка язика, неправильний прикус), до функціональних — недостатній розвиток фонематичного слуху, наслідування неправильного мовлення дорослих, вплив мовленнєвого середовища [2, с. 143].

Виділяють два основні види дислалії: механічну та функціональну. Механічна дислалія зумовлена анатомічними дефектами органів мовлення, тоді як функціональна виникає внаслідок порушення процесів формування мовленнєвих навичок без органічних ушкоджень [1, с. 72].

Корекція дислалії є складним і поетапним процесом, що передбачає систематичну роботу логопеда. Вона включає кілька основних етапів: підготовчий, постановку звука, автоматизацію та диференціацію звуків. На підготовчому етапі здійснюється розвиток артикуляційної моторики, дихання, голосу та фонематичного слуху [3].

Артикуляційна гімнастика є одним із провідних методів корекції. Вона спрямована на зміцнення м'язів мовленнєвого апарату, формування правильної позиції язика, губ і щелеп. Регулярне виконання таких вправ сприяє швидшому засвоєнню правильної вимови звуків [2, с. 158].

Важливим компонентом є розвиток фонематичного слуху, який дозволяє дитині розрізняти звуки мовлення та контролювати власну вимову. Для цього використовуються спеціальні ігри та вправи на впізнавання, порівняння та відтворення звуків.

Після постановки звука відбувається його автоматизація — закріплення у складах, словах, реченнях і зв'язному мовленні. Наступним етапом є диференціація звуків, що передбачає розрізнення схожих за звучанням фонем (наприклад, [с] і [ш], [р] і [л]) [1, с. 80].

Ефективність корекційної роботи значною мірою залежить від організації освітнього процесу в закладі дошкільної освіти. Важливою є взаємодія логопеда та вихователя, які повинні забезпечувати єдність вимог і систематичність роботи з дитиною.

Не менш важливою є співпраця з батьками. Вони повинні виконувати рекомендації логопеда, закріплювати отримані навички в домашніх умовах, створювати сприятливе мовленнєве середовище. Як зазначав Василь Сухомлинський, «слово — найтонший інструмент виховання» [4, с. 45], що підкреслює значення мовлення у розвитку особистості дитини.

Отже, корекція дислалії у дітей дошкільного віку потребує комплексного підходу, що включає поєднання логопедичних методів, педагогічного впливу та активної участі сім'ї.

Висновки. Корекція дислалії у дітей дошкільного віку є важливим напрямом логопедичної роботи. Своєчасне виявлення порушень, систематична корекційна діяльність та тісна співпраця логопеда, вихователя і батьків забезпечують ефективне подолання мовленнєвих труднощів. Це сприяє повноцінному мовленнєвому розвитку дитини та її успішній соціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку. – Київ: Слово, 2010. 384 с.
2. Пониманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. – Київ: Академвидав, 2015. 464 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). – Київ, 2021. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/01/bazovyy-komponent-doshkilnoyi-osvity.pdf
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. – Київ: Радянська школа, 1977. 382 с.

Скоропада Марія Степанівна
здобувач фахової передвищоїосвіти
mariafedushun2006@gmail.com
Науковий керівник: ***Галицька Руслана Романівна,***
кандидат філологічних наук, викладач вищої категорії
galruslana@ukr.net
КЗ ЛОР «Бродівського фахового педагогічного коледжу
іменіМаркіяна Шашкевича»
м.Броди , Львівська обл.

ФОРМУВАННЯ ПРАВИЛЬНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ВИМОВИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ ЗДО

Анотація. *У роботі розглянуто проблему формування правильної української літературної вимови у дітей дошкільного віку. Проаналізовано особливості розвитку звукової сторони мовлення, визначено типові порушення звуковимови та причини їх виникнення. Окреслено роль закладу дошкільної освіти у формуванні орфоепічних норм української мови. Визначено ефективні методи та прийоми роботи вихователя і логопеда, спрямовані на розвиток правильної вимови. Акцентовано увагу на значенні мовленнєвого середовища та співпраці з батьками.*
Ключові слова: *українська мова, літературна вимова, звуковимова, орфоепія, мовленнєвий розвиток, діти дошкільного віку, ЗДО, фонематичний слух*

Мета статті. Дослідити особливості формування правильної української літературної вимови у дітей дошкільного віку та визначити ефективні шляхи її розвитку в умовах закладу дошкільної освіти.

Основний текст. Формування правильної української літературної вимови є одним із ключових завдань мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. У цей період відбувається інтенсивне становлення звукової сторони мовлення, формуються основи правильної вимови, що в подальшому впливають на успішність навчання дитини та її комунікативну компетентність [1, с. 25].

Українська літературна мова характеризується усталеними орфоепічними нормами, які регулюють правильну вимову звуків, наголошування слів та інтонаційне оформлення мовлення. Дотримання цих норм забезпечує зрозумілість, виразність і культуру мовлення. Проте в дошкільному віці діти часто допускають помилки у вимові, що пов’язано з недостатньою сформованістю мовленнєвого апарату, недорозвиненням фонематичного слуху або впливом мовного середовища [5, с. 15].

Серед типових порушень звуковимови виділяють: заміну одних звуків іншими (наприклад, [р] на [л]), пропуски звуків, їх спотворення, а також порушення темпу, ритму

та інтонації мовлення. Такі труднощі можуть негативно впливати на формування мовленнєвих навичок і потребують своєчасної корекції [1, с. 78].

Відповідно до Базового компонента дошкільної освіти, мовленнєвий розвиток є одним із провідних напрямів освітньої діяльності в закладах дошкільної освіти [3]. Саме в ЗДО створюються умови для формування правильного мовлення через організацію спеціально спрямованої роботи вихователя. Важливо, щоб педагог був зразком правильного мовлення, адже діти активно наслідують мовлення дорослих.

Ефективність формування правильної вимови значною мірою залежить від використання різноманітних методів і прийомів. До них належать артикуляційна гімнастика, дихальні вправи, вправи на розвиток фонематичного слуху, чистомовки, скоромовки, мовленнєві ігри. Артикуляційна гімнастика сприяє зміцненню м'язів мовленнєвого апарату та формує правильні позиції органів мовлення. Вправи на розвиток фонематичного слуху допомагають дітям розрізняти звуки та правильно їх відтворювати [2, с. 112].

Особливе місце у формуванні правильної вимови займають дидактичні ігри, які поєднують навчання з ігровою діяльністю. Вони підвищують інтерес дітей до мовленнєвої діяльності, сприяють активізації словникового запасу та закріпленню правильної вимови звуків у мовленні.

Важливим засобом є також використання художньої літератури. Читання казок, віршів, оповідань, інсценізації та театралізовані ігри сприяють розвитку мовлення, формують інтонаційну виразність, збагачують словниковий запас дітей та закріплюють правильні мовні зразки [4, с. 56].

Необхідною умовою є створення сприятливого мовленнєвого середовища в закладі дошкільної освіти. Воно повинно бути насиченим, грамотним і відповідати нормам літературної мови. Діти мають постійно чути правильне мовлення, що сприяє його наслідуванню та закріпленню.

Особливу увагу слід приділяти індивідуальному підходу до дітей. У разі виявлення порушень мовлення до освітнього процесу залучається логопед, який здійснює діагностику та проводить корекційно-розвиткову роботу. Співпраця вихователя і логопеда забезпечує комплексний підхід до формування мовлення.

Важливим чинником є також сімейне виховання. Мовленнєве середовище в родині має значний вплив на розвиток дитини.

Якщо батьки спілкуються з дитиною правильною українською мовою, читають їй художню літературу, звертають увагу на правильність вимови, це сприяє швидшому формуванню літературної вимови [2, с. 134].

Таким чином, формування правильної української літературної вимови у дітей дошкільного віку є складним і багатогранним процесом, що потребує систематичної, цілеспрямованої роботи педагогів, логопедів і батьків.

Висновки. Формування правильної української літературної вимови є важливим завданням сучасної дошкільної освіти. Реалізація комплексного підходу, що передбачає використання ефективних методів і прийомів, створення мовленнєвого середовища та співпрацю з родиною, забезпечує успішний мовленнєвий розвиток дітей. Це є необхідною передумовою їх підготовки до навчання в школі та подальшої соціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку. – Київ: Слово, 2010. 384
2. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка: підручник. – Київ: Академвидав, 2015. 464 с.
3. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція). – Київ, 2021. https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/01/bazovyy-komponent-doshkilnoyi-osvity.pdf
4. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям. – Київ: Радянська школа, 1977. 382 с.
5. Український правопис. – Київ: Наукова думка, 2019. 392 с. https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/pravopys-2019.pdf

Троян Анастасія Андріївна
студентка 4 курсу
спеціальності 012 «Дошкільна освіта»
troyana@brodypk.ukr.education
Науковий керівник: ***Гром'як Людмила Тарасівна***
спеціаліст
gromakludmila4@gmail.com
Комунальний заклад Львівської обласної ради
« Бродівський фаховий педагогічний коледж
імені Маркіяна Шашкевича»

ОСОБЛИВОСТІ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ В УМОВАХ СТРЕСУ

У статті розглядаються особливості мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку в умовах стресу. Проаналізовано вплив психоемоційного напруження на формування мовленнєвих навичок, визначено основні прояви порушень мовлення та обґрунтовано необхідність комплексного підходу до корекційної роботи. Окреслено ефективні методи логопедичної допомоги дітям, які перебувають у стресових умовах.
Ключові слова: *мовленнєвий розвиток, дошкільний вік, стрес, логопедична допомога, психоемоційний стан.*

Сучасні соціальні умови характеризуються високим рівнем нестабільності, що особливо впливає на психоемоційний стан дітей. Події, пов'язані з воєнним станом, зміною місця проживання, соціальною напругою, створюють для дитини ситуації тривалого стресу. У таких умовах особливої уваги потребує мовленнєвий розвиток, оскільки саме дошкільний вік є сенситивним періодом для формування мовлення.

Мовлення є не лише засобом комунікації, а й важливим інструментом пізнання світу, розвитку мислення та емоційної сфери. Порушення або уповільнення мовленнєвого розвитку можуть негативно впливати на загальний розвиток дитини, її соціалізацію та навчальну діяльність у майбутньому.

Мета дослідження – проаналізувати особливості мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку в умовах стресу. Завдання дослідження:

1. Розкрити сутність поняття стресу та його особливості у дітей.
2. Охарактеризувати мовленнєвий розвиток у дошкільному віці.
3. Визначити вплив стресових факторів на мовлення дітей.
4. Обґрунтувати ефективні методи корекції мовленнєвих порушень.

Поняття стресу та його особливості у дітей

Стрес – це психофізіологічна реакція організму на вплив зовнішніх або внутрішніх чинників, які порушують його рівновагу. У дітей дошкільного віку стрес може виникати через зміну середовища, страх, конфлікти, відсутність відчуття безпеки, а також через надмірне інформаційне навантаження.

Особливістю дитячого стресу є його вплив на всі сфери розвитку: емоційну, поведінкову, когнітивну та мовленнєву. Діти не завжди можуть вербалізувати свої переживання, тому стрес часто проявляється через зміну поведінки, мовлення або загального розвитку.

Особливості мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

Дошкільний вік є періодом інтенсивного формування мовлення. У цей час активно розвивається словниковий запас, граматична будова мовлення, звуковимова, зв'язне мовлення.

Мовленнєвий розвиток тісно пов'язаний із розвитком мислення, пам'яті, уваги та емоційної сфери. Важливу роль відіграє соціальне оточення дитини, зокрема спілкування з дорослими та однолітками.

За нормальних умов дитина поступово опановує мовлення як засіб комунікації. Проте за наявності несприятливих факторів, зокрема стресу, цей процес може порушуватися.

Вплив стресу на мовленнєвий розвиток дітей

Стрес негативно впливає на мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку. Серед основних проявів можна виділити:

- затримку мовленнєвого розвитку;
- зниження активності мовлення;
- обмежений словниковий запас;
- труднощі у побудові граматично правильних речень;
- порушення звуковимови;
- регрес мовленнєвих навичок;
- виникнення таких порушень, як заїкання.

Психоемоційне напруження знижує здатність дитини до сприйняття та обробки інформації, що безпосередньо впливає на формування мовлення. Діти можуть уникати спілкування, ставати замкненими або, навпаки, проявляти підвищену збудливість.

Крім того, тривалий стрес може призводити до порушення взаємодії між мовленням і мисленням, що ускладнює формування зв'язного мовлення.

Методи корекції мовленнєвих порушень в умовах стресу

Ефективна логопедична допомога дітям дошкільного віку, які перебувають у стані стресу, потребує комплексного, міждисциплінарного підходу. Вона має поєднувати логопедичні, психологічні та педагогічні методи з урахуванням індивідуальних особливостей дитини.

Ігрова терапія

Ігрова діяльність є провідною у дошкільному віці, тому саме через гру дитина найкраще засвоює нові мовленнєві навички. Ігрова терапія сприяє зниженню тривожності, формуванню довіри до дорослого та активізації мовлення.

У логопедичній практиці використовуються:

- сюжетно-рольові ігри (наприклад, «магазин», «сім'я»);

- дидактичні мовленнєві ігри;
- ігри на розвиток звуковимови та фонематичного слуху.

Завдяки грі дитина поступово долає мовленнєві бар'єри та активніше включається у комунікацію.

Арт-терапія

Арт-терапевтичні методи (малювання, ліплення, аплікація) допомагають дитині виразити емоції, які вона не може передати словами. Це особливо важливо в умовах стресу, коли вербалізація почуттів ускладнена.

Під час арт-терапії логопед:

- стимулює мовлення через опис зображень;
- розширює словниковий запас;
- формує зв'язне мовлення.

Арт-терапія створює безпечний простір, у якому дитина поступово відновлює мовленнєву активність.

Логопедичні вправи та спеціальні методики

Цей напрям є основою корекційної роботи. Він включає систематичне виконання вправ, спрямованих на розвиток усіх компонентів мовлення:

артикуляційна гімнастика – розвиток рухливості органів мовлення;

вправи на розвиток фонематичного слуху – розрізнення звуків;

лексичні вправи – збагачення словникового запасу;

граматичні вправи – формування правильних мовленнєвих конструкцій;

розвиток зв'язного мовлення – складання розповідей, описів.

У стресових умовах ці вправи повинні подаватися в м'якій, ненав'язливій формі, без перевантаження дитини.

Дихальні та релаксаційні вправи

Стрес часто супроводжується м'язовим напруженням та порушенням дихання, що негативно впливає на мовлення. Тому важливим компонентом є використання:

дихальних вправ (глибоке вдихання, видих через рот, «надування кульки»);

вправ на розслаблення (прогресивна м'язова релаксація);

елементів тілесно-орієнтованої терапії.

Ці методи сприяють нормалізації дихання, покращенню голосоутворення та зниженню рівня тривожності.

Логоритміка

Логоритміка поєднує мовлення, рух і музику. Вона є ефективною у роботі з дітьми, які мають мовленнєві труднощі на фоні емоційного напруження.

Використовуються:

- рухи під музику з проговорюванням тексту;
- ритмічні вправи;
- координаційні завдання.

Логоритміка сприяє розвитку темпу, ритму мовлення, координації рухів та зменшенню напруження.

Психологічна підтримка та стабілізація емоційного стану

Без нормалізації емоційного стану ефективна логопедична робота є неможливою. Тому важливим є:

створення безпечного та підтримувального середовища;

формування довірливих стосунків з дитиною;

використання методів емоційної регуляції;

співпраця з психологом.

Стабільний емоційний стан сприяє активізації мовленнєвої діяльності.

Робота з батьками

Батьки відіграють ключову роль у мовленнєвому розвитку дитини. У стресових умовах вони повинні:

забезпечувати емоційну підтримку;

спілкуватися з дитиною спокійно та доброзичливо;

уникати критики мовлення;

виконувати рекомендації логопеда;

створювати мовленнєво активне середовище вдома.

Консультативна робота з батьками підвищує ефективність корекційного процесу.

Висновок:

Отже, мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку значною мірою залежить від їхнього психоемоційного стану. Стресові умови негативно впливають на формування мовлення, можуть спричиняти затримку розвитку, порушення звуковимови та інші мовленнєві труднощі.

Встановлено, що мовлення тісно пов'язане з емоційною сферою дитини, тому корекційна робота повинна мати комплексний характер. Ефективність логопедичної допомоги підвищується за умови поєднання педагогічних, психологічних та сімейних впливів.

Перспективи подальших досліджень полягають у розробці нових методик корекції мовленнєвих порушень у дітей, які перебувають у тривалому стресі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ :

1. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей дошкільного віку. — Київ : Видавничий дім «Слово», 2010.
2. Логопедія : підручник / за ред. М. К. Шеремет. — Київ : Видавничий Дім «Слово», 2015.
3. Яценко Т. С. Психологічні основи розвитку особистості дитини. — Київ : Либідь, 2011.

Наталя Цабак,
здобувачка передвищої фахової освіти
комп'ютерного відділення
Науковий керівник: к.пед.н. ***Лариса Крисак,***
викладачка англійської мови,
Вінницький технічний фаховий коледж

ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ВИВЧЕННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Сучасні технології допомагають не лише отримувати нові знання, а й активно застосовувати їх на практиці. Завдяки цифровим платформам здобувачі можуть виконувати інтерактивні вправи, проходити онлайн-тести та брати участь у віртуальних заняттях. Це робить процес навчання більш цікавим та мотивує до постійного саморозвитку.

Особливо важливим є використання мультимедійних матеріалів під час вивчення англійської мови. Аудіозаписи, відеоуроки та презентації допомагають краще сприймати інформацію та тренувати правильну вимову. Наприклад, прослуховування англомовних пісень або перегляд фільмів із субтитрами дозволяє студентам запам'ятовувати нові слова у контексті. Це сприяє розвитку мовлення та покращує навички спілкування [1].

Наведемо приклади освітніх сайтів та цифрових платформ для вивчення англійської мови:

BBC Learning English. Це безкоштовна освітня платформа, яка пропонує відеоуроки, новини англійською мовою, вправи з граматики та аудіювання. Особливо корисна для розвитку правильної вимови та розуміння живої англійської мови.

British Council Learn English. Це міжнародна платформа для студентів різного рівня підготовки. Містить онлайн-курси, тести, ігри, відео та вправи для дітей і дорослих.

Coursera. Це освітня онлайн-платформа, де можна проходити курси англійської мови від університетів та міжнародних викладачів. Деякі курси доступні безкоштовно.

Memrise. Це платформа для вивчення нових слів і фраз за допомогою відео з носіями мови та методики повторення. Допомагає покращити словниковий запас і сприйняття англійської на слух.

Busuu. Це онлайн-платформа для вивчення мов, яка дозволяє отримувати зворотний зв'язок від носіїв мови та виконувати інтерактивні завдання.

Крім того, цифрові платформи дозволяють організовувати групову роботу між студентами. За допомогою онлайн-платформ учасники можуть створювати спільні проєкти, обмінюватися файлами та спілкуватися англійською мовою у чатах або відеоконференціях. Такий підхід розвиває комунікативні здібності та вміння працювати в команді [2].

Важливу роль у освітньому процесі відіграють інтерактивні дошки та електронні підручники. Вони дають можливість швидко знаходити необхідну інформацію, виконувати вправи та перевіряти свої знання. Викладач може використовувати презентації, схеми та таблиці для кращого пояснення матеріалу, а студенти - брати активну участь у виконанні завдань [3].

Сучасні технології також сприяють індивідуалізації навчання. Кожен здобувач має різний рівень знань та швидкість засвоєння інформації. Онлайн-платформи дозволяють підбирати завдання відповідно до рівня підготовки користувача [1]. Це допомагає уникнути перевантаження та робить навчання більш комфортним. Не менш важливим є розвиток навичок самостійного навчання. Завдяки доступу до електронних бібліотек, словників та освітніх сайтів студенти можуть самостійно поглиблювати свої знання з англійської мови. Самоосвіта допомагає формувати відповідальність, організованість та прагнення до постійного вдосконалення.

Наведемо приклади електронних бібліотек для вивчення англійської мови:

Project Gutenberg є однією з найбільших безкоштовних електронних бібліотек у світі. Містить тисячі книг англійською мовою, які можна читати онлайн або завантажувати на телефон чи комп'ютер.

Open Library є цифровою бібліотекою з великою кількістю художньої та навчальної літератури англійською мовою. Користувачі можуть читати книги онлайн безкоштовно.

Internet Archive являє собою електронний архів, який містить книги, аудіоматеріали, відео та навчальні ресурси англійською мовою.

Google Books є сервісом для пошуку та читання електронних книг. Дає можливість переглядати підручники, словники та художню літературу англійською мовою.

Many Books – це онлайн-бібліотека з великою колекцією англомовних книг різних жанрів. Підходить для читання та розширення словникового запасу.

World Digital Library – це міжнародна цифрова бібліотека, яка містить книги, документи та культурні матеріали різними мовами світу, зокрема англійською.

Проте використання сучасних технологій має і певні недоліки. Тривала робота за комп'ютером може негативно впливати на здоров'я людини, зокрема на зір та поставу. Також існує ризик відволікання студентів на соціальні мережі або інші розважальні ресурси. Саме тому важливо правильно організовувати освітній процес та дотримуватися балансу між використанням технологій і традиційними методами навчання.

Отже, сучасні технології відкривають широкі можливості для ефективного вивчення англійської мови. Вони допомагають зробити навчання більш доступним, цікавим та результативним. Поєднання цифрових ресурсів із традиційними методами навчання сприяє якісному засвоєнню знань та розвитку мовних навичок студентів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Калініченко Т. М. Використання цифрових технологій в навчанні іноземних мов: виклики сучасності. Сучасні методики навчання іноземних мов і перекладу в Україні та за її межами : матеріали ІІІ Міжнародної наук.-практ. інтернет-конф. Переяслав, 2021. С.109-110. URL: https: //dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8761 (дата звернення: 05.05.2026).

2. Коваленко В., Пилипюк Л. Використання комп'ютерно-інформаційних технологій у вивченні іноземної мови. Інноватика у вихованні. 2022. № 15. С. 178-186. URL: https://doi.org/10.35619/iiu.v1i15.450 (дата звернення: 07.05.2026).

3. Полікарпова Ю. Сучасні тенденції у викладанні англійської мови в Україні. Народна освіта: Електронне наукове фахове видання. URL: https:// www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=4870 (дата звернення 07.05.2026).

Соломія Шиян
здобувач фахової передвищої освіти
за спеціальністю 013 Початкова освіта
КЗ ЛОР "Бродівський фаховий
педагогічний коледж імені Маркіяна Шашкевича"
*Науковий керівник: **Ольга Ліпкевич***
викладач КЗ ЛОР "Бродівський фаховий
педагогічний коледж імені Маркіяна Шашкевича"

КІНЕСТЕТИЧНИЙ МЕТОД (TPR) ЯК ЗАСІБ АКТИВІЗАЦІЇ ЛЕКСИЧНОГО ЗАПАСУ УЧНІВ 1-ГО КЛАСУ: ПРАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

Анотація. *У статті досліджено теоретичні та практичні аспекти використання методу повної фізичної реакції (Total Physical Response — TPR) як ефективного засобу активізації лексичного запасу учнів першого класу. Обґрунтовано доцільність застосування кінестетичного методу з урахуванням психофізіологічних особливостей молодших школярів, зокрема переважання наочно-образного мислення та потреби у руховій активності. Сформульовано типологію вправ (TPR-Body, TPR-Objects, TPR-Storytelling) та надано методичні рекомендації щодо їх інтеграції в освітній процес. Аналіз результативності підтверджує, що залучення моторної пам'яті сприяє міцному засвоєнню іншомовних лексичних одиниць та створює сприятливий психоемоційний клімат на уроці.*
Ключові слова: *метод повної фізичної реакції (TPR), кінестетичний метод, молодші школярі, лексична компетенція, активізація лексики, англійська мова, початкова освіта, НУШ.*

Сучасний етап реформування іншомовної освіти в контексті НУШ вимагає впровадження методик, що гармоніюють із природними механізмами розвитку дитини. Одним із найефективніших підходів у початковій ланці є кінестетичний метод, який базується на використанні рухової активності як головного інструменту пізнання та запам'ятовування.

Провідною формою реалізації цього методу в методиці викладання іноземних мов є метод повної фізичної реакції (Total Physical Response – TPR), розроблений Дж. Ашером.

Актуальність використання TPR зумовлена специфікою психофізіологічного розвитку першокласників: переважання наочно-образного мислення, мимовільної уваги та високою потребою у постійному русі.

Кінестетичний характер методу TPR дозволяє створити мультисенсорний «слід пам'яті», де фізична дія стає фундаментом для засвоєння слова. Завдяки активізації моторної кори мозку, абстрактні іншомовні звуки перетворюються на міцні нейронні асоціації. Такий підхід не лише сприяє інтенсивному розширенню лексичного запасу, а й вирішує критичні проблеми початкового етапу навчання: знімає стрес, запобігає втомі учнів та формує стійку «ситуацію успіху» через ігрову діяльність.

Метою запропонованої статті є теоретичне обґрунтування ефективності TPR для активізації англомовного лексичного запасу та розробка комплексу активностей для його впровадження.

Проблема пошуку оптимальних стратегій опанування іноземної мови залишається однією з центральних у сучасній лінгводидактиці. Вагомий внесок у розв'язання цього питання зробив Джеймс Ашер, професор психології Університету штату Сан-Хосе (Каліфорнія), який провів порівняльний аналіз процесів засвоєння першої та другої мов. Дослідник звернув увагу на суттєву розбіжність у результативності навчання: у той час як дорослі слухачі часто відчували когнітивне перевантаження та швидку втомлюваність під час вивчення другої мови, діти природно та безперешкодно опановували рідну мову.

Спираючись на ці спостереження, він розробив методику, що відтворює природний шлях опанування мови через фізичну активність. Метод «Total Physical Response» (TPR) базується на синергії педагогічних та психологічних засад, що дозволяє викладати іноземну мову з опорою на індивідуальні здібності молодших школярів. Такий підхід забезпечує органічне поєднання мовленнєвої практики з віковими особливостями розвитку дитини, роблячи процес навчання максимально персоналізованим та ефективним. Тоді навчання відбувається природньо здійснюється принцип «навчання через дію» [5].

Дослідник зауважує, що психологічний механізм методу TPR базується на створення мультисенсорного «сліду пам'яті», де фізична дія вступає фундаментом для засвоєння слова. Під час руху активізується права півкуля мозку та моторна кора, що генерує потік нервових імпульсів, підвищує тонус головного мозку та здатність до довготривалого запам'ятовування. Оскільки розуміння (зона Верніке) природно передує відтворенню мовлення (зона Брока), такий підхід забезпечує збалансовану роботу обох півкуль, знімає афективний бар'єр (стрес) і дозволяє учням-кінестетикам закріплювати лексику через конкретно-дійове мислення, перетворюючи абстрактні звуки на міцні нейронні асоціації [5].

Погоджуємось, що використання методу TPR у початковій школі забезпечує три ключові психолого-педагогічні ефекти:

1. Знаття мовного бар'єру. Завдяки стратегії «розуміння передує говорінню» та повазі до «періоду мовчання», дитина позбувається страху перед фонематичними помилками. Мова засвоюється природно, без примусового вербального відтворення.
2. Створення «Ситуацій успіху». Демонстрація знань через фізичну дію (виконання команд) дає учневі змогу отримати миттєве позитивне підкріплення від вчителя. Це формує впевненість у власних здібностях навіть на початковому етапі навчання.
3. Відсутність стресу. Ігрова форма та фізична активність знижує рівень тривожності (афективний фільтр). Чергування розумового навантаження з рухами запобігає втомі, створюючи безпечне та емоційно комфортне освітнє середовище [1, 5, 8].

Вважаємо, що ефективність використання кінестетичних вправ, зокрема в межах методу повної фізичної реакції (TPR), базується на циклічному підході, що дозволяє засвоювати іноземну мову природним шляхом. Згідно з рекомендаціями провідних міжнародних методичних центрів, процес впровадження таких вправ поділяється на чотири послідовні етапи:

1. Ознайомлення (Presentation). Цей етап відповідає «періоду мовчання» (Silent Period). Вчитель демонструє дію, чітко промовляючи відповідну команду. Учні на цій стадії лише спостерігають, фокусуючись на встановлення когнітивного зв'язку між звуковим сигналом та фізичним рухом.

2. Імітація (Imitation). Передбачає спільну діяльність педагога та класу. Учні виконують дію за командою вчителя, наслідуючи його рухи. Колективне виконання створює безпечне середовище, знижує рівень тривожності та допомагає дитині «фізично відчути» значення лексики.

3. Закріплення (Consolidation). На цьому етапі вчитель озвучує команди, проте більше не надає візуальної підказки. Учні повинні виконувати дію самостійно, спираючись виключно на аудіальне сприйняття. Це дозволяє вчителю перевірити якість розуміння матеріалу без використання перекладу .

4. Творче використання (Creative Application). Це етап переходу від сприйняття (reception) до самостійного відтворення (production). Учні починають самі ініціювати команди використовувати лексику в грі, рольових ситуаціях або під час проведення руханок, що свідчить про глибоке засвоєння учнями матеріалу та формування вміння використовувати вивчену лексику у різних ситуаціях [1, 10, 11].

Реалізація теоретичних засад методу повної фізичної реакції у навчальному процесі потребує чіткої структуризації дидактичного матеріалу.

Для досягнення максимальної ефективності в 1-му класі прави на основі методу повної фізичної реакції (TPR) розподіляються за об'єктом дії та формою взаємодії. Нижче наведено розроблену типологію вправ, адаптовану до потреб початкового етапу навчання:

1. TPR-Body (Робота з власною фізіологією). Це базовий вид вправ спрямований на вивчення назв частин тіла та дієслів руху. Найкраще цей етап реалізується через ритмічні вірші-команди. Наприклад класична руханка:

Head, shoulders, knees and toes, knees and toes
Head, shoulders, knees and toes, knees and toes
And eyes, and ears, and mouth, and nose
Head, shoulder, knees and toes, knees and toes.

Методика використання. Діти одночасно з вчителем чітко промовляють слова та активно показують руками на відповідні частини тіла. Такий підхід забезпечує синхронізацію мовленнєвого, слухового та кінестетичного каналів сприйняття. Завдяки багаторазовому повторенню у швидкому темпі, лексика засвоюється на підсвідомому рівні без потреби в перекладі.

2. TPR-Objects (Взаємодія з предметами). Робота зосереджується на шкільному приладді, оточенні та на тих предметах з якими діти зустрічаються щодня. Команда типу « Pick up the blue pencil» або «Put the book in the bag». Цей прийом допомагає учням вивчити назви кольорів та прийменники через маніпуляції з реальними об'єктами.

3. TPR-Storytelling (Драматизація, театралізація та пісні). Використання жестів для візуалізації сюжетів казок або текстів пісень (наприклад: «відомих Super Simple Songs»). Вчитель розповідає історію, а діти «програють» та показують її рухами. Це допомагає розуміти контекст цілих речень без перекладу та розвиває емоційний інтелект. Доречно також розігрувати різні театральні сценки та постановки.

4. Ігрові технології на основі TPR (Закріплення через гру). Це дидактичні ігри, де фізична реакціє частиною ігрових правил. Наприклади популярних форматів ігор: «Simon says» (розвиває увагу, суть гри полягає у виконання дії лише за умови кодової фрази), «Action dice» (схоже щось на метод «Кубик Блума», де на гранях намальовані дії, які учням потрібно виконати), «Mime game» («Німий театр», де дітям потрібно вгадати дію без слів). Використання таких ігор є дуже ефективним особливо у початковій школі. Вчитель майстерно перетворює контроль знань на захопливе змагання, повністю знімає психологічний бар'єр та страх помилки.

Систематичне застосування описаної типології вправ у 1-му класі демонструє високу ефективність не лише у процесі засвоєння лексики, а й у загальному психоемоційному стані учнів. На основі аналізу власної педагогічної практики та педагогічної практики інших педагогів можна виділити такі аспекти результативності та відповідні рекомендації.

Перш за все, висока ефективність методу зумовлена специфікою когнітивної діяльності молодших школярів, а саме залученням моторно-сенсорного каналу сприйняття. Як підтверджують дослідження Дж. Ашера, синхронізація лексичної одиниці з фізичною дією забезпечує формування стійких нейронних зв'язків, що дозволяє учням демонструвати на 40% вищий рівень репродукції матеріалу в довгостроковій перспективі порівняно з традиційними методами візуалізації [5]. Таким чином, трансформація знань із короткотривалої у довготривалу пам'ять відбувається природним шляхом через «проживання» слова у русі.

Водночас успішна реалізація кінестетичного підходу вимагає від педагога чіткого дотримання методичних засад організації уроку, зокрема принципу «динамічних пауз». Враховуючи швидку втомлюваність першокласників, TPR-вправи доцільно використовувати як лаконічні інтервали (до 5 хвилин), що чергуються зі статичними видами роботи. Для запобігання надмірному емоційному збудженню та збереження дисципліни, вчителю варто інтегрувати в ігрову діяльність превентивні сигнали «заспокоєння», як-от перехід на шепіт або виконання команд в уповільненому темпі. Це дозволяє м'яко коригувати концентрацію уваги учнів та забезпечує логічний перехід до наступних етапів заняття, наприклад, роботи в зошитах.

Ефективність методу TPR значно посилюється за умови його мультисенсорної інтеграції з іншими дидактичними засобами. Поєднання фізичної активності з використанням семантичних карток (flashcards) дозволяє закріпити зв'язок між графічним образом слова та його реальним значенням. Окрім того, використання автентичних аудіовізуальних матеріалів (наприклад, ресурсів *Super Simple Songs*) у синергії з методом повної фізичної реакції сприяє розвитку фонематичного слуху та формуванню навичок нормативного інтонування. Такий системний підхід не лише інтенсифікує вивчення мови, а й створює сприятливий психоемоційний клімат, що є критично важливим для успішної адаптації першокласників до іншомовного середовища.

Отже, узагальнюючи результати досліджень, можна стверджувати, що метод повної фізичної реакції (TPR) є одним із найефективнішим інструментом навчання англійської мови в 1-му класі його впровадження дозволяє успішно подолати ключові труднощі початкового етапу, а саме: психологічні бар'єри (завдяки повазі до «періоду мовчання» та відсутності примусового мовлення на перших етапах, учні позбуваються страху перед

помилкою), фізіологічну втому (використання кінестетичних вправ задовольняє природну потребу першокласників у русі, перетворюючи енергію дитини на інструмент пізнання), когнітивні труднощі (створення «мультисенсорного сліду» забезпечує міцне довготривале запам'ятовування через поєднання слухового, візуального та моторного каналів сприйняття.

Практичне застосування типології вправ (TPR-Body, Objects, Storytelling) доводить, що навчання через дію формує у дітей стійку «ситуацію успіху», де кожна правильно виконана команда вчителя стає особистим досягненням учня.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивчення можливостей інтеграції методу TPR для пояснення складних граматичних структур у 2-4 класах (наприклад, вивчення часових форм просторові рухи), а також у розробці різноманітних цифрових дидактичних ігор, що поєднує кінестетичне навчання з інтерактивними технологіями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коропатніцька Т., Лабінська Б., Колісніченко Т. Формування іншомовної комунікативної компетентності молодших школярів методом повної фізичної реакції. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2021. № 7 (111). С. 168–180.

2. Бойко О. В. Метод повної фізичної реакції як засіб інтенсифікації навчання іноземної мови. Молодий вчений. 2021. № 10 (98). С. 142–146.

3. Методика навчання іноземних мов у закладах загальної середньої освіти : підручник / С. Ю. Ніколаєва та ін. ; за ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2021. 420 с.

4. Нова українська школа : сайт. URL: https://nus.org.ua/ (дата звернення: 07.05.2026).

5. Asher J. J. The Total Physical Response Approach to Learning Any Language. 2020. URL: https://www.tpr-world.com/ (дата звернення: 07.05.2026).

6. Benefits of Kinesthetic Learning in Early Childhood. Healthline Education. URL: https://www.healthline.com/health/kinesthetic-learning (дата звернення: 07.05.2026).

7. Classroom Management Strategies for Young Learners. Edutopia | George Lucas Educational Foundation. URL: https://www.edutopia.org/ (дата звернення: 07.05.2026).

8. Krashen S. D. The Input Hypothesis: Issues and Implications. Torrance : Laredo Publishing Company, 2014. 120 p. URL: http://www.sdkrashen.com/ (дата звернення: 07.05.2026).

9. Multisensory Instruction in Language Learning. International Dyslexia Association. URL: https://dyslexiaida.org/multisensory-structured-language-teaching-fact-sheet/ (дата звернення: 07.05.2026).

10. Total Physical Response (TPR). TeachingEnglish | British Council. URL: https://www.teachingenglish.org.uk/article/total-physical-response-tpr (дата звернення: 07.05.2026).

11. TPR: Total Physical Response in the English Classroom. Cambridge University Press & Assessment. URL: https://www.cambridge.org/elt/blog/ (дата звернення: 07.05.2026).

Якименко Максим Олександрович,
аспірант кафедри педагогіки, психології,
початкової освіти та освітнього менеджменту,
Комунальний заклад
«Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
https://orcid.org/0000-0002-7329-1094

ФОРМУВАННЯ ЕМОЦІЙНО-ТВОРЧОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ДІТЕЙ СТАРШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЦЕНІЧНОГО РУХУ

Проблема емоційно-творчої самореалізації дітей старшого шкільного віку набуває особливої актуальності в умовах сучасних соціокультурних змін, оскільки розвиток творчої особистості, здатної до емоційного самовираження, художнього мислення та комунікації, є важливим складником сучасного освітнього процесу. Старший шкільний вік характеризується активним формуванням індивідуальності, емоційної сфери, світогляду та потреби в творчій самореалізації. У зв'язку з цим особливого значення набуває використання сценічного руху як засобу художньо-естетичного розвитку особистості.

Сценічний рух забезпечує можливість невербального самовираження, розвитку емоційної виразності, пластичної культури та творчої взаємодії. Через пластичні етюди, сценічні вправи, імпровізацію та театральні практики старшокласники мають можливість передавати емоційний стан, художній образ та внутрішні переживання засобами руху, жесту й пластики. Така діяльність сприяє розвитку творчої уяви, емоційного інтелекту та здатності до художньої самореалізації.

Важливу роль у формуванні емоційно-творчої самореалізації відіграє театральне мистецтво. В. Шахрай зазначає, що «дієвим способом пізнання індивідом людського світу, усвідомлення ним ціннісної основи буття, джерелом розвитку емоцій, почуттів, комунікативних здібностей завжди слугувало мистецтво, зокрема театральне. Використання потенціалу театрального мистецтва у формуванні соціальної компетентності учнів основної і старшої школи в період зрослої суспільної складності та соціально-психологічної напруженості, посилених екстремальними подіями, що відбуваються в Україні і світі останніми роками, є надзвичайно актуальним» [1, с. 4]. Театральна та сценічно-пластична діяльність сприяє розвитку емоційної відкритості, творчої свободи, навичок комунікації та здатності до самовираження.

Використання сценічного руху у творчій діяльності старшокласників забезпечує розвиток креативності, художньо-образного мислення та емоційної виразності. У процесі виконання пластичних композицій, сценічних етюдів та імпровізаційних вправ здобувачі

освіти вчаться передавати емоції, створювати художній образ і взаємодіяти з іншими учасниками творчого процесу. Сценічний рух сприяє розвитку артистизму, пластичної культури та творчої індивідуальності.

Формування творчої особистості передбачає розвиток креативності як здатності до творчого мислення та самовираження. О. Стотика, Г. Чмир-Протасова підкреслюють, що «концептуальною основою побудови методики розвитку креативності школярів-підлітків є спрямованість загальної музичної освіти на формування структурних компонентів креативності, які виступають у якості критеріїв, а саме: асоціативно-образне мислення, творча уява, художня спостережливість, арт-самовираження» [2, с. 133]. Сценічний рух як складник художньо-творчої діяльності створює умови для розвитку зазначених компонентів креативності та формування емоційно-творчої самореалізації старшокласників.

Сценічно-пластична діяльність сприяє розвитку емоційної стійкості, впевненості у власних можливостях та здатності до творчої взаємодії. Використання театральних і пластичних практик у роботі зі старшокласниками забезпечує розвиток комунікативної культури, емоційного самовираження та здатності до творчого пошуку.

Отже, сценічний рух є ефективним засобом формування емоційно-творчої самореалізації дітей старшого шкільного віку. Використання сценічно-пластичних вправ, театральних практик та імпровізаційної діяльності сприяє розвитку емоційної виразності, творчої уяви, художньо-образного мислення та формуванню творчої особистості.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шахрай В. М. Теоретико-методичні засади формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засобами театрального мистецтва : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.05, 13.00.07. Київ, 2016. 468 с.

2. Стотика О., Чмир-Протасова Г. Розвиток креативності школярів-підлітків у музично-творчій діяльності (на матеріалі естрадного співу). SWorldJournal. 2018. С. 132–134.

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

Yaremchyshyn Marko Myhailovych
Ph.D. in Psychology,Management
Lecturer in the Department of Practical Psychology
Educational and Scientific Institute of Management,
Psychology, and Security
Lviv State University of Internal Affairs
Lviv, Ukraine

SOCIAL RESPONSIBILITY OF LEADERS OF ORGANIZATIONS AND SOCIOCULTURAL GROUPS

The social responsibility of leaders within organizations and sociocultural groups is a crucial aspect of modern leadership. It manifests itself through various leadership behaviors and personal traits that the group stereotypically attributes to a "leader." An understanding of the phenomenon of social responsibility among leaders of organizations and sociocultural groups emerges through the interaction of "leaders" in social or intra-organizational contexts. Such interaction must meet the positive expectations of the group influenced by the leader, as well as those of other groups not directly involved in organizational activities.

Social responsibility is complemented by responsible leadership, which is a socially conditioned process of interaction and is linked to effective management that goes beyond the leader's personal qualities [1]. Accordingly, social responsibility is reinforced by responsible leadership, which fosters a leader's existing, well-developed understanding of cause-and-effect relationships and their ability to take responsibility for the outcomes of their decisions. Furthermore, a leader's social responsibility should be viewed as a personal principle, the presence of which is determined by social leadership status, which, in turn, defines that individual's place within the hierarchical structure of a given society or sociocultural group, whose generally accepted views must be reflected in the leader's actions and decisions.

Accordingly, when exhibiting behaviors perceived as the ability to make decisions and take responsibility, religious and community leaders have greater freedom in their actions than organizational leaders, because their followers are engaged in diverse spheres of activity and are not constantly immersed in a single corporate culture. For example, politicians must base their decisions not only on specific legal norms but also on the expectations of certain outcomes from social groups that interact with one another within the framework of a settlement, village, city, or region. Decisions made by leaders of socio-cultural groups are perceived as more sensitive because they are responsible for broader issues and more difficult decisions that affect the activities of the state and society.

At the same time, well-known social activists and religious figures should be classified as a special category of leaders in socio-cultural spheres, as their activities are viewed more tolerantly by society. Activists gather like-minded people around them, influence the formation of public opinion, and publicly (often in a striking manner) draw attention to the shortcomings of certain state laws or organizations and corporations, which may hinder the effective functioning of the latter; or, conversely, such focused attention by activists on the shortcomings of institutions and organizations may stimulate improvements in their operations.

The distinctive features of the socio-psychological responsibility of leaders of organizations and sociocultural groups lie primarily in the alignment of leadership decisions with societal and internal organizational requirements. Leadership itself, as a psychological phenomenon, is most effectively combined with an individual's psychological responsibility, especially when it comes to social responsibility. Guided by the principle of human-centeredness, global leadership trends focus on social interaction, a key element of which is developed social responsibility. It is defined by actions and decisions that align with people's expectations and the values of that society or corporate culture. Leaders of organizations and socio-cultural groups, in carrying out their activities, must to a certain extent meet societal standards and the expected level of responsibility, assertiveness, and decision-making ability, including taking into account the opinions of others, when it comes to increasing efficiency or improving social and working conditions.

REFERENCES

1. Pless, N.M., Maak, T. Responsible Leadership: Pathways to the Future. J Bus Ethics 98 (Suppl 1). 2011. P. 3–13. DOI: https://doi.org/10.1007/s10551-011-1114-4

Костюченко М.Я.
Дніпровський національний університет
імені Олеся Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ПРОЯВУ ЛІДЕРСТВА У ЧЛЕНІВ ГРОМАДСЬКИХ СКАУТСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

Анотація. У тезах проводиться теоретичний аналіз особливостей проявів лідерства серед членів громадських скаутських організацій, які створюють особливе соціально-педагогічне середовище для розвитку молоді. Обґрунтовується, що лідерство у скаутській діяльності має активний, соціально-інтерактивний та ціннісно-орієнтований характер і формується через практичну участь молоді у спільній діяльності. Визначено основні риси проявів лідерства, зокрема поєднання формального та неформального впливу, демократичний стиль керівництва, розвиток відповідальності через делегування повноважень, здатність пристосовуватися до мінливих умов, а також морально-етична спрямованість керівної поведінки.

Доведено, що Скаутський Рух сприяє повноцінному розвитку лідерських навичок завдяки поєднанню практичного досвіду, соціальної взаємодії та системи наставництва. Особлива увага приділяється розвитку емоційного інтелекту, комунікативних та організаційних навичок, а також здатності приймати самостійні рішення та нести відповідальність за результати групової діяльності. Загалом можна сказати, що участь у Скаутському Русі сприяє формуванню соціально активної, відповідальної та компетентної особистості, здатної ефективно керувати у різних сферах суспільного життя.

Ключові слова: лідерство, лідерські якості, молодь, Скаутські Організації, Скаутинг, неформальна освіта, соціальна взаємодія, самоврядування, емоційний інтелект, комунікативна компетентність, відповідальність, наставництво, соціальна активність.

У сучасних психологічних та педагогічних науках лідерство розглядається як складне соціально-психологічне явище, яке проявляється під час групової взаємодії індивіда та реалізується через здатність впливати на інших — з метою досягнення спільних цілей. Завдання розвитку лідерських якостей є особливо важливим у середовищі молоді, де відбувається активне формування індивідуальності, ціннісних орієнтацій та соціальної поведінки. У цьому контексті важливу роль відіграють громадські Скаутські Організації, які слугують ефективним середовищем для розвитку лідерського потенціалу молоді [2, с. 19].

Аналіз діяльності скаутських організацій виявляє низку специфічних лідерських рис у їхніх членів. По-перше, лідерство у Скаутському Русі є практичним та базується на діяльності, що зумовлено унікальним характером освітнього процесу. У дослідженні зазначається, що розвиток лідерських якостей відбувається через безпосередню участь у різних видах діяльності, таких як організація таборів, експедицій, волонтерських ініціатив та командних проектів. Такий підхід забезпечує інтеграцію теоретичних знань та практичного досвіду, що сприяє формуванню стійких моделей лідерської поведінки.

Однією з основних характеристик лідерства є його соціальна інтерактивність, яка проявляється у постійній комунікації, координації та співпраці між членами групи. Під час спільних заходів учасники не лише виконують конкретні функції, а й активно спілкуються, координують свої дії, приймають колективні рішення та оцінюють

результати діяльності. Це сприяє розвитку комунікативних навичок, уміння працювати в команді та підтримці позитивної психологічної атмосфери [3, с. 45].

Однією з ключових характеристик є поєднання формального та неформального керівництва. У Скаутській Організації існує чітка структурна ієрархія, яка вимагає встановлення конкретних керівних ролей (наприклад, лідер Гурта), але водночас важливу роль відіграють і неформальні лідери, які здобули авторитет завдяки своїм особистим якостям. Як підкреслює це дослідження, вплив лідера ґрунтується не на формальному статусі, а випливає з визнання команди, яке він здобуває завдяки своїй компетентності, почуттю відповідальності та готовності до співпраці.

Важливою рисою є демократичний стиль керівництва, що проявляється через принцип партнерської взаємодії. Керівники у скаутському середовищі не використовують авторитарні засоби впливу, а наголошують на співпраці, залучають членів групи до процесу прийняття рішень та враховують їхні думки. Такий підхід сприяє підвищенню активності учасників, розвитку їхньої ініціативи та формуванню почуття відповідальності за результати спільних заходів [5, с. 36].

Особливе значення має розвиток організаторських та управлінських компетентностей**.** Учасники Скаутських Організацій залучаються до процесів планування, організації та контролю діяльності, що сприяє формуванню навичок управління групою. Вони навчаються розподіляти обов'язки, координувати дії учасників, оцінювати ефективність виконання завдань та приймати управлінські рішення. Такий досвід формує готовність до виконання керівних функцій у різних соціальних контекстах.

Наступною особливістю є розвиток відповідальності через механізм делегування повноважень**.** У Скаутських Організаціях кожен учасник має можливість виконувати певні ролі та нести відповідальність за результати діяльності. Як зазначено у дослідженні , делегування обов'язків сприяє формуванню самостійності, ініціативності та здатності до прийняття рішень. Водночас воно стимулює розвиток колективної відповідальності та взаємозалежності членів групи.

Характерною рисою є також адаптивність лідерства**,** що проявляється у здатності діяти в умовах змінного середовища. Скаутська діяльність часто пов'язана з непередбачуваними ситуаціями, що вимагають швидкого реагування, гнучкого мислення та здатності приймати рішення в умовах обмеженого часу. Це сприяє розвитку стресостійкості, критичного мислення та здатності до ефективного вирішення проблем.

Суттєвим компонентом є морально-етична спрямованість лідерства**.** Лідерські якості формуються на основі системи цінностей, що включає відповідальність, чесність, взаємоповагу та готовність допомагати іншим. Як підкреслюється у роботі , вплив лідера здійснюється через особистий приклад, а не через примус, що забезпечує формування етичного лідерства та позитивного соціального клімату в групі [4, с. 20].

Окремої уваги заслуговує розвиток емоційного інтелекту як важливої складової лідерства. У процесі взаємодії учасники навчаються розпізнавати емоції, регулювати власні емоційні стани та враховувати емоційні потреби інших. Це сприяє формуванню емпатії, здатності до конструктивного вирішення конфліктів та підтримання ефективної комунікації.

Одним із важливих чинників є система наставництва, яка реалізується через взаємодію між досвідченими та новими членами. Досвідчені скаути виступають у ролі наставників і діляться своїм досвідом, знаннями та навичками, що сприяє розвитку

почуття відповідальності перед іншими та формуванню педагогічних здібностей. Ця модель забезпечує постійний розвиток лідерського потенціалу та налагодження міжособистісних стосунків.

Іншою важливою рисою є розвиток лідерських якостей через групову діяльність та самоврядування. Учасники беруть активну участь у прийнятті рішень, організації заходів та оцінці результатів, що сприяє розвитку громадянської позиції та почуття відповідальності. Самоврядування є ефективним механізмом розвитку лідерських якостей, оскільки воно дає молоді можливість безпосередньо впливати на внутрішні процеси діяльності групи.

Крім того, інтеграція когнітивних, соціальних та поведінкових факторів лідерства має вирішальне значення. Під час заходів розвиваються не лише практичні навички, а й здатність аналізувати ситуації, прогнозувати результати та приймати обґрунтовані рішення. Це забезпечує всебічний розвиток лідерських здібностей.

Тому прояви лідерства членів громадських Скаутських Організацій визначаються особливостями їхньої діяльності, в якій поєднуються практичний досвід, соціальна взаємодія та дотримання цінностей. У цьому середовищі лідерство за своєю природою є орієнтованим на діяльність, демократичним, гнучким, етично обґрунтованим та спрямованим на співпрацю [5, с. 64].

Узагальнюючи, можна зробити висновок, що Скаутські організації створюють ефективне соціально-педагогічне середовище для формування лідерського потенціалу молоді. Вони забезпечують розвиток не лише управлінських і комунікативних навичок, а й ціннісних орієнтацій, що визначають відповідальну поведінку особистості у суспільстві. Це дозволяє розглядати Скаутинг як одну з найбільш результативних форм неформальної освіти, спрямованої на підготовку соціально активних і відповідальних лідерів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик О. В. Формування лідерських якостей у майбутніх учителів початкових класів як педагогічна проблема / О. В. Білик, Л. А. Беспалько, А. В. Алмаші-Копин // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2021. – № 79(1). – С. 17. – URL: https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.79.1.3

2. Мармаза О. І. Ефективне лідерство як інструмент стратегічного управління. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2013. Вип. 29. С. 289–297.

3. Романовський О.Г., Середа Н.В. Особистість сучасного керівника в аспекті теорії духовного лідерства Теорія і практика управління соціальними системами. Харків. 2013. № 3. С. 41-48.

4. Сопівник Р. В. Виховання лідерських якостей студентів аграрних вищих навчальних закладів : [монографія]. 2-ге вид., доп. Київ : ЦП «Компринт», 2019. 533 с.

5. Трансформаційне лідерство в міжнародному бізнесі: навчально-методичний комплекс дисципліни [Електронний ресурс]: навч. посіб. дляздобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти, спеціальності 073 «Менеджмент», освітньо-професійної програми «Менеджмент міжнародного бізнесу» / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад.: А. Р. Дунська, КПІ ім. Ігоря Сікорського. Київ. 2022. 82 с.

Кочеткова Катерина Єлисеївна
учениця 8 класу
Наукового ліцею №3 Полтавської міської ради
*науковий керівник - **Ріжка Ірина Анатоліївна***
соціальний педагог (спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії)
Наукового ліцею № 3 Полтавської міської ради

ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПЕДАГОГІВ

Актуальність роботи – це викликано необхідністю підвищення якості педагогічної взаємодії та гармонізації соціально-психологічного клімату в умовах підвищеного емоційного навантаження сучасного освітнього процесу.

Мета роботи - теоретично вивчити та емпірично дослідити психологічні особливості емоційного інтелекту як чинника ефективної комунікації педагогів.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна діяльність є складною системою, що охоплює взаємопов'язані компоненти – конструктивний, організаторський і комунікативний. Вона визначається як вид професійної діяльності, спрямований на навчання, виховання й розвиток особистості, у якій поєднуються суспільні вимоги, індивідуальні особливості педагога та соціально-педагогічні умови.

Емоційний інтелект є фундаментальною умовою ефективної комунікації педагога й центральним елементом майстерності вчителя: саме здатність точно сприймати, розуміти та регулювати емоції забезпечує якісне виконання управлінських, організаційних, викладацьких, методичних, виховних, контролюючих, комунікативних і рефлексивних завдань, що стандартизуються через типові професійні функції. Комунікативна компетентність у цьому вимірі включає не лише мовленнєву майстерність і володіння технологіями спілкування, а й емоційно-вольові регулятори (самоконтроль, стресостійкість), емпатійне розуміння мотивів та фрустрацій учасників взаємодії, аналіз групової динаміки й подолання бар'єрів порозуміння. Емоційний критерій сформованості комунікативної компетентності проявляється у вмінні виражати доречні емоції, співвідносити емоційний стан з цілями взаємодії, підтримувати зворотний зв'язок і здійснювати оцінний обмін інформацією; його високий рівень корелює з емпатією, здатністю до співробітництва та компромісу, тоді як низький пов'язаний із егоцентричністю й відчуженням у стосунках.

Для дослідження емоційного інтелекту як чинника ефективної комунікації педагогів застосовано комплекс методик, що дозволяє комплексно оцінити як емоційно-комунікативні, так і соціально-психологічні аспекти взаємодії в колективі. Зокрема, використано методику визначення рівня соціально-психологічного клімату (С.Н. Самигіна, Л.Д. Столяренко), експрес-методику вивчення соціально-психологічного клімату (О.С. Михалюк, А.Ю. Шалито)

та «Опитувальник емоційного інтелекту (ЕмІн)» Д.В. Люсіна. Поєднання зазначених підходів дало змогу визначити показники, що відображають ефективність педагогічної комунікації, зокрема рівень колективізму, згуртованості, відкритості, контактності, організованості та інформованості, а також структуру емоційного, когнітивного й поведінкового компонентів соціально-психологічного клімату педагогічного колективу.

Як показано на рис. 1, більшість педагогів (71 %) сприймають соціально-психологічний клімат як сприятливий, що свідчить про позитивні емоційні зв'язки та високу якість комунікації. У 17 % респондентів клімат оцінюється як нестійкий – переважно позитивний, але з епізодами емоційного напруження. Для 12 % педагогів характерне відчуття несприятливої атмосфери, що вказує на труднощі емоційного самоконтролю й порушення ефективної взаємодії.

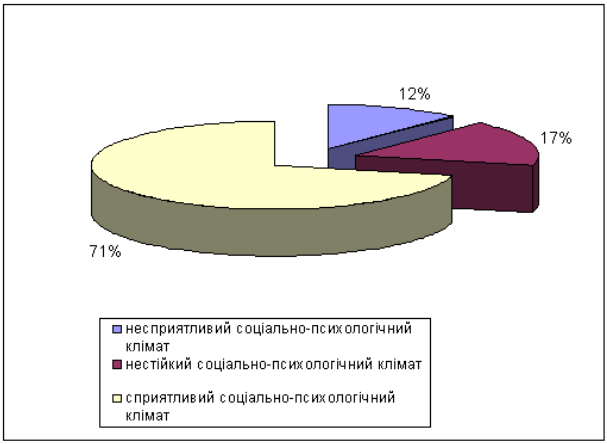

Рис. 1. **Показники вираженості соціально-психологічного клімату серед педагогів, у%.**

Поглянемо на рис. 2, усі складові соціально-психологічного клімату педагогічного колективу виявилися достатньо високими. Зокрема, емоційний компонент на високому рівні відзначили 64 % педагогів, що свідчить про позитивне емоційне ставлення до колег і комфортне перебування у колективі, що сприяє професійній продуктивності та взаєморозумінню. Лише 14 % респондентів продемонстрували низькі показники емоційного компоненту, що може бути пов'язано з конфліктами або незадоволеністю роботою.

Когнітивний компонент, який відображає знання особливостей взаємодії в колективі, високим оцінили 59 % педагогів, що вказує на розуміння міжособистісних процесів і ефективну взаємодію. Водночас 20 % мають труднощі з усвідомленням особливостей колег, що ускладнює комунікацію.

Поведінковий компонент виявився найбільш вираженим: 69 % педагогів продемонстрували орієнтацію на взаємодію, відкритість до співпраці та готовність до ефективного професійного спілкування. Лише 7 % не задоволені умовами праці й взаєминами.

Отже, більшість педагогів сприймають комунікативне середовище як сприятливе: високий емоційний інтелект забезпечує гармонійний соціально-психологічний клімат, згуртованість, взаєморозуміння та ефективну комунікацію в педагогічному колективі.

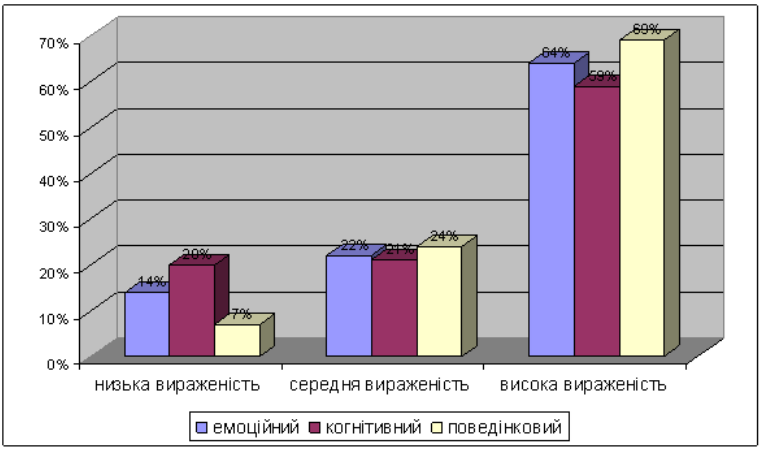

Рис. 2. **Показники соціально-психологічного клімату серед педагогів,у%**

Висновки. Більшість педагогів із високим рівнем емоційного інтелекту сприймають соціально-психологічний клімат як позитивний і гармонійний, тоді як серед тих, хто має нижчі показники, помітно більше випадків негативного чи нестійкого його оцінювання. Це свідчить, що здатність педагога розуміти власні та чужі емоції, а також ефективно їх регулювати, безпосередньо впливає на якість комунікації: високий емоційний інтелект забезпечує доброзичливу атмосферу взаємодії, тоді як його недостатність породжує непорозуміння й напруження у професійному спілкуванні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мирошник О.Г. Психологічний аналіз педагогічної рефлексії. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Психологічні науки: зб. наук. праць. К.: НПУ імені М.П.Драгоманова, 2010. № 32. С. 158 – 164. 2. Костюк Г.С.

2. Колісник Л.О. Проблема діагностики емоційного інтелекту. Проблеми сучасної психології: Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України / за ред. С.Д.Максименка, Л.А.Онуфрієвої. Вип. 26. Камянець-Подільський : Аксіома, 2014. С. 278-295.

3. Носенко Е. Л., Коврига Н.В. Емоційний інтелект: концептуалізація феномену, основні функції: монографія. К.: Вища школа, 2003. 126 с.

4. Моргун В. Ф. Психологія керівництва первинним колективом. Трибуна. К., 1997. № 9-10. С. 19-21 5. Волкова Н. П. Соціально-психологічний клімат у педагогічному колективі. К., Академія. 2011. 460 с.

5. Bar-On R. Emotional and social intelligence: Insights from the Emotional Quotient Inventory Handbook of emotional intelligence. San Francisco : JosseyBass, 2000. P. 363–388.

ТЕХНІЧНІ НАУКИ

Тодавчич Магдалина Іванівна,
Афанасенко Татьяна Миколаївна,
Панько Діана Іванівна
здобувачки освіти другого (магістерського) рівня
факультету математики та цифрових технологій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

ЗАСТОСУВАННЯ МОВИ ПРОГРАМУВАННЯ R В КЛАСТЕРНОМУ АНАЛІЗІ

Ключові слова: *Кластерний аналіз; мова R; метод K-середніх; візуалізація даних; евклідова відстань.*

Вступ. Кластерний аналіз — це метод навчання без учителя, спрямований на групування об'єктів у кластери на основі їхньої подібності для виявлення прихованих структур у складних наборах даних. Основна мета методу полягає у мінімізації відмінностей між елементами всередині групи та їх максимізації порівняно з іншими групами, що дозволяє спростити аналіз, зменшити розмірність даних та виявити стійкі патерни. У сучасному машинному навчанні та мові програмування R найпоширенішими підходами до вирішення цих завдань є метод K-середніх та ієрархічна кластеризація, які забезпечують ефективний інструментарій для сегментації та прийняття обґрунтованих рішень у медицині, бізнесі та наукових дослідженнях.

Мета. полягає у дослідженні можливостей мови програмування R для проведення кластерного аналізу, порівнянні ефективності алгоритмів K-means та ієрархічної кластеризації, а також в опануванні практичних навичок візуалізації отриманих результатів за допомогою спеціалізованих пакетів.

Одним із найпопулярніших алгоритмів кластеризації є K-середні. Він розділяє спостереження на окремі групи шляхом мінімізації різниці між елементами кожного кластера. Алгоритм намагається мінімізувати внутрішньокластерну варіативність шляхом пошуку центрів кластерів (центроїдів), до яких найбільше схожі об’єкти належать [1].

Пакет stats є одним із базових пакетів, які завантажуються автоматично при запуску R. Цей пакет містить широкий набір функцій для статистичного аналізу та моделювання, включаючи основні інструменти для кластеризації, такі як метод K-середніх.

Функція kmeans()використання для кластеризації об'єктів у кількох групах (кластерів) на основі схожості між ними. Метод працює за принципом знаходження центроїдів для кожного кластера та розподілу спостережень на основі мінімізації внутрішньокластерної варіативності [2].

Результати. Дослідження підтвердило ефективність мови R для сегментації даних. На базі набору USArrests за допомогою функції kmeans() пакету stats було реалізовано алгоритм K-середніх, що дозволив розділити спостереження на 3 стабільні групи. Використання параметра nstart = 10 забезпечило точність пошуку центроїдів, а візуалізація за допомогою ggplot2 (рис. 1) наочно продемонструвала якісну диференціацію об'єктів за рівнем злочинності. Отримані результати доводять, що інструментарій R дозволяє ефективно виявляти приховані структури та патерни у багатовимірних даних.

Завдання 1. Для дата сету Mall_Customers, який містить дані про клієнтів торгового центру:

```
# Завантажуємо набір даних USArrests
data("USArrests")
# Виконуємо кластеризацію методом K-середніх на наборі даних USArrests
set.seed(42)  # для відтворюваності
kmeans_result <- kmeans(USArrests, centers = 3, nstart = 10)
# Додаємо результати кластеризації до даних USArrests
USArrests$cluster <- as.factor(kmeans_result$cluster)
# Візуалізація результатів кластеризації
library(ggplot2)
ggplot(USArrests, aes(x = Assault, y = Murder, color = cluster)) +
  geom_point(size = 3) +
  labs(title = "K-means Clustering on USArrests dataset",
       x = "Assault", y = "Murder") +
theme_minimal()
```

centers = 3: Вибираємо 3 кластери.

nstart = 10: Алгоритм буде виконуватись з різними початковими центроїдами 10 разів для надійніших результатів

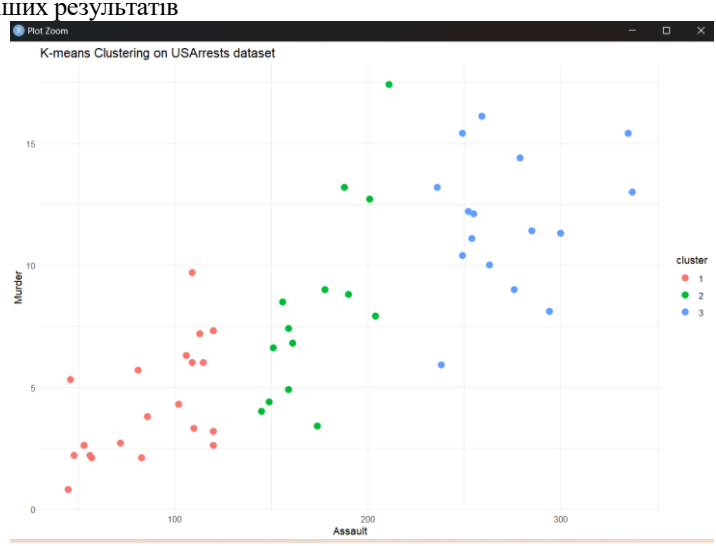

Основні аргументи :

- x: Матриця або дата-фрейм із даними для кластеризації.
- centers: Кількість кластерів або матриця початкових центроїдів.
- nstart: Кількість початкових спроб із випадковими наборами центрів (корисно для уникнення локальних мінімумів).
- iter.max: Максимальна кількість ітерацій для досягнення збіжності.

Висновки. Проведений аналіз продемонстрував, що мова R є потужним середовищем для кластеризації завдяки поєднанню гнучких алгоритмів (kmeans, hclust, pam) та засобів візуалізації. Метод K-середніх показав високу ефективність у сегментації об’єктів за рівнем схожості, що дозволяє виявляти приховані закономірності в даних без попередньої розмітки. Правильна підготовка даних, зокрема масштабування та вибір оптимальної кількості кластерів, є критично важливою для отримання достовірних результатів.

Перспективи подальших досліджень. Майбутні розвідки можуть бути спрямовані на порівняння класичних методів кластеризації з алгоритмами на основі щільності (наприклад, DBSCAN) для виявлення кластерів довільної форми. Також доцільним є вивчення методів автоматичного підбору гіперпараметрів за допомогою пакета factoextra та застосування кластерного аналізу до великих масивів даних (Big Data) із використанням паралельних обчислень в R.

Конфлікт інтересів. Метод кластеризації K-середніх є високоефективним для виявлення груп у даних, проте слід врахувати його чутливість до початкового вибору центроїдів та наявності викидів. При використанні невеликої кількості ітерацій (nstart) або за відсутності попереднього масштабування змінних (scale), алгоритм може надати неточні результати, що призведе до хибної сегментації об'єктів. Також вибір кількості кластерів K часто є суб'єктивним, що вимагає додаткової перевірки результатів за допомогою статистичних метрик, а не лише візуального аналізу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інформаційний портал «Datanovia»: Types of Clustering Methods: Overview and Quick Start R Code. URL. Взято 01.05.2026 з https://www.datanovia.com/en/blog/types-of-clustering-methods-overview-and-quick-start-r-code/.

2. Навчальна платформа «DataCamp»: Hierarchical Clustering in R. URL. Взято 01.05.2026 з https://www.datacamp.com/ .

Тодавчич Магдалина Іванівна,
Афанасенко Татьяна Миколаївна,
Панько Діана Іванівна
здобувачки освіти другого (магістерського) рівня
факультету математики та цифрових технологій
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»

МАТЕМАТИЧНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ТА СПЕКТРАЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОРТОГОНАЛЬНИХ СТРУКТУР НА ОСНОВІ МАТРИЦЬ АДАМАРА

Анотація. *У роботі розглянуто властивості матриць Адамара як оптимальних ортогональних операторів. Проаналізовано методи їх генерації через тензорний добуток та досліджено спектральний розподіл власних значень. Визначено сфери застосування даних конструкцій у задачах завадостійкого кодування та цифрової обробки сигналів.*

Вступ. Проблема пошуку та класифікації ортогональних матриць з елементами ± 1 є однією з фундаментальних задач комбінаторного аналізу та теорії матриць. Матриці Адамара порядку n існують лише для $n = 1, 2$ та $n = 4k$. Їхня унікальність полягає у досягненні верхньої межі детермінанта, що робить їх ідеальними базисами для перетворення сигналів у каналах із високим рівнем шуму. [2]

1. Визначення та фундаментальні властивості.

Квадратна матриця H порядку n називається матрицею Адамара, якщо виконується рівність:

$$H \cdot H^T = n \cdot I_n,$$

де I_n — одинична матриця. З цієї умови випливають наступні спектральні характеристики:

- Рядки матриці попарно ортогональні: $\sum_{k=1}^{n} h_{i,k} h_{j,k} = 0$ при $i \neq j$.
- Модуль кожного власного значення матриці $|\lambda_i| = \sqrt{n}$. Це свідчить про енергетичну стабільність перетворення, що є критичним для систем зв'язку. [1]
- Визначник досягає максимуму за нерівністю Адамара: $det(H) = n^{\frac{n}{2}}$.

2. Конструктивні методи генерації складних систем.

Для дослідження найбільш актуальним є рекурсивний підхід Сильвестра. Використовуючи операцію тензорного добутку (добутку Кронекера), можна будувати матриці вищих порядків:

$$H_{2^k} = H_2 \otimes H_{2^{k-1}}$$

Наприклад, для $n = 4$:

$$H_4 = H_2 \otimes H_2 = \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 1 & -1 \end{bmatrix} \otimes \begin{bmatrix} 1 & 1 \\ 1 & -1 \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 1 & 1 & 1 & 1 \\ 1 & -1 & 1 & -1 \\ 1 & 1 & -1 & -1 \\ 1 & -1 & -1 & 1 \end{bmatrix}$$

Ця блочна структура детально описана в роботах з дискретної математики [2]. Вона дозволяє застосовувати алгоритми Швидкого перетворення Адамара (Fast Hadamard Transform), що радикально знижує обчислювальну складність з $O(n^2)$ до $O(n \log_2 n)$.

3. Спектральний аналіз у базисі Уолша.

Рядки матриці Адамара, впорядковані за кількістю змін знаку (секвентою), утворюють систему функцій Уолша. Математичне моделювання показує, що перетворення сигналу S у спектр W за формулою:

$$W = \frac{1}{n} H_n S,$$

яка дозволяє виділити низькочастотні та високочастотні компоненти дискретного процесу. Це має критичне значення для стиснення даних: ми можемо апроксимувати сигнал, зберігаючи лише найбільш енергоємні коефіцієнти спектра, що забезпечує високий коефіцієнт компресії при мінімальній середньоквадратичній помилці.[1]

4. Практична цінність у завадостійкому кодуванні.

Матриці Адамара є основою для побудови кодів Ріда-Маллера першого порядку. Оскільки кодова відстань (відстань Хеммінга) між будь-якими двома рядками становить $d_{min} = \frac{n}{2}$, такі коди демонструють високу здатність до виправлення помилок. Використання перевірочних матриць на основі конструкцій Адамара є фундаментальним для сучасних систем передачі даних та криптографії. [2]

Висновки. Дослідження спектральних властивостей матриць Адамара підтверджує їхню ефективність як інструменту декомпозиції складних сигналів. Математична структура тензорних добутків забезпечує високу швидкість обчислень, а властивість максимальної ортогональності гарантує стійкість до завад. Отримані результати можуть бути використані при проєктуванні нових протоколів передачі даних у мережах $5G$ та системах супутникового зв'язку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гнатів Л. С. Методи та засоби цифрової обробки сигналів у базисах Уолша та Адамара : навч. посіб. / Л. С. Гнатів, С. В. Денисюк. — Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2011. — 184 с.

2. Базилевич Р. П. Дискретна математика : підручник / Р. П. Базилевич, В. В. Пасічник, О. В. Щербина. — Львів : Магнолія 2006, 2021. — 464 с.

ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ

Волвенко Н.М.,
Лиманська С.С.
Навчально-науковий інститут
ГІІМ ДВНЗ ДДПУ

ПОСТІМПЕРСЬКИЙ СИНДРОМ: ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПЕРЕДБАЧЕННЯ АБДУЛ-ХАМІДА ІІ ТА ЙОГО АКТУАЛЬНІСТЬ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

В роботі проаналізовано висловлювання, яке приписують останньому османському султану Абдул-Хаміду ІІ: «…Якщо Османська імперія впаде, світ перетвориться на пекло! Ви будете їсти один одного, ви будете трястися, коли будете говорити, що ви єдині і в мирі. Ви занепадете». Переосмислення висловлювання та аналіз сучасних міжнародних конфліктів крізь призму актуального світогляду.

Незважаючи на авторитарний характер правління в Османській імперії, завдяки системі міллетів (релігійних громад) Османська імперія підтримувала відносну стабільність та мирне співіснування між різними етнічними та конфесійними групами на Близькому Сході, Балканах та в Північній Африці. Османська імперія виконувала функцію «стрижня», що стримував міжусобні війни та зовнішню агресію. 34-й султан Османської імперії Абдул-Хамід ІІ, який правив у 1876–1909 роках був свідком початку розпаду імперії, попереджав, що втрата цього стрижня призведе до хаосу, а не до обіцяної європейцями свободи [3].

Початок розпаду Османської імперії прийшовся на період, коли переможці Першої світової війни - Англія, Франція та Росія - почали ділити «османську спадщину». Вони не будували мир, а креслили кордони, які потім стали лініями розлому.

За таємною угодою 1916 року між Британією та Францією щодо поділу османських територій було проігноровано етнічні, релігійні та племінні реалії регіону. Англієць Сайкс і француз Піко проігнорували етнічні, релігійні та племінні зв'язки. Вони нарізали кордони лінійкою. Створення Іраку, Сирії, Лівану, Йорданії за британським та французьким мандатами заклало основу для перманентних конфліктів. Саме цей штучний поділ став тим «пеклом», про яке казав султан: регіон перманентної нестабільності, де зник імперський порядок, а натомість з'явилися військові перевороти, міжконфесійна ворожнеча (суніти проти шиїтів, курди проти арабів, араби проти євреїв) та тероризм [2].

Пекло не залишилося в минулому. Сьогодні ми бачимо ті ж механізми: зовнішні гравці розпалюють конфлікти, щоб контролювати ресурси.

Як тільки зникла «третя сила», яка стримувала ворожнечу, сусіди почали знищувати один одного. Курди, араби, турки, євреї, християни, мусульмани – усі опинилися в одному горнилі ненависті.

На теренах колишньої Османської імперії у XX–XXI століттях спалахнули: Перша світова війна (зокрема битва за Галліполі), арабо-ізраїльські війни (1948, 1967, 1973), громадянська війна в Лівані (1975–1990), війни в Іраку (2003–2011), Сирії (з 2011), Лівії (з 2014), Ємені (з 2014). На Балканах етнічні чистки в Боснії та Косово стали прямим втіленням «пожирання» сусідів після розпаду імперії.

В часи правління султана європейська преса, особливо французька та британська, доволі часто публікувала сатиричні карикатури на нього самого. До прикладу, у французькій серії «Le Musée des Sires» (близько 1900 року) Абдул-Хаміда зобразили з кривавими руками на тлі відрубаних голів, для формування в Європі образу «Кривавого султана». А вже після його повалення у 1909 році з'явилися карикатури на ув'язненого монарха. Ці зображення демонстрували механізм, описаний у пророцтві: іноземні держави, лицемірно спостерігаючи за занепадом, самі тремтіли від страху перед наслідками своєї пропаганди.

У 2005 році в датській газеті Jyllands-Posten, а потім в французькому сатиричному журналі Charlie Hebdo були опубліковані карикатури на пророка Мухаммеда. Мусульмани сприйняли це як блюзнірство. Почалися протести, напади, а 07 січня 2015 року стався терористичний акт у редакції Charlie Hebdo, внаслідок якого загинуло 12 людей.

В серіалі «Права на престол» зображено сцену, коли султан Абдул-Хамід II дізнається про те, що в Парижі мають намір зробити театральну постановку п'єси «Mahomet» французького драматурга маркіза Анрі де Борньє на сцені театру Comédie Française в Парижі в якій є сцени знущання над пророком Мухаммедом та образливі для мусульман висловлювання про пророка Мухаммеда. Він наказав посольству в Парижі вжити дипломатичних заходів для заборони постановки п'єси. Було висунуто ультиматум про припинення вистави інакше Абдул-Хамід погрожував знищити їхній світ, в деяких перекладах перетворити на руїни. Посол намагається донести Султану про «свободу творчості» та «європейські цінності», однак, Абдул-Хамід II чітко показав, де проходить межа. Він говорить, що для Османської імперії зневага до святинь – це не жарт, а привід для війни. Після цього дипломатичного «батога» вистава в Парижі так і не відбулася, французький уряд ухвалив рішення заборонити постановку п'єси не лише в Comédie Française, але й на всій території країни.

Цей епізод ілюструє одразу три елементи передбачення: «пекло» (образа релігійних почуттів потенційно могла спричинити масштабне насильство), «тремтіння» (французька влада боялася як звинувачень у цензурі, так і гніву мусульманського світу) та «занепад» (колишня повага до святинь поступилася місцем «свободі творчості», яка на практиці породжує ворожнечу). На відміну від сучасних карикатурних скандалів (карикатурний журнал Charlie Hebdo), султанові вдалося запобігти образи завдяки твердій дипломатичній позиції.

Даний епізод серіалу набув неймовірної популярності в соціальних мережах та слугує живою ілюстрацією того, про що попереджав султан. Що підтверджує масове поширення

нових публікацій карикатур у французькому журналі Charlie Hebdo, особливо у 2020 році, коли спалахнув дипломатичний скандал між Туреччиною та Францією.

«Західний світ» в особі Франції декларує свободу слова, проте на практиці провокує «пекло»: карикатурні образи викликають лють мільйонів мусульман, мусульманські громади почуваються приниженими. Абдул-Хамід – це той самий «імперський порядок», який просто і жорстко припиняє хаос ще на стадії задуму. Він показує, що без поваги до святинь та традицій будь-яка «свобода» перетворюється на інструмент руйнування.

Радикали використовують образи як привід для насильства. Європейські політики бояться втратити виборців, якщо засудять карикатури, і бояться терористів, якщо їх захищатимуть. Суспільство «їсть одне одного»: праві проти лівих, світські проти релігійних, мусульмани проти християн. На Балканах – етнічні чистки в Боснії. Навіть економіка стала «пожиранням»: сильний поглинає слабкого.

Пророцтво Султана Абдул-Хаміда II про «занепад» почало збуватися ще за нього: вірменські погроми 1894–1896 років, замах на султана 1905-го року, греко-турецька війна 1897 року та, особливо, – зародження сіонізму. Султан відмовився продавати Палестину євреям, сказавши: «Ця земля належить усій ісламській спільноті». Але конфлікт, закладений тоді, палає досі. Його політика панісламізму – спроба об'єднати мусульман навколо халіфа – вже не врятувала імперію [3].

Такі організації як ООН, ОБСЄ, Європейський Союз, Рада Безпеки декларують відданість миру та безпеці, хоча на практиці часто паралізовані суперечностями між великими державами. Європейський Союз, створений як антипод війні, сьогодні «тремтить» перед міграційною кризою, зростанням популізму, економічними дисбалансами та війною на власних кордонах. Інформаційна епоха посилює цей ефект: у соціальних мережах суспільства закликають до толерантності, але алгоритми платформ розпалюють ненависть і поляризують громадян.

Порядок, який тримається на силі та традиції, не можна замінити лише ідеями свободи та ринку. Без сильної, легітимної влади виникає архаїчне пекло. Це головний урок від останнього падишаха.

Сучасна людина, яку позбавили традиційних опор: сім'я, релігія, нація, занурюється в стан екзистенційної порожнечі. За словами філософа, психоаналітика та психолога Еріха Фромма, людина є товаром, що втрачає себе в ринкових відносинах та веде до «втечі від свободи». Даний стан можна розглядати як втілення передбаченого занепаду. На Близькому Сході та на Балканах занепад виявляється у відродженні архаїчних практик кровної помсти, етнічних чисток та релігійного екстремізму – тих форм насильства, які великі імперії раніше придушували силою [1].

Абдул-Хамід II попереджав, що вакуум влади заповнюється не демократією, а архаїчними страхами та кровною помстою. Сучасні гібридні війни, міграційні кризи, криза ООН є прямим підтвердженням.

Отже, висловлювання Абдул-Хаміда II можна розглядати не лише як політичне застереження свого часу, а як узагальнену модель пояснення процесів, що розгорнулися після занепаду великих імперій. Розпад Османської імперії, закріплений післявоєнними рішеннями Першої світової війни, зокрема Угода Сайкса – Піко, призвів до виникнення

нестабільного геополітичного простору, у якому штучно встановлені кордони, зовнішнє втручання та внутрішні суперечності стали причинами затяжних конфліктів. конфліктів.

Водночас сучасний світ підтверджує, що сам по собі жорсткий імперський контроль не є універсальним розв'язанням проблеми: ключовим чинником стабільності виступає баланс між сильною, легітимною владою, повагою до культурних і релігійних особливостей та ефективними міжнародними інститутами, такими як Організація Об'єднаних Націй чи Європейський Союз.

Таким чином, головний урок полягає в тому, що руйнування складних політичних систем без урахування історичних, етнокультурних і релігійних реалій створює вакуум влади, який заповнюється конфліктами. Саме тому забезпечення стабільності в сучасному світі потребує не лише ідей свободи, а й відповідальних механізмів управління, здатних запобігати деструктивним сценаріям розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Фромм Еріх. Втеча від свободи. Пер. з англ. – Київ: PSYLIB, 2006. 287 с.
2. Sykes-Picot Agreement. URL: https://www.britannica.com/event/Sykes-Picot-Agreement (дата звернення 25.04.2026)
3. Bernard L. The Emergence of Modern Turkey / L. Bernard. – London, UK : Oxford University Press, 1961.

Гудзь Софія
Здобувачка фахової передвищої освіти
Спеціальність 123 Комп'ютерна інженерія
Науковий керівник: ***Крисак Л.В.***
Кандидат пед. наук, викладач англійської мови
Вінницький технічний фаховий коледж

ПРОБЛЕМИ ВІДТВОРЕННЯ АНГЛОМОВНИХ КУЛЬТУРНИХ РЕАЛІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ

У сучасному глобалізованому медіапросторі переклад аудіовізуального контенту - зокрема серіалів і відеоігор - набуває особливого значення, оскільки саме через нього відбувається міжкультурна комунікація та адаптація англомовного контенту для українського глядача. Однією з ключових проблем такого перекладу є відтворення культурних реалій (realia, culture-specific items), які не мають прямих відповідників у мові перекладу або несуть у собі глибоко вкорінене культурне значення. Як зазначається у дослідженнях перекладу відеоігор, локалізація є складним процесом, що включає не лише мовну трансформацію, а й культурну адаптацію контенту, зокрема реалій, гумору та соціокультурних елементів [1], [2].

Однією з основних проблем є відсутність прямих еквівалентів англомовних культурних реалій в українській мові. Такі елементи можуть включати назви соціальних інституцій, побутових явищ, історичних подій, сленгу або культурно специфічних жартів. У відеоіграх і серіалах ці елементи часто є частиною сюжетної логіки або характеристики персонажів, тому їх неправильна інтерпретація призводить до втрати змістових і прагматичних нюансів. Дослідники підкреслюють, що перекладач змушений обирати між кількома стратегіями: транскрипцією, калькуванням, адаптацією або повною заміною культурного елементу [1], [3].

Особливо складним є переклад реалій у відеоіграх, оскільки вони поєднують текстову, візуальну та інтерактивну складові. Як зазначається у дослідженнях локалізації ігор, переклад у цій сфері обмежений нелінійністю тексту, багатокодовістю та вимогами до ігрового досвіду користувача [2], [4]. Через це перекладач часто змушений змінювати або спрощувати культурні реалії, щоб забезпечити зрозумілість ігрового процесу. Водночас це може призводити до втрати автентичності оригінального культурного контексту.

У серіалах, особливо тих, що транслюються на платформах на кшталт Netflix, додатковим викликом є обмеження часу та простору, характерні для субтитрування. Дослідження показують, що через ці обмеження перекладачі часто змушені опускати або узагальнювати культурно специфічні елементи, що призводить до «культурних втрат» (translation loss). Наприклад, гумор, заснований на грі слів або локальних реаліях, часто не передається повністю, що впливає на сприйняття сцени глядачем.

Ще однією суттєвою проблемою є феномен «культурного шоку» або «культурних бар'єрів», коли реалії оригінальної культури є незрозумілими для цільової аудиторії. У таких випадках перекладач змушений або адаптувати елемент до української культури, або залишити його з поясненням. Однак надмірна адаптація може призвести до втрати автентичності твору, тоді як буквальний переклад - до нерозуміння з боку глядача [6].

Важливим аспектом є також проблема контекстуальної недостатності, особливо у відеоіграх, де перекладач часто не має повного доступу до сценарію або ігрової ситуації. Це ускладнює правильну інтерпретацію культурних реалій і може призводити до помилкових перекладацьких рішень [3]. У результаті локалізація стає не лише лінгвістичним, але й інтерпретаційним процесом, що потребує глибокого розуміння культури-джерела.

Окремо слід зазначити проблему машинного перекладу та автоматизації. Сучасні дослідження показують, що хоча системи машинного перекладу стають дедалі точнішими, вони все ще не здатні адекватно передавати культурно специфічні елементи без втрати змісту або контексту [7]. Це пов'язано з тим, що культурні реалії часто мають не лише лексичне, але й прагматичне значення, яке складно формалізувати алгоритмічно.

Таким чином, відтворення англомовних культурних реалій в українському перекладі сучасних серіалів і відеоігор є багатовимірною проблемою, що включає лінгвістичні, культурні, технічні та когнітивні аспекти. Основними викликами є відсутність еквівалентів, обмеження медіаформи, недостатність контексту та ризик втрати культурної автентичності. Вирішення цих проблем потребує поєднання перекладацьких стратегій, культурної компетентності та розвитку підходів до локалізації, які враховують специфіку кожного медіаформату.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. «The Problems of Video Games Translation into the Ukrainian Language» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://surl.lt/shqjys
2. «Anglistics and Americanistics Journal: Translation issues in modern media» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://surl.li/hbnlvv
3. Nawrocka E. «Cultural and linguistic challenges of video games translation» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://surli.cc/zmvifs
4. Pettini S. «The Translation of Realia and Irrealia in Game Localization» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://surl.li/fblhqa
5. «Game localization and translation challenges» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://surl.li/celglm
6. Bendus M. «Culture-bound references in audiovisual translation» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://surl.li/bnsynx
7. Osiyanova A. «Realities transfer in audiovisual translation» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://surl.li/wffxwc
8. «Cultural references in Netflix subtitling: translation strategies» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://surl.li/qacdfi
9. Farafonova A. «An attempt of lingual and extralingual cultural references classification in audiovisual translation» [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://surl.li/qwavvc

Юлія Дацюк
здобувачка освіти 2 курсу спеціальності "Дошкільна освіта"
Комунального закладу Львівської обласної ради
"Бродівський фаховий педагогічний коледж
ім. Маркіяна Шашкевича"
*Науковий керівник: **Людмила Свиріпа***
спеціаліст вищої категорії, викладач-методист
Комунального закладу Львівської обласної ради
"Бродівський фаховий педагогічний коледж
ім. Маркіяна Шашкевича"

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ В НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ В ЗАКЛАДАХ ПЕРЕДВИЩОЇ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

***Анотація**. У статті ґрунтовно проаналізовано проблему інтерпретації як одного з провідних методичних підходів у навчанні української мови та літератури в закладах фахової передвищої освіти. Наголошено, що інтерпретаційна діяльність є важливим чинником формування мовленнєвої, читацької, комунікативної та культурної компетентностей студентів. Доведено, що інтерпретація мовних і художніх текстів сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних умінь, здатності до аргументованого висловлення власної позиції та усвідомленого сприйняття художнього слова; обґрунтовано, що заняття з української мови та літератури в умовах фахової передвищої освіти мають виступати інструментальним механізмом формування професійно орієнтованої мовної особистості майбутнього фахівця.*
***Ключові слова:** інтерпретація, критичне мислення, мовленнєва компетентність, фахова передвища освіта, текст.*

Метою дослідження є теоретичне обґрунтування ролі інтерпретації у процесі навчання української мови та літератури в закладах фахової передвищої освіти, визначення її дидактичного та виховного потенціалу, а також аналіз впливу інтерпретаційної діяльності на формування мовленнєвої, читацької й комунікативної компетентностей студентів.

Постановка проблеми дослідження. Сучасна фахова передвища освіта функціонує в умовах компетентнісного підходу, що передбачає підготовку не лише кваліфікованого виконавця, а насамперед особистості, здатної до критичного мислення, ефективної комунікації та самостійного прийняття рішень. У цьому контексті українська мова та література відіграють особливу роль, оскільки саме ці дисципліни формують мовну культуру, національну свідомість і гуманітарний світогляд студентів. Однак аналіз освітньої практики свідчить, що навчання української мови та літератури в закладах

фахової передвищої освіти часто має формалізований характер і зосереджується переважно на відтворенні навчальної інформації. Такий підхід не забезпечує повноцінного розвитку аналітичних і творчих здібностей студентів та не сприяє формуванню вмінь глибоко осмислювати мовні й літературні явища. Проблема полягає у недостатньому використанні інтерпретації як системного методу навчання. Це зумовлює протиріччя між потребою суспільства у мовно компетентному, культурно розвиненому фахівцеві та обмеженими можливостями традиційних методів навчання. Відтак актуалізується необхідність утвердження інтерпретаційного підходу як провідного у викладанні української мови та літератури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема інтерпретації тексту широко представлена в працях українських та зарубіжних учених у галузі методики навчання мови та літератури. Зокрема, Н. Й. Волошина розглядає інтерпретацію художнього тексту як активний творчий процес, у якому читач виступає співтворцем смислу. Вона підкреслює, що інтерпретація сприяє формуванню читацької самостійності та особистісного ставлення до літературного твору. Є. А. Пасічник наголошує на важливості поєднання аналізу та інтерпретації, оскільки саме їх синтез дозволяє досягти глибокого розуміння художнього тексту. У методиці навчання української мови інтерпретаційний підхід обґрунтовано в працях О. М. Горошкіної, яка підкреслює роль тексту як основної одиниці навчання та засобу розвитку комунікативної компетентності. Загальнотеоретичні засади компетентнісного підходу відображені в державних освітніх стандартах і Законі України «Про фахову передвищу освіту», де наголошується на необхідності формування практичних мовленнєвих умінь.

Виклад основного матеріалу. Інтерпретація в навчанні української мови та літератури є складним багаторівневим процесом, що передбачає осмислення тексту не лише на рівні змісту, а й на мовному, стилістичному, культурному та ідейному рівнях. У закладах фахової передвищої освіти інтерпретація виконує навчальну, розвивальну та виховну функції. У процесі навчання української мови інтерпретація реалізується через роботу з різножанровими текстами, зокрема публіцистичними, науковими та професійно орієнтованими. Аналіз мовних засобів у контексті, тлумачення значень слів і висловів, визначення комунікативної мети тексту сприяють формуванню в студентів умінь адекватно використовувати мову в професійному спілкуванні.

Навчання української літератури передбачає глибоке інтерпретування художнього тексту, що охоплює аналіз образної системи, проблематики, жанрових особливостей і авторської позиції. Важливим аспектом є залучення студентів до порівняння різних інтерпретацій одного твору, що сприяє розвитку критичного мислення та толерантності до різних поглядів.

Інтерпретаційна діяльність стимулює активну пізнавальну позицію студентів, формує навички аргументованого висловлення власної думки та участі в дискусіях. Таким чином, заняття з української мови та літератури набувають діалогічного характеру, що відповідає сучасним освітнім вимогам. Важливим аспектом інтерпретаційного підходу в навчанні української мови та літератури в закладах фахової передвищої освіти є його відповідність принципам особистісно орієнтованого та компетентнісного навчання. Інтерпретація передбачає активну участь студента в

освітньому процесі, перетворюючи його з пасивного споживача інформації на суб'єкта пізнання, здатного до самостійного аналізу, осмислення та оцінювання навчального матеріалу. Саме така діяльність забезпечує формування відповідального ставлення до власного навчання та розвитку професійної мовної культури. У процесі інтерпретації мовних і художніх текстів студенти навчаються співвідносити зміст прочитаного з власним життєвим досвідом, соціальними реаліями та професійними інтересами. Це сприяє глибшому розумінню функціонування мови як засобу пізнання, комунікації та самовираження. Особливого значення набуває робота з текстами, що мають професійну спрямованість, адже вона дозволяє поєднати мовну підготовку з формуванням фахових компетентностей. Інтерпретація в навчанні української мови реалізується також через аналіз стилістичних особливостей тексту, визначення ролі мовних засобів у досягненні комунікативної мети, а також через зіставлення різних варіантів висловлювання. Такі види роботи формують у студентів уміння усвідомлено добирати мовні засоби відповідно до ситуації спілкування, що є необхідною умовою професійної діяльності майбутніх фахівців. У навчанні української літератури інтерпретаційний підхід дозволяє подолати формалізм у сприйнятті художнього твору. Аналіз художнього тексту не обмежується визначенням теми, ідеї чи характеристики персонажів, а передбачає глибоке осмислення смислів, підтексту, символіки, авторської позиції. Студенти залучаються до обговорення проблем, порушених у творі, співвіднесення їх із сучасністю, що сприяє формуванню громадянської позиції та національної свідомості. Ефективність інтерпретаційної діяльності значною мірою залежить від методичної майстерності викладача. Саме викладач створює умови для діалогу, дискусії, вільного обміну думками, заохочує студентів до самостійних суджень та аргументованих висновків.

Важливою є організація навчального процесу на засадах проблемного навчання, коли інтерпретація постає як пошук відповіді на поставлене питання, а не як відтворення готових істин. Доцільним є використання таких методів і прийомів інтерпретаційної діяльності, як проблемні запитання, аналіз ключових фрагментів тексту, порівняння різних точок зору, створення власних інтерпретацій, написання есе, участь у дискусіях та рольових іграх. Усі ці форми роботи сприяють розвитку мовленнєвої активності студентів, формуванню навичок аргументації та логічного мислення. Варто зазначити, що інтерпретація в навчанні української мови та літератури має значний виховний потенціал. Через осмислення художніх і публіцистичних текстів студенти засвоюють морально-етичні цінності, усвідомлюють значення української мови як важливого чинника національної ідентичності. Таким чином, інтерпретаційний підхід сприяє не лише мовній, а й духовно-культурній підготовці майбутніх фахівців. Особливу роль у реалізації інтерпретаційного підходу відіграє самостійна робота студентів. Самостійне опрацювання текстів, підготовка усних і письмових інтерпретацій, аналіз додаткових джерел формують навички самоосвіти та відповідальності за результат навчання. Це відповідає сучасним вимогам до підготовки фахівців у закладах фахової передвищої освіти, де самостійність і здатність до безперервного навчання є ключовими професійними якостями. Отже, інтерпретація виступає універсальним педагогічним інструментом, який забезпечує інтеграцію знань, умінь і цінностей, сприяє розвитку мовленнєвої культури та формуванню активної, мислячої особистості студента.

Застосування інтерпретаційного підходу в навчанні української мови та літератури дозволяє підвищити якість гуманітарної підготовки та забезпечити відповідність освітнього процесу сучасним суспільним запитам.

Інтерпретація як засіб формування ключових і професійних компетентностей студентів. Інтерпретаційний підхід у навчанні української мови та літератури в закладах фахової передвищої освіти безпосередньо пов'язаний із формуванням ключових і професійних компетентностей студентів. У процесі інтерпретації текстів здобувачі освіти набувають умінь критично мислити, аналізувати інформацію, аргументувати власну позицію, що є необхідними складниками сучасної фахової підготовки. Таким чином, інтерпретація виступає не лише методом навчання, а й засобом комплексного розвитку особистості майбутнього спеціаліста. Робота з різними типами текстів (художніми, науковими, публіцистичними, офіційно-діловими) у межах інтерпретаційної діяльності сприяє формуванню комунікативної компетентності. Студенти вчаться розуміти підтекст, авторський задум, особливості мовного оформлення висловлювання, що дозволяє їм ефективно використовувати українську мову в професійному та повсякденному спілкуванні. Особливо важливою є здатність інтерпретувати тексти з урахуванням комунікативної ситуації, адресата та мети висловлювання.

Інтерпретація в навчанні літератури та мови сприяє розвитку емоційного інтелекту студентів. Осмислюючи вчинки персонажів, мотиви їхньої поведінки, внутрішні конфлікти, студенти навчаються співпереживати, розуміти інших людей, оцінювати життєві ситуації з різних позицій. Це має особливе значення для підготовки фахівців гуманітарної та соціальної сфери, де вміння розуміти людину є професійно важливою якістю. Важливим є й те, що інтерпретаційний підхід дозволяє реалізувати міждисциплінарні зв'язки. Аналізуючи тексти, студенти залучають знання з історії, філософії, культурології, психології, що сприяє формуванню цілісної картини світу. Такий підхід відповідає сучасним освітнім тенденціям, спрямованим на інтеграцію знань та розвиток системного мислення.

Особливу увагу слід приділити інтерпретації як засобу розвитку творчих здібностей студентів. Створення власних інтерпретацій художніх творів, альтернативних трактувань образів, написання есе, відгуків, рецензій сприяє розвитку уяви, креативного мислення та мовленнєвої самостійності. Студенти отримують можливість виявити індивідуальність, що позитивно впливає на мотивацію до навчання. Інтерпретація в закладах передвищої фахової освіти розглядається не просто як роз'яснення змісту, а як ключовий метод формування професійних компетентностей майбутніх фахівців. Вивчення мови та літератури базується на цілісному аналізі тексту, де текст є водночас об'єктом дослідження та засобом навчання. У навчальних закладах застосовують багаторівневу інтерпретацію – від лінгвістичного аналізу (художні засоби, підтекст) до психологічного, естетичного та порівняльного підходів. Використовуються методи «мозкового штурму», «кола ідей», «займи позицію» та проблемного навчання для стимулювання власних суджень здобувачів освіти. Відбувається поєднання літературного аналізу з іншими видами мистецтва (музика, живопис) та історією написання твору.

У контексті цифровізації освіти інтерпретаційний підхід може успішно реалізовуватися з використанням сучасних освітніх технологій. Онлайн- дискусії,

форуми, мультимедійні презентації, аналіз відео- та аудіоматеріалів розширюють можливості інтерпретації та роблять навчальний процес більш інтерактивним. Використання цифрових ресурсів сприяє залученню студентів до активної навчальної діяльності та розвитку інформаційної грамотності.

Разом із тим важливо враховувати вікові та психологічні особливості студентів закладів фахової передвищої освіти. Інтерпретаційна діяльність має бути доступною, послідовною та методично обґрунтованою. Викладач повинен поступово ускладнювати завдання, поєднувати колективні та індивідуальні форми роботи, створювати атмосферу довіри та взаємоповаги. За таких умов інтерпретація стає ефективним засобом навчання й розвитку.

Отже, інтерпретація в навчанні української мови та літератури виступає важливим чинником формування ключових, професійних і загальнокультурних компетентностей студентів. Її систематичне та методично виважене застосування забезпечує підготовку конкурентоспроможного фахівця, здатного до критичного мислення, творчої діяльності та ефективної комунікації в сучасному суспільстві

Висновки. Інтерпретація в навчанні української мови та літератури в закладах фахової передвищої освіти є важливим педагогічним підходом, що забезпечує активізацію пізнавальної діяльності студентів та підвищення ефективності освітнього процесу. Вона спрямована не лише на засвоєння навчального матеріалу, а й на глибоке осмислення мовних і художніх текстів, формування вмінь аналізувати, узагальнювати та робити аргументовані висновки. У процесі дослідження встановлено, що інтерпретаційний підхід сприяє реалізації компетентнісної парадигми освіти, оскільки забезпечує формування комунікативної, мовленнєвої, культурологічної та соціальної компетентностей студентів. Залучення здобувачів освіти до інтерпретації текстів різних стилів і жанрів дозволяє поєднати теоретичні знання з практичними навичками використання української мови у професійній діяльності.

Доведено, що інтерпретація художніх творів у курсі української літератури сприяє розвитку критичного та творчого мислення, емоційного інтелекту, а також формуванню ціннісних орієнтацій і національної свідомості студентів. Осмислення авторської позиції, проблематики та образної системи творів дозволяє актуалізувати гуманістичний і виховний потенціал літературної освіти, розвиває вміння аналізувати інформацію та аргументувати власну позицію, навики інтерпретувати складні тексти, допомагає в майбутній професійній діяльності, особливо в гуманітарній та ІТ-сферах, формує глибоке розуміння мистецтва та літератури, сприяє духовно-інтелектуальному розвитку особистості. Важливу роль у реалізації інтерпретаційного підходу відіграє професійна компетентність викладача, який організовує навчальний процес на засадах діалогу, проблемності та співпраці. Використання різноманітних методів і прийомів інтерпретаційної діяльності сприяє створенню сприятливого освітнього середовища та підвищує мотивацію студентів до вивчення української мови й літератури. Отже, систематичне впровадження інтерпретації в освітній процес закладів фахової передвищої вищої освіти є ефективним засобом підвищення якості гуманітарної підготовки, формування конкурентоспроможного фахівця та розвитку особистості, здатної до самостійного мислення, творчої діяльності й активної громадянської позиції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Горошкіна О. М. Компетентнісний підхід у навчанні української мови. - https://share.google/XJ7l78sd5qnsd1fIU (дата звернення: 05.02.2026р.)

2. Державний стандарт фахової передвищої освіти. https://mon.gov.ua/ua/osvita/fahova-peredvisha-osvita/standarti (дата звернення: 05.02.2026 р.)

3. Закон України «Про фахову передвищу освіту». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2745-19 (дата звернення: 04.02.2026 р.)

4. Концепція мовної освіти в Україні. https://gymnasiya2.org.ua/doc/3koncepciya%20movosviti.pdf (дата звернення: 03.02.2026р.)

5. Пасічник Є. Методика викладання літератури. https://share.google/kNykIMwgpZ3Lq5GZN (дата звернення: 03.02.2026р.)

6. Семеног О. М. Методика навчання української мови у закладах освіти. - https://share.google/KB4cjFthZdpG9hFVs (дата звернення: (дата звернення: 02.02.2026р.)

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

Гайванюк Іветта Ігорівна,
курсант 3 курсу
факультету підготовки фахівців для
органів досудового розслідування
Національної поліції України
Дніпровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Плетенець Віктор Миколайович,***
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри криміналістики
та домедичної підготовки,
Дніпровського державного університету внутрішніх справ

ТАКТИКА ПРОТИДІЇ МАНІПУЛЯТИВНІЙ ПОВЕДІНЦІ ПІДОЗРЮВАНОГО ПІД ЧАС ДОПИТУ

Допит підозрюваного посідає особливе місце серед слідчих (розшукових) дій, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України), оскільки саме під час цієї дії слідчий вступає у безпосередню психологічну взаємодію з особою, зацікавленою у протидії розслідуванню. Маніпулятивна поведінка підозрюваного – це система цілеспрямованих дій, розрахованих на формування у слідчого хибних уявлень, дезорієнтацію його пізнавальної діяльності або спонукання до рішень, вигідних підозрюваному. Виявлення та нейтралізація такої поведінки є ключовим завданням тактики допиту.

Правові засади проведення допиту підозрюваного визначені статтями 224–226 КПК України, що регламентують загальний порядок проведення цієї слідчої дії, права підозрюваного, зокрема право не свідчити проти себе та своїх близьких (ст. 63 Конституції України, ст. 18 КПК України), та обов'язок слідчого роз'яснити ці права до початку допиту [1; 2]. Водночас ч. 3 ст. 224 КПК України забороняє застосування насильства, погроз, обману та інших незаконних засобів у ході допиту. Отже, протидія маніпуляціям підозрюваного здійснюється виключно законними тактичними засобами, що становить принципову відмінність криміналістичної тактики від маніпуляції [2].

Базовим тактичним засобом протидії маніпулятивній поведінці є ретельна підготовка до допиту. Вона охоплює: вивчення матеріалів провадження; збирання відомостей про особистість підозрюваного (психологічний тип, мотивацію, попередній досвід взаємодії з правоохоронними органами); складання плану допиту з визначенням черговості питань; прогнозування ймовірних маніпулятивних сценаріїв та відповідних тактичних контрзаходів.

Серед прийомів нейтралізації процесуальних маніпуляцій виокремлюється тактика повторного допиту: зіставлення показань, отриманих у різний час, дозволяє виявити неузгодженості, які підозрюваний не міг усунути через складність підтримання послідовно неправдивої версії. Важливу роль відіграє також очна ставка (ст. 224 КПК України у взаємозв'язку зі ст. 225 КПК України): безпосереднє зіткнення з особами, чиї показання суперечать маніпулятивній версії підозрюваного, нерідко руйнує маніпулятивну стратегію [2].

Окремої уваги заслуговує проблема нейтралізації маніпуляцій, пов'язаних із симуляцією або дисимуляцією психічних станів. У таких випадках слідчий вдається до залучення спеціаліста-психолога або призначення судово-психологічної експертизи відповідно до ст. 242 КПК України. Рішення ЄСПЛ у справі "Гефген проти Німеччини" (2010) підтверджує, що навіть за умов складної ситуативної взаємодії під час допиту допустимість тактичних прийомів визначається принципом законності, що виключає будь-який психологічний примус [3].

Підручник з курсу криміналістики зазначає, що Необхідно зазначити, що на встановлення психологічного контакту з підозрюваними нерідко негативно впливає поява захисника як висококваліфікованого його союзника, що необхідно враховувати під час проведення допитів. Участь захисника вносить певні складнощі та особливості у проведення усіх слідчих дій, особливо у тактику допиту. Захисник добре знає умови, механізм і можливості розслідування. Саме з урахуванням цих особливостей він здійснює захист інтересів підозрюваних. Користуючись правом на зустріч наодинці з підзахисними, захисники іноді корегують (визначають) лінію поведінки злочинців під час слідства, розроблюють заходи протидії розслідуванню та клопочуть про проведення одночасних допитів зі свідками (потерпілими) з метою психологічного впливу на останніх [4, с. 317]. Це знання дозволяє слідчому обирати тактичні прийоми адресно, уникаючи загальних шаблонних підходів.

Таким чином, тактика протидії маніпулятивній поведінці підозрюваного під час допиту є комплексом законних методів, що поєднують психологічно обґрунтовану підготовку до допиту, застосування системних прийомів виявлення неправдивих показань та свідоме управління власною поведінкою слідчого. Ключовими принципами є: дотримання законності тактичних прийомів, заснованість на ретельному вивченні особистості підозрюваного, послідовність та гнучкість у застосуванні прийомів. Подальшого дослідження потребує вдосконалення тактики допиту в умовах участі захисника та у провадженнях з підвищеною конфліктністю.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 10.11.2025).

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. Дата оновлення: 10.10.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 10.11.2025).

3. Рішення Великої палати Європейського суду з прав людини у справі "Гефген проти Німеччини" (Gafgen v. Germany) від 01.06.2010, заява № 22978/05. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-99015 (дата звернення: 10.11.2025).

4. Криміналістика : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / [К. О. Чаплинський, О. В. Лускатов, І. В. Пиріг, В. М. Плетенець, Ю. А. Чаплинська]. 2-е вид, перероб. і доп. Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2017. 480 с.

Демчук Марія Василівна
здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
Навчально-наукового інституту права
Державний податковий університет,
Україна
Науковий керівник: ***Білоус Тетяна Йосипівна***
кандидат юридичних наук, доцент, доцент
Державний податковий університет,
Україна

ЗАХИСТ АВТОРСЬКИХ ПРАВ У СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ: ПОРУШЕННЯ ТА СПОСОБИ ПРОТИДІЇ

У сучасну епоху глобальної цифровізації соціальні мережі трансформувалися з інструментів для спілкування у потужні платформи для створення та розповсюдження контенту. Користувачі щодня генерують мільярди об'єктів авторського права: від фотографій та відеодописів до складних програмних кодів та літературних текстів. Однак легкість копіювання контенту в один клік створила ілюзію його «загальнодоступності» та безкоштовності, що призводить до масових порушень інтелектуальних прав. Питання розробки дієвих механізмів захисту авторів у цифровому просторі постає сьогодні як один із ключових викликів для юриспруденції та кібербезпеки.

Дослідження теми захисту авторських прав у соціальних мережах є критично важливим, оскільки більшість користувачів не обізнані з правилами цитування або ліцензування контенту, вважаючи, що публікація у відкритому профілі автоматично робить твір власністю загалу.

Питання особливостей дослідження захисту авторських прав у соціальних мережах, способів протидії порушень авторських прав, неодноразово ставали предметом дослідження багатьох провідних науковців та юристів-практиків, зокрема Алєксєєва Г., Антоненко А., Антоненко О., Бірюкова А., Ільєнко А., Колісникова Н., Мазуренко С., Онофрійчук С., Сапитон А., Ткаченко О., Фещак І. та інші.

У період воєнних конфліктів медіа стають стратегічним інструментом інформаційної політики держави. Вони не лише транслюють новини з фронту, а й консолідують суспільство, зміцнюючи патріотизм та формуючи спільні ціннісні орієнтири. Особливе місце посідають громадські медіа, які через дискусії об'єднують громадян навколо національних цілей. Залучаючи істориків для контекстуалізації подій, ЗМІ створюють глибокі наративи, що виходять за межі простої фіксації фактів. Через образи героїв та ворогів медіапростір вибудовує емоційний зв'язок із аудиторією, трансформуючи звіти про бойові дії у потужний чинник суспільної солідарності та віри в перемогу [1, с. 60].

Поняття соціальної мережі описує складну систему взаємозв'язків між окремими особами чи цілими організаціями. У сучасному цифровому світі під цим поняттям також мають на увазі спеціалізоване програмне забезпечення, що надає інструментарій для побудови ділових та особистих комунікацій у віртуальному просторі. Світове лідерство серед таких платформ тривалий час утримує Facebook, другу ж сходинку за популярністю стабільно посідає YouTube. До переліку найбільш затребуваних ресурсів в Україні також входять Instagram, TikTok, Twitter та ключові месенджери (WhatsApp, Facebook Messenger). Доступ до керування власним акаунтом є захищеним і здійснюється виключно після ідентифікації користувача за допомогою логіна та пароля.

Авторське право - це інтелектуальне право на твори науки, літератури та мистецтва. Правова охорона у соціальних мережах та блогах спрямована на захист інтелектуальної власності учасників суб'єктного складу інформаційно-телекомунікаційних мереж, у тому числі мережі «Інтернет».

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про авторське право і суміжні права», авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Твір вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми (письмової, речової, електронної (цифрової) тощо). За відсутності доказів іншого, автором твору вважається фізична особа, ім'я якої, як автора, зазначено у оригіналі або копії твору (презумпція авторства) [2].

Хоча українська судова практика щодо захисту інтелектуальної власності ще розвивається, законодавство передбачає чітку відповідальність за правопорушення: кримінальну, адміністративну та цивільну (Закон України «Про авторське право і суміжні права»).

Цивільна відповідальність ґрунтується на нормах Цивільного кодексу України, зокрема статті 432, яка закріплює право автора вимагати захисту свого права інтелектуальної власності в суді, включаючи відшкодування майнової та моральної шкоди. Також застосовуються положення статей 51-55 Закону України «Про авторське право і суміжні права», які деталізують способи цивільного захисту та механізм визначення розміру компенсацій.

Адміністративна відповідальність передбачена статтею 51-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Вона встановлює покарання за незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності, привласнення авторства або інше умисне порушення прав. Це тягне за собою накладення штрафу з конфіскацією незаконно виготовленої продукції та обладнання.

Кримінальна відповідальність регулюється статтею 176 Кримінального кодексу України. Покарання настає у разі заподіяння шкоди у значному розмірі (що розраховується відповідно до неоподатковуваних мінімумів доходів громадян). Санкції статті передбачають штрафи, виправні роботи або позбавлення волі, залежно від обсягу завданих збитків та того, чи вчинено правопорушення групою осіб або повторно.

Для фіксації порушень у соціальних мережах з метою подальшого звернення до суду ключовою є стаття 100 Цивільного процесуального кодексу України, яка визначає порядок подання та дослідження електронних доказів, що дозволяє використовувати знімки екрана та цифрові дані як належне підтвердження факту правопорушення.

Згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права», правовласник може звернутися до власника ресурсу та хостинг-провайдера з вимогою видалити контент. Власник сайту зобов'язаний обмежити доступ до піратських матеріалів протягом 48 годин, інакше на нього чекає адміністративна відповідальність [2].

Проблема плагіату залишається однією з найбільш гострих у сфері правового захисту. Важливі роз'яснення щодо цього надав Верховний Суд у низці своїх рішень. У постанові від 17 січня 2024 року (справа № 308/7570/18-ц) ВС визначив плагіат як публікацію чужого твору або його фрагмента під іменем особи, яка не є автором. Суд підтвердив, що за такі дії постраждала сторона має право на компенсацію як майнової, так і моральної шкоди. У постанові від 4 травня 2023 року (справа № 904/702/21) ВС наголосив, що для винесення рішення недостатньо лише зафіксувати факт використання твору. Суди нижчих інстанцій зобов'язані: чітко встановити форму та конкретний спосіб експлуатації об'єкта інтелектуальної власності; класифікувати ці дії згідно з нормами чинного законодавства; дослідити докази, щоб зрозуміти механізм неправомірного використання.

Верховний Суд також підкреслив, що точне визначення способу порушення є критичним для правильного вибору підсудності, особливо коли йдеться про суперечки в цифровому просторі (мережі Інтернет) [3, с. 207].

Основними способами протидії порушенням авторських прав у соцмережах є поєднання технічних інструментів та процесуальних юридичних заходів, де першочерговим кроком виступає використання внутрішніх систем подання скарг за процедурою сповіщення та видалення, що дозволяє оперативно прибирати вміст через запити про порушення права без звернення до суду.

Юридична складова протидії включає обов'язкову фіксацію порушення за допомогою засобів збереження цифрових доказів, направлення офіційної вимоги порушнику припинити незаконне використання, а в разі ігнорування - здійснення передбаченого українським законодавством порядку досудового вирішення суперечок через звернення до власників сторінок або постачальників послуг зберігання даних як посередників. У найбільш складних випадках, коли йдеться про використання з метою отримання прибутку або значні збитки, застосовується судовий захист, що дозволяє не лише видалити вміст, а й стягнути відшкодування за порушення майнових прав, при цьому успіх таких дій прямо залежить від наявності доказів першості, таких як первинні файли, свідоцтва або оприлюднення з ранньою датою.

Варто зазначити, що законодавство передбачає випадки, коли використання чужого твору не вважається порушенням і не потребує згоди автора чи виплати винагороди. Це називається вільним використанням, і воно має критичне значення для свободи слова та творчості в мережі. Інша людина може використовувати уривки з чужих дописів, статей або відео, якщо це робиться з критичною, полемічною, науковою або інформаційною метою. Але, обсяг цитати має бути виправданий поставленою метою. Не можна копіювати весь текст, якщо для аргументації достатньо одного абзацу. Необхідно обов'язково вказати ім'я автора та джерело запозичення (посилання на профіль або сайт).

Засоби масової інформації та блоги, що виконують інформаційну функцію, можуть відтворювати твори, які були побачені або почуті під час перебігу подій (наприклад, картина на стіні під час репортажу або музика, що лунала на фоні події). Відтворення твору

(наприклад, збереження фото чи відео на свій пристрій) дозволяється виключно для приватних цілей однієї особи, без права подальшого поширення чи публічного показу.

Підсумовуючи вищевикладене, можна констатувати, що захист авторських прав у соціальних мережах є комплексною проблемою, яка поєднує в собі юридичні, технічні та етичні аспекти. Трансформація соцмереж у стратегічні майданчики для поширення інформації, особливо в умовах воєнного стану, підвищує цінність інтелектуального контенту та, водночас, створює нові ризики його неправомірного використання. Аналіз чинного законодавства та актуальної судової практики, зокрема позицій Верховного Суду, свідчить про поступове формування дієвих механізмів притягнення порушників до відповідальності - від адміністративних штрафів до кримінальних санкцій.

Разом із тим, важливо підтримувати баланс між захистом прав автора та правом суспільства на вільний доступ до інформації через інститут цитування та вільного використання творів. Подальший розвиток цієї сфери потребує підвищення рівня правової грамотності користувачів та адаптації українського законодавства до викликів цифрової епохи, що дозволить створити безпечне та справедливе середовище для розвитку креативних індустрій та медіапростору.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Мазуренко С. Порушення авторських прав у медіапросторі під час воєнного стану // Юридичний вісник. Випуск № 3. 2025. URL: https://yurvisnyk.in.ua/v3_2025/9.pdf (дата звернення: 02.05.2026).
2. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022. № 2811-IX. Дата оновлення: 12.12.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text (дата звернення: 03.05.2026).
3. Колб О.С., Пирога І.С., Джуган В.В. Аспекти захисту авторського права в мережі інтернет // Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». Випуск № 05, 2025, частина 1. С. 204-208. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/342213/330092 (дата звернення: 04.05.2026).

Сергій ІВАЩЕНКО,
доцент кафедри права
Національної безпеки та правової роботи
Військово - юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків
Дмитро БОЛОЖИНСЬКИЙ,
курсант
Військово - юридичного інституту
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВЗАЄМОДІЇ «ЛЮДИНА-МАШИНА» У ПІДРОЗДІЛАХ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ: ЮРИДИЧНІ АСПЕКТИ ЕКСПЛУАТАЦІЇ РОБОТИЗОВАНИХ ВОГНЕВИХ ТОЧОК

Стрімкий розвиток воєнних технологій, що відбувається на тлі активних бойових дій в Україні, зумовив широке впровадження у підрозділах Збройних Сил України (далі - ЗСУ) роботизованих вогневих комплексів та автономних систем озброєння. Роботизовані вогневі точки, ударні безпілотні літальні апарати, наземні роботизовані платформи озброєння перетворились із теоретичних концепцій на реальний елемент сучасного поля бою. Разом із тим правове регулювання взаємодії між людиною та такими системами залишається одним із найменш розроблених питань як у вітчизняній, так і в міжнародній правовій доктрині.

Практичне застосування роботизованих вогневих точок у підрозділах ЗСУ породжує цілу низку юридичних питань, що не мають однозначної відповіді в чинному законодавстві. Хто несе відповідальність за завдання шкоди у результаті застосування автономної вогневої системи: оператор, командир підрозділу, розробник технології чи держава в цілому? Якою мірою рішення про відкриття вогню може бути делеговане машині? Яким вимогам міжнародного гуманітарного права мають відповідати роботизовані комплекси, що застосовуються в умовах збройного конфлікту? Ці питання визначають актуальність цього дослідження та зумовлюють його практичне значення для

нормотворчої та правозастосовної діяльності в умовах воєнного стану.

Зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями полягає у необхідності формування в Україні адекватної правової бази для регулювання застосування роботизованих вогневих систем, що забезпечуватиме як бойову ефективність підрозділів ЗСУ, так і дотримання зобов'язань держави у сфері міжнародного гуманітарного права.

Міжнародно-правові засади застосування роботизованих вогневих систем формуються передусім на основі норм міжнародного гуманітарного права. Додатковий протокол I до Женевських конвенцій 1977 року закріплює ключові принципи ведення воєнних дій, серед яких особливе значення для правового регулювання роботизованих вогневих точок мають принципи розрізнення, пропорційності та вжиття запобіжних заходів [1]. Принцип розрізнення зобов'язує сторони конфлікту за будь-яких обставин відрізняти цивільних осіб від комбатантів, а цивільні об'єкти від військових. Застосування цього принципу до роботизованих систем озброєння є предметом серйозних правових дискусій, оскільки виникає питання щодо здатності автономних систем здійснювати таке розрізнення з достатнім ступенем точності в умовах реального бою.

Конвенція про конкретні види звичайної зброї 1980 року встановлює обмеження щодо застосування зброї, яка може завдавати надмірних ушкоджень або мати невибіркову дію [2]. Зазначені критерії мають безпосереднє значення при оцінці правомірності застосування роботизованих вогневих комплексів, оскільки автономні системи зброї потенційно можуть бути кваліфіковані як такі, що мають невибіркову дію, якщо їх алгоритми цілевказання не забезпечують необхідного рівня точності та вибірковості ураження.

Р. Г. Меліков, досліджуючи міжнародно-правове регулювання використання автономних систем озброєння, зазначає, що сучасне міжнародне право не містить прямої заборони автономних систем зброї, однак встановлює жорсткі вимоги до порядку прийняття рішення про застосування летальної сили [4, с. 87]. Ключовою правовою проблемою є визначення мінімально необхідного рівня людського контролю над системами прийняття рішень у роботизованих вогневих комплексах. Науковець виокремлює три моделі такого контролю: «людина в контурі» (людина безпосередньо санкціонує кожне застосування зброї), «людина над контуром» (людина може втрутитися та зупинити застосування зброї) та «людина поза контуром» (повністю автономне застосування зброї без участі людини) [4, с. 93]. З точки зору міжнародного гуманітарного права лише перша модель є безумовно правомірною, тоді як правомірність двох інших залежить від конкретних обставин та технічних характеристик системи.

Т. Ю. Федчук, розглядаючи контроль дотримання норм міжнародного гуманітарного права при використанні зброї, керованої штучним інтелектом, підкреслює, що ключовою умовою правомірності застосування таких систем є забезпечення реального, а не формального людського контролю над ними [5, с. 787]. Авторка наголошує, що відповідальність за дотримання принципів міжнародного гуманітарного права не може бути делегована машині: правові зобов'язання залишаються на людині, яка приймає рішення про застосування системи, а тому правова конструкція командної

відповідальності набуває особливого значення в контексті роботизованих вогневих систем [5, с. 789].

Система правового регулювання взаємодії «людина-машина» у підрозділах ЗСУ формується на основі норм національного законодавства, і насамперед Закону України «Про національну безпеку України», який визначає засади державної політики у сфері безпеки та оборони, закріплює повноваження відповідних органів та встановлює загальні вимоги до забезпечення обороноздатності держави [3]. Водночас цей Закон не містить спеціальних норм щодо правового статусу роботизованих систем озброєння та порядку їх застосування, що утворює суттєву прогалину у правовому регулюванні.

В. Полюк, В. Нероба та А. Чуканов, аналізуючи перспективи розвитку та застосування роботизованих систем озброєння в Україні, констатують, що вітчизняна нормативна база суттєво відстає від темпів технологічного розвитку та практичних потреб армії [6, с. 143]. Науковці звертають увагу на відсутність чітких правових норм щодо кваліфікаційних вимог до операторів роботизованих систем, порядку їх бойового застосування, а також юридичного статусу рішень, що приймаються в автоматичному режимі [6, с. 145]. Ця прогалина є не лише теоретичною проблемою: вона безпосередньо впливає на практику застосування зброї на полі бою та може мати серйозні правові наслідки як у контексті міжнародного гуманітарного права, так і в площині кримінальної відповідальності військовослужбовців.

Питання юридичної відповідальності за наслідки застосування роботизованих вогневих точок є одним із найскладніших у досліджуваній сфері. Традиційні правові конструкції відповідальності, що ґрунтуються на встановленні вини конкретної фізичної особи, виявляються недостатніми в умовах, коли безпосереднє рішення про застосування зброї приймається алгоритмом. М. Чирак, досліджуючи шляхи підвищення бойових спроможностей підрозділів за рахунок оптимізації застосування ударних БПЛА, вказує на необхідність формування чіткої системи командної відповідальності, яка б розподіляла правові ризики між розробниками систем, операторами та командирами підрозділів [7, с. 101]. Відсутність такої системи створює ситуацію правової невизначеності, за якої жодна зі сторін не несе реальної юридичної відповідальності за можливі порушення.

І. Мартинюк та співавтори, аналізуючи роботизовані вогнеметні комплекси як перспективу розвитку вогнеметних підрозділів, наголошують на тому, що правові аспекти застосування таких систем мають бути враховані ще на етапі їх розробки та прийняття на озброєння [8, с. 28]. Зокрема, науковці вказують на необхідність проведення правової експертизи нових роботизованих комплексів на відповідність вимогам міжнародного гуманітарного права в рамках процедури, передбаченої статтею 36 Додаткового протоколу І до Женевських конвенцій, яка зобов'язує держави перевіряти нові засоби ведення воєнних дій на предмет їх правомірності [8, с. 31].

О. Купріненко та співавтори, визначаючи потребу сухопутних військ у наземних роботизованих комплексах, підкреслюють, що ефективне бойове застосування таких систем потребує не лише технічного, а й правового забезпечення [9, с. 35]. Автори обґрунтовують необхідність розробки чітких тактичних і правових регламентів

застосування роботизованих вогневих комплексів, що передбачатимуть конкретний розподіл функцій між людиною і машиною в процесі прийняття рішення про застосування зброї, встановлюватимуть вимоги до документування таких рішень, а також визначатимуть порядок розслідування інцидентів, пов'язаних із застосуванням роботизованих систем [9, с. 38].

Аналіз чинної правової бази дозволяє виокремити кілька ключових проблем правового регулювання взаємодії «людина-машина» у підрозділах ЗСУ. По-перше, відсутність спеціального законодавства про автономні системи озброєння та роботизовані вогневі комплекси унеможливлює однозначну кваліфікацію дій операторів та командирів при їх застосуванні. По-друге, невизначеність правового статусу рішень, прийнятих в автоматичному режимі, створює прогалини в системі юридичної відповідальності та перешкоджає ефективному розслідуванню можливих порушень. По-третє, відсутність обов'язкової правової експертизи нових роботизованих систем перед їх прийняттям на озброєння підвищує ризик застосування засобів ведення воєнних дій, що можуть суперечити нормам міжнародного гуманітарного права.

З огляду на викладене, правова конструкція регулювання взаємодії «людина-машина» у підрозділах ЗСУ має ґрунтуватись на принципі збереження значущого людського контролю над рішеннями про застосування летальної сили. Це передбачає, що роботизована вогнева точка може функціонувати в автономному режимі лише в чітко визначених умовах, при яких технічні характеристики системи забезпечують достатній рівень точності та вибірковості ураження, а оператор зберігає реальну можливість втручання та скасування рішення системи.

За результатами дослідження можна зробити такі висновки. Правове регулювання взаємодії «людина-машина» у підрозділах ЗСУ перебуває на початковій стадії формування та не відповідає реальним потребам практики бойового застосування роботизованих вогневих систем. Існуючі норми міжнародного гуманітарного права, зокрема закріплені в Додатковому протоколі І до Женевських конвенцій та Конвенції про конкретні види звичайної зброї, встановлюють певні рамки для правомірного застосування роботизованих систем, однак потребують конкретизації у контексті автономних технологій. Вітчизняне законодавство не містить спеціальних норм, що регулюють правовий статус роботизованих вогневих комплексів, порядок їх застосування та підстави юридичної відповідальності за наслідки такого застосування.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі пов'язані із розробкою концепції спеціального нормативно-правового акта про автономні системи озброєння у ЗСУ, що має визначити понятєвий апарат, систему класифікації таких систем залежно від ступеня автономності, вимоги до операторів, порядок документування рішень та механізм юридичної відповідальності. Окремим перспективним напрямом є участь України у міжнародних переговорних процесах щодо розробки нового міжнародно правового інструменту регулювання автономних систем зброї, що дозволить узгодити вітчизняне законодавство з міжнародними стандартами у цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року (укр/рос) : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 08.06.1977 : станом на 8 груд. 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 04.05.2026).

2. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних від ушкоджень або мають невибіркову дію (укр/рос) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй 10.10.1980 : станом на 15 черв. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266#Text (дата звернення: 04.05.2026).

3. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469 VIII : станом на 24 січ. 2026 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення 04.05.2026).

4. Меліков Р. Г. Міжнародно-правове регулювання використання автономних систем озброєння під час ведення воєнних дій : дис. … д-ра філософії / Національний університет «Одеська юридична академія». Одеса, 2023. 205 с.

5. Федчук Т. Ю. Контроль дотримання норм міжнародного гуманітарного права при використанні зброї керованої штучним інтелектом // Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 2. С. 785–791.

6. Полюк В., Нероба В., Чуканов А. Перспективи розвитку та застосування роботизованих систем озброєння в Україні // Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки. 2023. Вип. 4(93). С. 141–148.

7. Чирак М. Шляхи підвищення бойових спроможностей військових частин за рахунок оптимізації застосування ударних БПЛА // Повітряна міць України. 2024. № 1(6). С. 99–104.

8. Мартинюк І., Шматов Є., Стаднічук О., Погребняк Т., Ларіонов В., Гоменюк І. Роботизовані вогнеметні комплекси як перспектива розвитку вогнеметних підрозділів // Військово-технічний збірник. 2022. № 27. С. 26–35.

9. Купріненко О., Мочерад В., Загребельний С., Слюсаренко О. Визначення потреби сухопутних військ у наземних роботизованих комплексах // Військово-технічний збірник. 2022. № 26. С. 33–41.

Казанчук Дмитро Васильович,
здобувач освітнього ступеня бакалавра
юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМИ ЕФЕКТИВНОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЗАПОБІЖНИХ ЗАХОДІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Запобіжні заходи є одним із ключових інструментів забезпечення кримінального провадження в Україні. Відповідно до ст. 131 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) запобіжні заходи належать до заходів забезпечення кримінального провадження та застосовуються з метою забезпечення належної поведінки підозрюваного або обвинуваченого [1]. Актуальність дослідження обумовлена тим, що ефективність їх застосування безпосередньо впливає на дотримання прав людини та якість правосуддя в Україні.

Чинним законодавством передбачено п'ять видів запобіжних заходів: особисте зобов'язання, особиста порука, застава, домашній арешт і тримання під вартою (ч. 1 ст. 176 КПК України) [1]. Вибір конкретного виду визначається з урахуванням тяжкості правопорушення, особи підозрюваного, наявних ризиків та принципу пропорційності. Однак правозастосовна практика свідчить про низку системних проблем, які суттєво знижують ефективність цього інституту.

Однією з основних проблем є над часте застосування тримання під вартою, яке згідно зі ст. 183 КПК є «винятковим» запобіжним заходом. Незважаючи на це, статистика свідчить про стійку тенденцію до зростання кількості відповідних клопотань. Якщо у довоєнний період січень – грудень 2021 року подавалося понад 18 тисяч таких клопотань, то за січень – грудень 2024 року їх кількість перевищила 25 тисяч, що становить понад 50 % від загальної кількості клопотань про застосування запобіжних заходів [2]. Така диспропорція вказує на системне нехтування принципом виняткового характеру тримання під вартою та недостатню критичність судів при оцінці альтернативних заходів.

Системні порушення при застосуванні запобіжних заходів неодноразово ставали предметом розгляду Європейського суду з прав людини. Зокрема, у справі «Тимошенко проти України» від 30.04.2013 ЄСПЛ констатував порушення ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв'язку зі свавільним триманням під вартою на невизначений строк. Суд наголосив на необхідності дотримання принципу «презумпції свободи» при обранні запобіжного заходу [3]. Аналогічні порушення встановлювалися й у справах «Харченко проти України» та «Єлоєв проти України», де суд констатував відсутність достатнього обґрунтування при продовженні строків тримання під вартою, що є прямим наслідком формального підходу до оцінки ризиків за ст. 177 КПК України.

Окремою проблемою є недостатнє використання альтернативних запобіжних заходів – застави та домашнього арешту. Застава, як альтернатива триманню під вартою, передбачена ст. 182 КПК України[1], проте на практиці її розмір нерідко є непропорційним майновому стану підозрюваного, що фактично перетворює її на недосяжну для пересічного громадянина. Домашній арешт (ст. 181 КПК), обмежений строком шести місяців, також застосовується вкрай рідко – зокрема через відсутність належного технічного забезпечення контролю (електронних засобів моніторингу), що змушує слідчих і прокурорів клопотати про більш суворі заходи. Усе це в сукупності призводить до надмірного навантаження на слідчі ізолятори та погіршення умов тримання затриманих осіб.

В умовах воєнного стану, введеного з 24 лютого 2022 року, ч. 5–8 ст. 176 КПК України встановлює безальтернативне тримання під вартою для осіб, підозрюваних у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки (ст. 109-114-1 КК). Рішення Конституційного Суду України № 7-р(II)/2024 від 19.06.2024 підтвердило конституційність цих положень, хоча дискусія щодо їх відповідності стандартам Європейської конвенції прав людини продовжується [4]. Додатковою проблемою стало запровадження ч. 5 ст. 615 КПК, яка визначила автоматичне продовження тримання під вартою у разі неможливості проведення підготовчого судового засідання. Такий механізм фактично усуває ефективний судовий контроль і, на думку ряду дослідників, суперечить принципу презумпції невинуватості та практиці Європейського суду з прав людини. Відповідність такої норми Конституції України не підтверджена.

Таким чином, проблема ефективності застосування запобіжних заходів є комплексною і потребує системного вирішення. Необхідними кроками є вдосконалення нормативної бази в частині мотивування обрання конкретного виду заходу, забезпечення реального дотримання принципу пропорційності та виняткового характеру тримання під вартою, впровадження технічних засобів контролю для альтернативних заходів, а також приведення національного законодавства у відповідність до стандартів Європейської конвенції прав людини. Лише комплексний підхід до реформування цього інституту забезпечить належний баланс між ефективністю кримінального переслідування та дотриманням фундаментальних прав особи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 20.04.2026)

2. Гальонкін С.С. Безальтернативність та автоматичність тримання під вартою в умовах воєнного стану. Вісник Ужгородського національного університету. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/11/36-3.pdf (дата звернення: 20.04.2026)

3. Справа «Тимошенко проти України»: рішення ЄСПЛ від 30.04.2013 р. - URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_924 (дата звернення: 20.04.2026)

4. Кримінальні провадження, що стосуються національної безпеки: як суди обирають запобіжні заходи. URL: https://thepage.ua/ua/experts/kriminalni-provadzhennya-sho-stosuyutsya-nacionalnoyi-bezpeki-zapobizhni-zahodi-the-page (дата звернення: 21.04.2026)

Казанчук Дмитро Васильович,
здобувач освітнього ступеня бакалавра
юридичного факультету
Хмельницького університету управління та права
імені Леоніда Юзькова

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ МАЙНОВИХ ПРАВ УЧАСНИКІВ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Введення воєнного стану в Україні з 24 лютого 2022 року суттєво змінило умови правового регулювання здійснення та захисту майнових прав учасників цивільних правовідносин. Знищення і пошкодження майна внаслідок бойових дій, примусова реквізиція, масове призупинення виконання договірних зобов'язань та обмеження судового захисту - все це поставило під загрозу такі базові гарантії, як право власності, право на відшкодування шкоди та право на судовий захист, закріплені у Конституції України та Цивільному кодексі України (далі - ЦК України).

Конституційні та цивільно-правові гарантії права власності становлять основу захисту майнових прав. Конституція України у ст. 41 проголошує право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, а також встановлює, що примусове відчуження об'єктів права приватної власності може застосовуватися лише як виняток з мотивів суспільної необхідності та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості [1]. ЦК України у ст. 353 закріплює інститут реквізиції та передбачає обов'язкову компенсацію власникові, розмір якої визначається за ринковою вартістю майна на момент вилучення [2]. Водночас у судовій практиці та правозастосуванні виявлено, що в умовах воєнного стану ці гарантії реалізуються лише формально: відсутній єдиний реєстр реквізованого майна, не визначено чітких строків і порядку виплати відшкодування, а оцінка майна нерідко здійснюється без дотримання ринкових критеріїв. Крім того, ст. 1166 ЦК України встановлює загальний принцип повного відшкодування шкоди, заподіяної майну, однак спеціальне законодавство воєнного часу суттєво звужує можливості його практичного застосування. Отже, наявна прогалина між формальними гарантіями права власності та їх реальним забезпеченням в умовах воєнного стану є ключовою проблемою, що потребує нормативного врегулювання.

Окремою проблемою є захист майнових прав у контексті виконання договірних зобов'язань. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» надає органам державної влади та військовому командуванню широкі повноваження щодо запровадження обмежень господарської діяльності, що фактично унеможливлює виконання значної частини договорів [3]. У таких умовах учасники цивільних правовідносин змушені посилатися на форс-мажорні обставини як підставу звільнення

від відповідальності за порушення зобов'язань. Проте відсутність у законодавстві чітко визначених критеріїв причинно-наслідкового зв'язку між воєнними діями та конкретним порушенням договору породжує значну правову невизначеність. Суди по-різному тлумачать поняття форс-мажору у цивільних спорах, що призводить до неоднакової судової практики майнових прав і зловживань з боку недобросовісних учасників обороту.

Не менш гострою є проблема відшкодування шкоди, завданої майну внаслідок збройної агресії. Закон України «Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України» від 23.02.2023 встановив певний механізм компенсації, проте він поширюється переважно на житлову нерухомість фізичних осіб і не охоплює рухоме майно, об'єкти комерційного призначення та майно юридичних осіб [4]. Таке звуження сфери застосування компенсаційного механізму суперечить загальному принципу повного відшкодування шкоди, закріпленому у ст. 1166 ЦК України, і фактично позбавляє значну частину учасників цивільних правовідносин реальної можливості захистити свої майнові інтереси в національному правовому полі.

Додатковим чинником, що ускладнює захист прав, є обмежений режим роботи судів в умовах воєнного стану та тривалість виконання судових рішень проти держави.

Таким чином, захист майнових прав учасників цивільних правовідносин в умовах воєнного стану залишається системно недосконалим і потребує комплексного законодавчого врегулювання. Необхідними є такі кроки: закріплення чіткого порядку реквізиції майна з визначенням строків і методики обчислення компенсації; законодавче визначення критеріїв застосування форс-мажору у цивільних зобов'язаннях для забезпечення однакової судової практики; розширення сфери дії компенсаційного механізму на всі категорії майна, включаючи рухоме майно та об'єкти комерційного призначення. Лише системне вдосконалення цивільного законодавства забезпечить реальні гарантії майнових прав і сприятиме відновленню правопорядку та довіри до правової системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 25.04.2026)

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 25.04.2026)

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 25.04.2026)

4. Про компенсацію за пошкодження та знищення окремих категорій об'єктів нерухомого майна внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України: Закон України від 23.02.2023 № 2923-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2923-20 (дата звернення: 25.04.2026)

Каклюгіна Поліна Геннадіївна
Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського"
здобувачка 3 курсу ОР «Бакалавр»
за спеціальністю «Право»

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ УСИНОВЛЕННЯ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ

Інститут усиновлення в Україні є ключовим сімейно-правовим механізмом забезпечення права дитини на виховання в сім'ї та реалізації принципу як найкращих інтересів дитини.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному системному аналізі трансформації інституту усиновлення в Україні в умовах воєнного стану крізь призму взаємодії матеріального сімейного права, процесуальних гарантій та адміністративно-цифрових процедур. У роботі вперше узагальнено вплив воєнних обмежень не лише як фактору ускладнення доступу до процедури усиновлення, а як системної юридичної детермінанти, що змінює баланс між принципом найкращих інтересів дитини та принципом процесуальної доступності правосуддя.

Доведено, що воєнний стан спричинив не просто організаційні труднощі, а структурну трансформацію моделі усиновлення: від класичної адміністративно-судової моделі до гібридної цифрово-обмеженої системи, у якій ключову роль почали відігравати електронні реєстри, дистанційні форми комунікації та територіальні обмеження юрисдикції судів.

Окремо акцентовано, що цифровізація процедури усиновлення, хоча й підвищила формальну ефективність обліку дітей та кандидатів, водночас породила нові правові ризики, пов'язані з неповнотою інформації про дитину, обмеженістю особистого контакту та складністю реалізації принципу усвідомленої згоди.

Відповідно до статті 207 Сімейного кодексу України (далі – СК України), усиновлення визначається як прийняття усиновлювачем у свою сім'ю особи на правах дочки або сина, що здійснюється виключно на підставі рішення суду. [1]

Зазначене положення кореспондується зі статтею 3 Конвенції ООН про права дитини 1989 року, яка встановлює, що в усіх діях щодо дітей першочергово враховуються їх найкращі інтереси.[2]

Нормативно-правову основу інституту усиновлення становлять глава 18 СК України (статті 207–242), статті 310–314 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), [1] Закон України «Про охорону дитинства», а також Порядок

провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей, затверджений постановою Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей" № 905 від 08 жовтня 2008 року.[3]

Додатково застосовуються положення Європейської конвенції про усиновлення дітей (ETS № 58), яка є складовою частиною національного законодавства України відповідно до статті 9 Конституції України.[4]

До запровадження воєнного стану 24 лютого 2022 року процедура усиновлення в Україні мала стабільний адміністративно-судовий характер.

Вона передбачала послідовність дій: спочатку особа, яка бажає усиновити дитину, звертається до служби у справах дітей за місцем проживання із письмовою заявою про намір бути кандидатом в усиновлювачі. Після цього подається встановлений пакет документів, що включає паспорт або ID-картку, довідку про заробітну плату або інші доходи, медичний висновок про стан здоров'я, довідку про відсутність судимості, документ, що підтверджує право користування або власності на житло, а також свідоцтво про шлюб у разі перебування у шлюбі. Далі кандидати обов'язково проходять підготовчі курси для усиновлювачів, після чого служба у справах дітей проводить обстеження житлово-побутових умов та складає відповідний акт.

За результатами перевірки особу ставлять на облік кандидатів в усиновлювачі та вносять до відповідного державного реєстру. Після цього здійснюється підбір дитини через Єдиний банк даних дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, і кандидати отримують направлення для особистого знайомства з дитиною, під час якого встановлюється контакт та оцінюється можливість формування сімейних відносин. У разі позитивного результату орган опіки та піклування готує висновок про доцільність усиновлення.

Наступним етапом є звернення до суду із заявою про усиновлення, оскільки усиновлення здійснюється виключно на підставі судового рішення. Суд перевіряє дотримання вимог законодавства, враховує інтереси дитини, висновок органу опіки та надані докази, після чого ухвалює рішення. [1]

У разі задоволення заяви дитина юридично набуває статусу сина або дочки усиновлювача, а рішення суду передається до органів державної реєстрації актів цивільного стану для внесення змін до актового запису про народження та видачі нового свідоцтва про народження.

У довоєнний період процедура була відносно передбачуваною, а її тривалість становила в середньому 6–12 місяців.

З початком повномасштабної збройної агресії Російської Федерації та введенням воєнного стану відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» № 389-VIII [5], інститут усиновлення зазнав суттєвих організаційних трансформацій. При цьому правова природа усиновлення не змінилася, однак змінилися умови реалізації відповідної процедури.

Зокрема, відповідно до постанови Кабінету Міністрів України "Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей" № 905 із змінами було впроваджено цифровізацію частини

процедур через Єдину інформаційно-аналітичну систему «Діти», що забезпечує електронний облік дітей та кандидатів в усиновлювачі.[3]

Також було розширено використання Єдиного державного вебпорталу електронних послуг («Дія») для подання окремих заяв та отримання адміністративних послуг.

Важливою зміною стало запровадження дистанційних форм комунікації між кандидатами та службами у справах дітей, включно з можливістю онлайн-консультацій і відеоконференційного ознайомлення з інформацією про дитину. Водночас усиновлення як юридична процедура залишилося виключною компетенцією суду.

Окремо слід зазначити, що під час воєнного стану встановлено територіальні обмеження: усиновлення не здійснюється на тимчасово окупованих територіях та в районах активних бойових дій у зв'язку з неможливістю забезпечення діяльності судів та органів опіки. Це випливає із загальних положень Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [5] та практичної неможливості реалізації процесуальних гарантій.

Статистичні дані Міністерства соціальної політики України свідчать, що в Україні на обліку перебуває понад 60 тисяч дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

При цьому близько 70% дітей, які перебувають на обліку, є дітьми старше 10 років, що істотно знижує рівень їх усиновлення. Значна частина дітей також входить до складу братніх і сестринських груп, що унеможливлює їх роз'єднання відповідно до статті 210 СК України та створює проблеми одночасного поміщенні їх в одну сім'ю.

Порівняльний аналіз довоєнного та воєнного періоду свідчить, що до 2022 року система усиновлення була переважно паперово-адміністративною з чітко визначеними строками та стабільною роботою всіх органів.

У воєнний період відбулося часткове руйнування територіальної рівномірності функціонування системи, цифровізація процесів, а також посилення залежності процедури від безпекової ситуації в регіонах.

Судова практика воєнного часу, зокрема справи № 512/168/22 від 18.04.2022 [6], підтверджує сталість підходу судів до пріоритету інтересів дитини. У зазначеній справі суд наголошував, зокрема на застосуванні статті 3 Конвенції ООН про права дитини [2], статті 7 СК України [1] та принципу забезпечення стабільного сімейного середовища як визначального критерію при ухваленні рішення про усиновлення.

Незважаючи на збереження базових гарантій усиновлення, закріплених у статтях 207–242 Сімейного кодексу України та статтях 310–314 Цивільного процесуального кодексу України, практична реалізація права на усиновлення в умовах воєнного стану виявила низку системних проблем, що мають як правовий, так і організаційний характер. [1]

Основною проблемою є обмежений доступ до повної та достовірної інформації про дитину, яка підлягає усиновленню. Відповідно до пунктів Порядку, затвердженого постановою КМУ № 905 від 08.10.2008 року, кандидати в усиновлювачі мають право отримувати медичну, соціальну та юридичну інформацію про дитину через службу у справах дітей. [3]

Однак у період воєнного стану на практиці фіксуються випадки відсутності або неповноти медичних даних через евакуацію закладів охорони здоров'я та втрату первинної документації. Це прямо впливає на реалізацію принципу поінформованої згоди усиновлювача та може створювати ризики подальшого оскарження усиновлення

відповідно до статті 236 СК України (скасування усиновлення у разі істотного порушення прав сторін). [1]

Також можна виділити територіальну нерівномірність функціонування органів опіки та піклування та судів, що ускладнює дотримання строків процедури.

Відповідно до статті 311 ЦПК України, справа про усиновлення має розглядатися судом у розумні строки з обов'язковою участю органу опіки. [1]

Проте в умовах воєнного стану частина судів змінювала територіальну підсудність або працювала дистанційно, що фактично призводило до збільшення строків розгляду справ. Практика Верховного Суду у воєнний період підтверджує, що строки розгляду справ про усиновлення в окремих регіонах збільшувалися до 2–4 місяців замість стандартного місячного строку.

Ще однією проблемою є ускладнення реалізації права на судовий захист через воєнні обставини. Хоча стаття 310 ЦПК України передбачає обов'язковість судового розгляду, у частині регіонів доступ до суду був обмежений через активні бойові дії або евакуацію судових установ. [1]

Відповідний фактор створює фактичну правову нерівність у доступі до процедури усиновлення залежно від території проживання.

Не можна не зазначити про психологічну травматизацію дітей та недостатність механізмів оцінки їхнього стану. Відповідно до статті 171 СК України, суд зобов'язаний враховувати думку дитини, якщо вона може її висловити. [1]

Однак у випадках дітей, які пережили евакуацію, втрату батьківського піклування або перебування в інституційних закладах під час бойових дій, встановлення їхньої усвідомленої згоди ускладнюється. У звітах ЮНІСЕФ за 2023 рік зазначається, що значна частина дітей, які перебувають під опікою держави в Україні, мають ознаки психологічної травми, що потребує довготривалої адаптації перед передачею в сім'ю.

Не мало важливим також є обмеження доступу до дітей молодшого віку та зменшення кількості дітей, доступних для усиновлення поза родинними групами. За даними Міністерства соціальної політики України (2024), близько 70% дітей на обліку з усиновлення є старше 10 років, а значна частина перебуває у складі братніх і сестринських груп. Заначена відомість прямо корелює зі статтею 210 СК України [1], яка забороняє роз'єднання братів і сестер, що об'єктивно зменшує кількість індивідуальних випадків усиновлення.

Останнім можна виділити обмежена ефективність цифровізації процедури. Попри запровадження Єдиної інформаційної системи «Діти» та можливості подання окремих документів через портал «Дія», ключові етапи — зокрема судовий розгляд та встановлення контакту з дитиною — залишаються очними. Це відповідно створює дисбаланс між цифровими та класичними адміністративними процедурами, що не повністю відповідає принципу оперативності, закріпленому у статті 3 СК України [1].

Удосконалення інституту усиновлення в умовах воєнного стану потребує комплексного нормативного підходу, спрямованого на усунення правової невизначеності, забезпечення повноти інформації про дитину та гарантування стабільності судових і адміністративних процедур.

Передусім доцільно законодавчо закріпити мінімальний стандарт повноти інформації про дитину, яка підлягає усиновленню, шляхом внесення змін до Сімейного кодексу України та Порядку, затвердженого постановою КМУ № 905 від 08.10.2008 р. Такий стандарт має включати обов'язкові медичні, психологічні та соціально-правові дані, зокрема медичну документацію, інформацію про хронічні захворювання, психоемоційний стан дитини, рівень її соціальної адаптації, а також дані щодо сімейного статусу, наявності родинних зв'язків і правового статусу дитини. Для забезпечення єдності практики доцільно запровадити "паспорт дитини для усиновлення" як обов'язковий електронний документ, без якого подальші етапи процедури не можуть бути розпочаті.

Другим напрямом є впровадження єдиного воєнного протоколу усиновлення, який має бути затверджений постановою Кабінету Міністрів України. Такий протокол повинен передбачати пріоритетний розгляд справ щодо усиновлення, скорочені строки проходження процедур, можливість повноцінного використання дистанційних форм взаємодії між судом, органами опіки та кандидатами в усиновлювачі, а також спеціальні гарантії для дітей, евакуйованих із зон бойових дій. Окремо слід передбачити централізований контроль за обліком таких дітей і заборону будь-яких дій без підтвердження їх правового статусу.

Третім елементом є посилення судових гарантій шляхом законодавчого встановлення чітко визначених процесуальних строків розгляду справ про усиновлення навіть в умовах воєнного стану. Доцільно передбачити скорочену, але імперативно визначену модель строків: оперативну реєстрацію заяви, обмежений строк підготовки матеріалів органом опіки та фіксований строк судового розгляду, що усуне невизначеність категорії "розумного строку" та забезпечить однакову практику в усіх регіонах.

Четвертим напрямом є запровадження обов'язкового психологічного супроводу як окремої стадії процедури усиновлення. Йдеться про обов'язкову психологічну оцінку дитини перед її передачею в сім'ю, яка має включати визначення рівня травматизації, емоційної стабільності та готовності до зміни сімейного середовища. Доцільним є також запровадження оцінки психологічної сумісності між дитиною та кандидатами в усиновлювачі, а також обов'язкового післяусиновлювального супроводу протягом визначеного періоду з регулярним моніторингом адаптації дитини.

П'ятим напрямом є вдосконалення цифрової системи обліку дітей "Діти" шляхом її інтеграції з іншими державними реєстрами, зокрема медичними, освітніми та соціальними базами даних. Відповідне вдосконалення дозволить сформувати повне цифрове досьє дитини, забезпечити актуальність інформації та мінімізувати ризики прийняття рішень на основі неповних або застарілих даних. Додатково доцільно запровадити автоматизовані механізми перевірки повноти даних та багаторівневу систему доступу для захисту персональної інформації дитини.

Підсумовуючи все вищесказане і роблячи висновки з даного дослідження, можна сказати, що усиновлення дітей в Україні в умовах воєнного стану залишається одним із ключових інститутів сімейного права, спрямованих на забезпечення права дитини на сімейне виховання та реалізацію принципу найкращих інтересів дитини.

Проведене дослідження свідчить, що базові правові засади інституту усиновлення зберігають свою стабільність і нормативну визначеність навіть в умовах збройної агресії, однак механізми їх практичної реалізації зазнали істотних змін. Зокрема, воєнний стан зумовив трансформацію процедурних підходів через цифровізацію окремих етапів, зміну територіальної доступності органів опіки та судів, а також запровадження додаткових безпекових обмежень, що впливають на строки та послідовність розгляду справ.

Водночас встановлено, що поряд із позитивними зрушеннями у вигляді електронного обліку та часткової диджиталізації процедур, виник комплекс системних проблем, серед яких найбільш суттєвими є неповнота інформації про дитину, нерівномірність функціонування уповноважених органів, обмеженість доступу до судового захисту в окремих регіонах, а також недостатній рівень психологічного супроводу дітей, які пережили травматичні події. Окремо слід відзначити, що значна частка дітей старшого віку та дітей у складі братніх і сестринських груп об'єктивно ускладнює реалізацію права на їх усиновлення, що потребує додаткових правових та організаційних рішень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III // Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14 (дата звернення: 14.04.2026). (Закон України)
2. Конвенція про права дитини : міжнародний документ від 20.11.1989 // Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 14.04.2026). (Закон України)
3. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей : постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2008 № 905 // Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/905-2008-%D0%BF (дата звернення: 14.04.2026).
4. Європейська конвенція про усиновлення дітей (ETS № 58) : міжнародний документ від 24.04.1967 // Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_676#Text (дата звернення: 14.04.2026).
5. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII // Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 14.04.2026).
6. Рішення суду у справі № 512/168/22 від 18.04.2022 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104009407 (дата звернення: 14.04.2026).

Кончаківський Ростислав Сергійович
здобувач вищої освіти першого рівня
юридичного факультету
Львівський національний університет імені Івана Франка

КАСАЦІЙНА СКАРГА У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Однією з визначальних особливостей касаційного оскарження є те, що воно виступає останнім національним засобом захисту прав, свобод та інтересів особи. Відповідно, реалізуючи право на касаційне оскарження, необхідно дотриматись формальних та процесуальних вимог до касаційної скарги.

Визначення поняття «касаційної скарги» в чинному законодавстві не міститься. Варто зазначити, що КПК 1960 року визначав касаційну скаргу способом перерахування суб'єктів, уповноважених на оскарження, для скасування або зміну судового рішення.

Поняття касаційної скарги можна визначити шляхом розкриття її ознак, а саме форми, змісту та строків подання. Відповідні ознаки регламентуються у статтях 426 та 427 КПК України. Розпочинаючи з форми касаційної скарги, закон зазначає лише одну вимогу - дотримання письмової форми. Більше того, оскільки іншого не передбачено в частині першій статті 427 КПК України, форма проста письмова. Важливим у складенні касаційної скарги є навіть вимога до її форми, проте це не змінює ваги наступної ознаки скарги – змісту.

Вимоги до змісту регламентовані частинами другою, третьою та четвертою статті 427 КПК України : «У касаційній скарзі зазначаються: 1) найменування суду касаційної інстанції; 2) прізвище, ім'я, по батькові (найменування), поштова адреса особи, яка подає касаційну скаргу, а також номер засобу зв'язку, адреса електронної пошти, якщо такі є; 3) судове рішення, що оскаржується; 4) обґрунтування вимог особи, яка подала касаційну скаргу, із зазначенням того, у чому полягає незаконність чи необґрунтованість судового рішення; 5) вимоги особи, яка подає касаційну скаргу, до суду касаційної інстанції; 6) перелік матеріалів, які додаються. Якщо особа не бажає брати участі у касаційному розгляді, вона зазначає це в касаційній скарзі. Касаційна скарга підписується особою, яка її подає. Якщо касаційну скаргу подає захисник, представник потерпілого, до неї додаються оформлені належним чином документи, що підтверджують його повноваження відповідно до вимог цього Кодексу»[1].

У більшості випадків, підставами для залишення скарги без розгляду, у порядку передбаченому частиною першою статті 429 КПК України, є пункти 4 та 5 – обґрунтування вимог касаційної скарги та вимоги до суду. Тобто, подаючи ввідповідну скаргу, особа зобов'язана належним чином вказати, у чому саме полягає неправильне застосування норм матеріального та процесуального права і які з них порушили суди попередніх інстанцій. Важливим є також формування вимоги до суду, обрання неналежного способу захисту порушених прав або відсутність вимог до суду призведе до

залишення скарги без руху. На невідповідність скарги вимогами статті 427 КПК України ВС також має сформовану практику. В ухвалі ККС ВС від 01.10.2020 року у справі №751/1537/20, Суд вказав, що посилаючись у касаційній скарзі на незаконність судових рішень, особа, яка подає касаційну скаргу, має вказати на конкретні порушення закону, що є підставами для скасування або зміни судових рішень, і які, на її думку, допущені судами обох інстанцій при їх винесенні, навести конкретні докази і аргументи в обґрунтування кожної позиції[3].

Однак, всупереч наведеним положенням процесуального закону, суть наведених доводів в касаційній скарзі засудженого зводиться до не погодження з оцінкою доказів, наявних у матеріалах кримінального провадження, неповнотою судового розгляду, невідповідністю висновків суду фактичним обставинам кримінального провадження, що в силу статей 433, 438 КПК України не є предметом перевірки суду касаційної інстанції.

Крім того, відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 427 КПК України у касаційній скарзі зазначаються вимоги особи, яка подає касаційну скаргу до суду касаційної інстанції.

Прохальна частина касаційної скарги має узгоджуватися з положеннями ст. 436 КПК України, оскільки нечітке, суперечливе чи таке, що не відповідає наведеним вимогам, прохання скаржника унеможливлює прийняття судом касаційної інстанції відповідного рішення згідно вимог закону.

Проте, засудженим не сформульовані вимоги до суду касаційної інстанції, з огляду на положення ст. 436 КПК України. З огляду на це, засуджений має чітко зазначити у прохальній частині касаційної скарги, яке саме рішення повинен прийняти Суд, з урахуванням положень вказаної статті [3].

Таким чином, оскільки касаційна скарга не відповідає вимогам, передбаченим ст. 427 КПК України, Верховний Суд залишив касаційну скаргу без руху та вказав строк усунення недоліків касаційної скарги.

Щодо останнього твердження, то законодавець у частині першій статті 429 КПК України можливість усунення недоліків форми та змісту касаційної скарги та приведення скарги у відповідність вимогами статті 427 КПК України, вказавши, що строк необхідний для їх усунення, що не може перевищувати п’ятнадцяти днів з дня отримання ухвали особою, яка подала касаційну скаргу.

Крім дотримання вимог ст. 427 КПК щодо змісту касаційної скарги обов’язковою вимогою до касаційної скарги є те, що вона повинна бути викладена державною мовою. Такого висновку дійшла Об’єднана Палата ВС у постанові від 19.09.2022 у справі № 521/12324/18). Така вимога відповідає частині 1 статті 29 КПК України : « Кримінальне провадження здійснюється державною мовою. Сторона обвинувачення, слідчий суддя та суд складають процесуальні документи державною мовою» та частині 1 статті 10 Конституції України : «Державною мовою в Україні є українська мова»[4].

Третьою ознакою-критерієм є строк подання касаційної скарги. Його встановлює частина 2 статті 426 КПК України - касаційна скарга на судові рішення може бути подана протягом трьох місяців з дня проголошення судового рішення судом апеляційної інстанції, а засудженим, який тримається під вартою, - в той самий строк з дня вручення йому копії судового рішення.

В ухвалі ККС ВС від 03.02.2025 у справі 950/2360/19 про поновлення строку касаційного оскарження вказав, що правило, передбачене в частині 2 статті 426 КПК України, надає особі, яка має право на касаційне оскарження, достатній строк для роздумів стосовно того, чи подавати касаційну скаргу, для чіткого визначення своїх аргументів та окреслення стверджувальної правової позиції, і визначає період, після закінчення якого контрольна функція суду не здійснюється[5].

Якщо з певних обставин особа, яка має право на касаційне оскарження, пропустила строк подачі скарги, то законодавство передбачає можливість поновлення строку в частині 1 статті 117 КПК України. Відтак, строк, що пропущений із поважних причин строк повинен бути поновлений за клопотанням заінтересованої особи ухвалою слідчого судді, суду.

За сталою практикою Верховного Суду, під поважними причинами слід розуміти лише ті обставини, які були чи об`єктивно є непереборними, тобто не залежать від волевиявлення особи, пов`язані дійсно з істотними обставинами, перешкодами чи труднощами, що унеможливлювали своєчасне звернення до суду у визначений законом строк.

У вище зазначеній ухвалі, Суд також звернув увагу, що у рішенні від 3 квітня 2008 року у справі "Пономарьов проти України", Європейський суд з прав людини зробив висновок про те, що правова система багатьох країн-членів передбачає можливість продовження строків, якщо для цього є обґрунтовані підстави. Разом з тим, питання щодо поновлення строку на оскарження перебуває в межах дискреційних повноважень національних судів, однак такі повноваження не є необмеженими, тому від судів вимагається вказувати підстави для поновлення строку. У кожній справі національні суди мають перевіряти, чи підстави для поновлення строків для оскарження виправдовують втручання у принцип res judicata (принцип юридичної визначеності)[2].

У разі, коли суд касаційної інстанції за заявою особи, яка її подала не знайшов підстав для поновлення строку подання касаційної скарги або така особа не порушує питання про поновлення цього строку, касаційна скарга повертається до скаржника з підстав пункту 3 частини третьої статті 429 КПК України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Кодекс України від 13.04.2012 р. № 3902-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

2. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Пономарьов проти України» від 3 квітня 2008 року (заява № 3236/03). Офіційний вісник України. 2009. № 37. Ст. 1273, URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_434#Text

3. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду від 01.10.2020: справа №751/1537/20, провадження № 51-4661ск20 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91933070

4. Постанова Об'єднаної Палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19.09.2022 : справа№ 521/12324/18, провадження № 51-5817кмо21 // Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/106426687

5. Ухвала Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 03.02.2025 : справа 950/2360/19, провадження № 51 - 4336 ск 21// Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/124904583

Свинцицька Богдана Русланівна.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРЕДСТАВНИЦТВО У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМИ АДВОКАТСЬКОЇ МОНОПОЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ

Процесуальне представництво у цивільному процесі України в останні роки зазнало істотних змін, центральною з яких стало впровадження так званої адвокатської монополії. У результаті судової реформи 2016 року до Конституції України було внесено положення статті 131², згідно з яким представництво іншої особи в суді здійснюється виключно адвокатом, за винятком випадків, прямо визначених законом [1]. Основною метою такого нововведення було забезпечення більш високого рівня правничої допомоги, дотримання професійної етики та підвищення ефективності судового захисту. Однак практичне застосування цієї моделі виявило низку проблем, серед яких — ускладнення доступу до правосуддя для соціально незахищених осіб, збільшення навантаження на адвокатуру та неоднозначність судової практики у справах, де інтереси сторін представляли не адвокати [3]. Конституційний Суд України у Рішенні від 6 червня 2019 року підкреслив, що впровадження адвокатської монополії має здійснюватися поступово та з урахуванням необхідності гарантування реального доступу до правосуддя [2].

Водночас чинне процесуальне законодавство містить низку винятків, які свідчать про відносний характер такої «монополії». Зокрема, відповідно до ч. 2 ст. 60 ЦПК України, у трудових спорах та малозначних цивільних справах представником може бути будь-яка повнолітня дієздатна особа. Окрім цього, сторони та треті особи мають право здійснювати самопредставництво, що є важливою гарантією реалізації права на судовий захист. З огляду на те, що значна кількість цивільних справ належить саме до категорії малозначних, фактична сфера дії адвокатської монополії в Україні є значно вужчою, ніж це може видаватися формально, що дозволяє говорити про її умовний характер.

Порівняльно-правовий аналіз демонструє, що в більшості європейських країн вимоги щодо професійного представництва у суді є значно суворішими. Так, у Німеччині відповідно до §78 Цивільного процесуального уложення участь адвоката є обов'язковою у судах вищих інстанцій, а самопредставництво допускається лише у виняткових випадках. Подібний підхід діє і у Франції, де у судах вищого рівня представництво через адвоката є необхідною умовою участі у процесі. У Литві також закріплено принцип професійного представництва, який обґрунтовується потребою забезпечення кваліфікованої правничої допомоги. У Швейцарії представляти інтереси у Федеральному суді мають право лише патентовані адвокати або викладачі права, тоді як в Австрії обов'язкова участь адвоката залежить від вартості позовних вимог.

Таким чином, європейський досвід свідчить про існування значно жорсткіших моделей адвокатської монополії порівняно з українською. Це дає підстави стверджувати, що національна модель є більш гнучкою та орієнтованою на забезпечення доступності правосуддя. Разом із тим запровадження професійного представництва в Україні загалом

відповідає європейським тенденціям та спрямоване на підвищення якості судового захисту прав і свобод людини.

Окремої уваги потребує питання відсутності законодавчого визначення поняття «процесуальне представництво». Незважаючи на фундаментальне значення цього інституту для цивільного процесу, стаття 58 ЦПК України лише закріплює право сторін, третіх осіб та інших учасників справи брати участь у процесі особисто або через представника [4]. Отже, сутність процесуального представництва законодавець розкриває не через пряме визначення поняття, а шляхом встановлення кола представників та окреслення їхніх процесуальних прав і обов'язків.

Однією з ключових проблем адвокатської монополії залишається забезпечення доступу до правосуддя, особливо для малозабезпечених громадян і жителів віддалених регіонів. Хоча в Україні функціонує система безоплатної правової допомоги, попит на професійне представництво нерідко перевищує її можливості. Виключне право адвокатів на представництво спричинило підвищення вартості юридичних послуг, що у цивільних спорах, де предметом є незначні суми або немайнові права, створює додаткові фінансові перешкоди для громадян. Крім того, тривалий час дискусійним залишалося питання самопредставництва юридичних осіб, оскільки початкові законодавчі обмеження фактично змушували підприємства та державні органи залучати зовнішніх адвокатів навіть у стандартних справах, що ускладнювало їхню діяльність і збільшувало витрати. Європейський суд з прав людини у своїй практиці неодноразово наголошував, що доступ до суду має бути не формальним, а реальним, включаючи забезпечення ефективного представництва сторін (справа Airey v. Ireland, 1979) [5].

Важливим напрямом сучасної трансформації процесуального представництва є також цифровізація судочинства та розвиток системи «Електронний суд». Інтеграція адвокатури у цифрові механізми правосуддя має розглядатися не лише як формальний обов'язок, а і як ефективний інструмент удосконалення комунікації між учасниками процесу, прискорення розгляду справ та зменшення процесуальних витрат. Використання електронного документообігу, дистанційних судових засідань та онлайн-доступу до матеріалів справи суттєво змінює традиційну модель представництва, роблячи її більш мобільною та доступною.

Разом із тим цифровізація породжує нові виклики. До них належать нерівний доступ до сучасних технологій, технічні збої, а також недостатній рівень цифрової підготовки окремих учасників процесу, у тому числі представників сторін. У судовій практиці вже трапляються випадки, коли неналежна організація дистанційної участі стає причиною пропуску процесуальних строків або порушення порядку повідомлення сторін, що негативно впливає на реалізацію принципів рівності та змагальності у цивільному процесі.

Особливої актуальності ці проблеми набули в умовах воєнного стану, коли електронні засоби комунікації фактично стали основним способом забезпечення безперервного функціонування судової системи. За таких умов істотно зростають вимоги до професійної та цифрової компетентності представників, оскільки саме від їхньої здатності ефективно використовувати електронні сервіси залежить належна реалізація процесуальних прав сторін.

У цьому контексті важливого значення набуває подальше вдосконалення нормативного регулювання електронного судочинства, зокрема у питаннях забезпечення безпеки електронних доказів, процедур ідентифікації учасників процесу та гарантування

захисту їхніх процесуальних прав. Паралельно трансформація адвокатської монополії може відбуватися шляхом переходу до моделі підтвердженої професійної кваліфікації, за якої право на представництво матимуть особи, що відповідають визначеним стандартам професійної підготовки, незалежно від формального статусу, а відповідальність за якість правничої допомоги стане більш персоналізованою.

Отже, сучасний стан процесуального представництва у цивільному процесі України свідчить про його активну трансформацію, зумовлену як упровадженням адвокатської монополії, так і загальними тенденціями розвитку судової системи. Запровадження виключного права адвокатів на представництво мало на меті підвищення якості правничої допомоги та забезпечення професійних стандартів, однак у практичній площині виявило низку проблем, насамперед щодо доступу до правосуддя, конкуренції на ринку юридичних послуг та ефективності правового регулювання.

Водночас практика, зокрема підходи Європейського суду з прав людини, підтверджує необхідність гарантування не формального, а реального доступу до суду, що зумовлює потребу переосмислення ролі адвокатської монополії у сучасних умовах. У цьому аспекті особливого значення набуває забезпечення балансу між професіоналізацією представництва та гарантуванням права особи на ефективний судовий захист.

Суттєвим фактором подальшої трансформації інституту представництва є цифровізація судочинства, яка змінює традиційні підходи до участі у процесі, підвищує доступність правосуддя, але водночас створює нові виклики технічного, організаційного та професійного характеру. В умовах воєнного стану ці процеси набувають особливої важливості, оскільки саме електронні інструменти забезпечують безперервність роботи судової системи.

З огляду на це перспективи розвитку процесуального представництва в Україні пов'язані з формуванням збалансованої та гнучкої моделі, яка поєднуватиме високий рівень професійної правничої допомоги з реальним забезпеченням доступності правосуддя. Така модель має передбачати подальше вдосконалення законодавчого регулювання, розвиток цифрових інструментів судочинства, а також можливу трансформацію адвокатської монополії у систему підтвердженої професійної кваліфікації, що відповідатиме сучасним потребам правової системи та європейським стандартам справедливого судочинства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України. Верховна Рада України. (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254 (дата звернення 05.05.2026);

2. Рішення Конституційного Суду України у справі № 1-2/2019(96) від 6 червня 2019 р. URL: https://ccu.gov.ua/docs/3291 (дата звернення 05.05.2026);

3. Білодід С.І., Гроховська К.О. Процесуальне представництво в цивільному процесі: сучасний стан та перспективи розвитку. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, 2025. Серія ПРАВО. Випуск 91: частина 1;

4. Цивільний процесуальний кодекс України. Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст.492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення 05.05.2026);

5. Case of Airey v. Ireland, Application no. 6289/73, Judgment of 9 October 1979. – European Court of Human Rights. URL : https://hudoc.echr.coe.int.

Судома Дмитро Віталійович,
здобувач освітнього ступеня бакалавра
юридичного факультету
Хмельницький університет управління та права
імені Леоніда Юзькова

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ ПРАВОСУДДЯ

У сучасних умовах життя цифрові технології все більше входять у різні сфери діяльності, і система правосуддя не є винятком. Судова система України поступово переходить до електронного формату роботи, що можна побачити через появу різних онлайн-сервісів. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у судову діяльність дозволяє полегшити здійснення судочинства в Україні.

Інформатизація судочинства дозволяє спростити багато процесуальних дій. Зокрема, це стосується подання документів, отримання інформації про справу, а також комунікації між судом та учасниками процесу. Завдяки цьому частково зменшується навантаження на суди та скорочуються строки розгляду справ [1].

В Україні важливим етапом у розвитку цифрових технологій у сфері правосуддя стало впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС), під якою варто розуміти платформу, покликану автоматизувати роботу судів і зробити процес правосуддя ефективнішим. Через неї адвокати, судді, громадяни можуть подавати документи, отримувати доступ до матеріалів справи та брати участь у судових засіданнях онлайн [2].

Запровадження електронного судочинства фактично розпочалося з прийняття Вищою радою правосуддя Положення про порядок функціонування окремих підсистем Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи. З жовтня 2021 року запрацювали такі модулі: «Електронний кабінет», «Електронний суд» та системи відеоконференцзв'язку [3]. На практиці це значно полегшило взаємодію із судом, особливо для осіб, які не мають можливості особисто з'являтися до суду.

Завдяки цифровізації значно зростає доступ населення до правосуддя. Впровадження підсистем ЄСІТС надає громадянам можливість здійснювати звернення до суду незалежно від місця їх перебування, що стало досить актуальним в умовах воєнного стану. На сьогоднішній день процедура подання документів громадянами значно спрощена, що дозволяє їм передавати заяви, скарги та інші процесуальні документи через інтернет, що економить час і кошти учасників процесу [4].

Окремої уваги заслуговує питання електронних доказів. У сучасних умовах значна частина інформації існує саме в цифровій формі, що потребує її належного процесуального закріплення. Електронні докази стають частиною доказової бази, однак їх використання пов'язане з низкою проблем, зокрема щодо перевірки їх достовірності, забезпечення цілісності та визначення правового статусу таких даних. Ці питання потребують подальшого врегулювання [5].

Разом із перевагами цифровізація правосуддя має і певні недоліки. Серед них можна виділити питання кібербезпеки, проблеми із захистом персональних даних, недостатній рівень технічного забезпечення судів. Крім того, не всі громадяни мають однаковий доступ до цифрових технологій .

Цифрові технології дійсно змінюють те, як працюють суди в Україні. Завдяки впровадженню електронних систем у здійснення правосуддя особа може подати потрібні документи онлайн і навіть брати участь у судовому засіданні дистанційно. Особливо це важливо на сьогоднішній день, в умовах воєнного стану. Тому цифровізація правосуддя – це лише крок вперед, але її ще потрібно доопрацьовувати, щоб вона працювала стабільно і була доступною для всіх.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Парасюк М. В., Римарчук Р. М. Інформатизація цивільного судочинства як засіб підвищення ефективності послуг правосуддя. Науковий вісник Ужгородського національного університету. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/299849 (дата звернення: 10.04.2026).
2. Цифрова трансформація правосуддя: як Україна створює сучасну судову систему. Судова влада України. URL: https://court.gov.ua/press/news/1723745/ (дата звернення: 11.04.2026).
3. Вища рада правосуддя України. (2021). Положення про порядок функціонування окремих підсистем (модулів) Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (Рішення № 1845/0/15-21 від 17 серпня 2021 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1845910-21#Text (дата звернення: 14.04.2026).
4. Дзіковський М. Р. Використання інформаційних технологій в адміністративному судочинстві України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320701 (дата звернення: 14.04.2026).
5. Парасюк М. В. Електронні (цифрові) докази в цивільному процесі. Науковий вісник Ужгородського національного університету. URL: https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/338183 дата звернення: 15.04.2026).